

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Zonguldak Bülent Ecevit University

Cilt / Volume 2

Sayı / Number 2

Aralık / December 2024

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi

Karaelmas Journal of Social Sciences

KARAS

ISSN 2980-1044
E-ISSN 2980-2490

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Zonguldak Bülent Ecevit University

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi
Karaelmas Journal of Social Sciences

Cilt 2
Volume 2

Sayı 2
Number 2

Aralık 2024
December 2024

Sahibi / Owner

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÖZÖLÇER (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü*)

Dergi Yönetimi / Journal Management

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Yücel NAMAL

Editörler / Editors

Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN

Doç. Dr. Nuray 3.KARAKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Şerife AKINCI TOK

Tarih / History

Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı / Turkish Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi Arda KARADAVUT

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Arkeoloji / Archaeology

Doç. Dr. F. Gülten EKMEK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Sosyoloji ve Kültürel Çalışmalar / Sociology and Cultural Studies

Dr. Öğr. Üyesi Erdem DİRİMEŞE

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Psikoloji / Psychology

Doç. Dr. Filiz AKAR

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Filoloji / Philology

Dr. Öğr. Üyesi Behice Ceyda CENGİZ

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Halkla ilişkiler, Medya ve İletişim / Public Relations, Media and Communications

Dr. Öğr. Üyesi Cem Evrim ASLAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Felsefe / Philosophy

Arş. Gör. Dr. Okan KÜÇÜK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor

Öğr. Gör. Dr. Çağdaş ALBAYRAK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Soner SÖZLER

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Sekreteryä / Secretary

Arş. Gör. Dr. Havva TURAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Son Okuyucu / Proofreader

Öğr. Gör. Dr. Melek TOPARLAK ŞAHİN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Derginin Tarandığı Dizinler / KARES is indexed in

İletişim / Contact

Dergi yazışma adresi / Correspondence: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Binası, İncivez 67100 Zonguldak, Türkiye

Tel: 0 (372) 291 28 63 0 (535) 524 40 89 **E-posta / E-mail:** karesdergisi@gmail.com / kares@beun.edu.tr

Ağ Adresi / Web Address: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>

Sayfa düzenlemesi ve yayın hizmetleri / Page layout and publishing services

BULUŞ Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri, Bahriye Üçok Caddesi 9/1 Beşevler, 06500 Ankara, Türkiye

Tel: (0312) 222 44 06 • **E-posta:** bulus@bulustasarim.com.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Atakan AKÇAY
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Ekrem CAUSEVİC
University of Zagreb

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Melek ÇOLAK
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Nuri KAVAK
Sinop Üniversitesi

Prof. Dr. Redžep SKRİJELJ
State University of Novi Pazar

Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI
Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Adnan ESENYEL
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Atilla BARUTÇU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Berna FİLDİŞ
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Bilal SÜSLÜ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Elif TOKDEMİR DEMİREL
Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Faruk TEMEL
Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. İrem ERDEM ATAK
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Zahit TİRYAKİ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Suada DŽOGOVIĆ
Haxhi Zeka University

Doç. Dr. Taner ATMACA
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Zöhre AKYOL
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Canan ÖZBİL
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dinçer BİÇER
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Levent KIYLIOĞLU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selin MARANGOZ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sinan YÜKSEL
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Veysi TANRİVERDİ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ŞANAL
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Öğr. Gör. Mustafa TEKELİ
Milli Savunma Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Emre ÇELİKER
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Prof. Dr. Levent DÜZCÜ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Atila TÜRKER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Aydın ÇAKMAK
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Ali YILMAZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Serkan ERTİN
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Yasin COŞKUN
Siirt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fecri YAVİ
Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm KIRBAŞ
Selçuk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TOKATLI
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rabia Nesrin ER KIRAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk BAZARCI
İzmir Bakırçay Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yakup YAŞAR
Karamanoglu Mehmetbey Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Enes DEPE
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Arş. Gör. Dr. Raziye ERSAN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dergi Hakkında

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi (KARES), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi bünyesinde Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) dönemlerinde olmak üzere yılda iki kere yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi Türkçe, İngilizce ve Türk lehçelerinde olmak üzere hem basılı hem de elektronik olarak yayımlanmaktadır. Dergide sosyal ve beşerî bilim alanlarına katkı sağlayacak özgün ve bilimsel yöntemlere uygun çalışmalar yayımlanmakta olup, makalelerin yayım sürecinde herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Makaleler “kör hakemlik” yöntemiyle en az iki hakem tarafından kontrol edilmekte, intihal taraması ve yayın etiğine uygun bir süreçten geçirilerek titiz bir ön değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

About the Journal

The Karaelmas Journal of Social Sciences (KARES) is an international peer-reviewed journal published twice a year, in the summer (June) and winter (December) periods, within the body of Zonguldak Bülent Ecevit University. The journal is published both in print and electronically in Turkish, English, and Turkish dialects. In the journal, original and scientific studies that will contribute to the fields of social and human sciences are published, and no fee is charged during the publication of the articles. The articles were checked by at least two referees using the method of “blind refereeing,” and they were subjected to a rigorous preliminary evaluation by plagiarism scanning and a process in accordance with publication ethics. The authors bear responsibility for the content of their published articles.

EDİTÖRDEN

Derginin ilk makalesi olan ve Muhibbe Erdoğan tarafından kaleme alınan “Şemsettin Günaltay Hükûmetinde Bir Bakan: Ulaştırma Bakanı İsmail Kemal Satır” başlıklı makalenin giriş bölümünde ulaştırmanın tarihine ve önemine değinilmiştir. Ulaştırma konusunda Türkiye’de yaşanan gelişmelere de kronolojik olarak yer veren yazar, çalışmanın devamında İsmail Kemal Satır’ın hayatına değinerek, Satır’ın Bakanlık yıllarından önceki dönemi ve sonrasını aktarmaktadır. Asıl mesleği doktorluk olan Satır’ın, Türkiye’nin çok partili hayata geçtiği günlerde Halk Partisi(CHP) ve Demokrat Parti(DP) arasındaki ilişkilerde de aktif rol oynadığı üzerinde durulmuştur. Çalışmada, Satır’ın demiryolu hakkındaki düşüncelerinden bahsedilirken dönemin hükûmeti ve muhalefet arasındaki ilişkiler ele alınarak ulaşım konusundaki görüşlerine de yer verilmiştir. Daha sonra Satır’ın deniz yolu hakkındaki düşüncelerine değinilerek, bu dönemde deniz taşımacılığı ile ilgili yaşanan sıkıntılardan söz edilmiştir. Makalede partiler arası ilişkilere değinilmiş ve siyasi partilerin söylemleri ve basına olan yansımalarından söz edilmiştir. Yazar son olarak İsmail Kemal Satır’ın bakanlık döneminde, partiler arası ilişkilerde aktif rol oynadığını, hem iktidar partisinin hem de muhalefet partisinin güvendiği bir isim olduğunu ifade etmektedir.

Leyla Abasova tarafından kaleme alınan, “Millî Məfkurəmizin Sütunlarından - Əsgər Ağa Gorani” başlıklı ve derginin ikinci makalesi olan çalışmada, Azerbaycan halkının bir evladı olarak tanımlanan yazar, pedagog, çevirmen, gazeteci ve eğitimci Asker Bey Adıgözelov’un (Gorani)’den söz edilmektedir. Yazar bu çalışmada, Asker Bey Adıgözelov’un (Gorani)’un çeşitli alanlardaki faaliyetlerini araştırmakla birlikte A. Gorani’nin Azerbaycan halkının eğitim ve kültürünün gelişmesine olan katkılarını ve kültürel sahada ülkesine yapmış olduğu hizmetleri aktarmaktadır. A. Gorani’nin basının kuruluşunda üstlenmiş olduğu rol ve halkın eğitimi, toplumsal bilincin geliştirilmesi konusundaki katkılarından söz edilmiştir. Ayrıca A. Gorani’nin eğitim almanın önemi konusundaki görüşlerine de yer verilerek halkına hem maddi hem de manevi olarak her zaman destek olduğuna değinilmiştir. Bu bağlamda makalede toplumun sürekli ilerlediği ve yapılan çalışmaların ise bu ilerlemeye olumlu yönde destek sağladığı ifade edilmiştir.

Derginin üçüncü makalesi olan ve Tuğçe Kaptan Tabatabaei Malazı ile Fehmi Turgut tarafından kaleme alınan “Shadows Of The Unseen: Maternal Absence And The Quest For Identity” başlıklı makalede, Ian McEwan’ın Atonement, Patrick McGrath’ın Asylum ve Toni Morrison’ın Beloved romanlarında anne yokluğunun kimlik inşası üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Lacancı ailenin önemine vurgu yapacak şekilde ebeveyn yokluğunun kimliğin oluşumu aşamasındaki etkisini vurgulayıcı bir tasvirde bulunmuştur. Yazar bu çalışmada özellikle annenin aile içindeki rolüne atıf yaparak annenin kimlik oluşumundaki önemine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte yazar annesizliğin psikolojik etkilerini ortaya koyarken travma ve bağlanma teorisine de dikkat çekmektedir. Makalede, ele alınan anne yokluğunun duygusal ve psikolojik gelişimini nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Yazar, anne figürünün kişinin gelişim sürecindeki etkisini ve kimlik gelişimi arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma edebiyat alanında anne karakterlerinin önemi ve kişisel kimlik oluşumu üzerindeki etkileri üzerine yapılan çalışmalara da katkı sağlamaktadır.

İbrahim Çataldaş tarafından kaleme alınan ve derginin dördüncü makalesi olan “Veri Odaklı Halkla İlişkilerde İnsan-Yapay Zekâ İş Birliği: ChatGPT Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmada, öncelikle halkla ilişkilerin çeşitli dönüşümler geçirdiğinden söz edilmiş ardından yapay zekâyâ dayalı bir sohbet uygulaması olan ChatGPT, veri odaklı halkla ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Yazar çalışmanın yapılmasında sosyal medya ve büyük veri analitiği gibi yeni araçların ortaya çıkması ile birlikte, halkla ilişkiler uygulamalarının dijitalleşmesinin etkili olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda halkla ilişkiler faaliyetlerinde artık yapay zekâ aracılığıyla verilerin elde edilmesiyle analizlerin yapılmasına başlandığına vurgu yaparak, ChatGPT’nin halkla ilişkiler alanındaki kullanımını belirlemeyi amaçladıklarını söylemektedir. Makalede, elde edilen bulgular doğrultusunda ChatGPT uygulamasının veriye dayalı olarak medya izleme ve analiz, içerik üretimi ve optimizasyonu, kriz yönetimi, hedef kitle segmentasyonu, etkinlik yönetimi ve raporlama gibi konularda halkla ilişkiler alanında görev alabileceği vurgulanmıştır. ChatGPT’nin raporlama ve analiz

konularında yardımcı olduğunu, halkla ilişkiler uygulayıcılarının da analiz ve raporlara bağlı olarak değerlendirmeler yapabildiğine dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak veri odaklı halkla ilişkilerde, yapay zekâ ve insan iş birliği ile yeni bir halkla ilişkiler alanına doğru ilerlendiği düşünülmektedir.

Derginin beşinci makalesi olan, Burak Kader ve Hamza Ekmen tarafından kaleme alınan “İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ Çan Gövdeli Çanakları Üzerine Gözlemler” başlıklı makalede, Zonguldak ili, Ereğli ilçesi sınırları içinde yer alan İnönü Mağarası ele alınmıştır. Çalışmada, İnönü Mağarası’nda 2017 yılından itibaren kazıların yapıldığı ve yapılan kazılarda bölgenin tarihi hakkında önemli verilere ulaşıldığından söz edilmektedir. Özellikle Kalkolitik Çağ’dan Orta Çağ’a kadar olan dönemde Zonguldak’taki yerleşim dönemleri ile ilgili elde edilen bilgilerin bölgenin zengin bir geçmişe sahip olduğunu kanıtladığına dair vurgu yapılmıştır. Makalede, mağarada bulunan süs eşyalarından yola çıkarak burada yaşayan topluluklarla Balkanlarda yaşayan toplumların kültürleri arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, burada incelenen çan gövdeli çanakların bölgeler arası ilişkilere ışık tutabilecek nitelikte olduklarının da altı çizilmiştir. Makalede genel olarak çan gövdeli çanakların genel özellikleri, bölgeler arası ilişkiler açısından önemi ve diğer örneklerle ilişkisine değinilmiştir.

Gökhan Dilbaş tarafından kaleme alınan ve derginin son makalesi olan “Avrupa Tarihindeki İlk Uluslararası Toplantı: Visegrád Krallar Toplantısı” başlıklı çalışmada, 1335 yılında Macaristan’ın Visegrád kasabasında Macaristan, Lehistan ve Bohemya krallarının öncülüğünde alınan kararların önemine değinilmiştir. Makalenin girişinde öncelikli olarak Visegrád kasabası ve buradaki kaleden bahsedilirken Visegrád’ın tarihi ele alınmaktadır. Bölgenin önemli bir merkez olarak görülmesinin de etkisiyle Orta ve Doğu Avrupa açısından son derece önemli olan bu toplantının Visegrád’ta yapılmasının tesadüf olmadığına değinilmiştir. Makalenin devamında yazar, Visegrád Krallar Toplantısı öncesi Macar, Leh ve Bohemya Krallıklarının durumunu ele alırken krallıkların yaşamış oldukları toplumsal ve siyasal sıkıntıların birbirine benzer özelliklerde olmasının bu üç krallığı birbirine yaklaştırdığına değinmektedir. Makalede Visegrád Krallar Toplantısı ile ilgili olarak Macaristan-Lehistan-Bohemya ittifakından, Bohemya-Lehistan anlaşmazlığından, kralların Visegrád’ta bir araya gelmelerinin asıl sebebinin ve toplantının gündem maddelerinden söz edilmektedir. Visegrád Krallar Toplantısının vurgulandığı makalede burada alınan kararların hangi sorunların çözümüne ortam hazırladığından bahsedilmiştir. Makalenin sonunda ise toplantı sonucunda Lehistan ve Bohemya krallıkları arasındaki anlaşmazlıkların sona erdiğinden ve kurulan ittifaklardan söz edilmiştir.

Kitap tanıtımı bölümünde ise Pamuk Nurdan Gümüştepe, “Batman Halk Kültürü” başlıklı eser hakkında bilgi vermiştir. İdris Demir ile Z. Gökem Duran Gültekin editörlüğünde hazırlanan çalışmanın, Batman kültür mirasını gelecek nesillere aktarması açısından önem taşıdığına ve Batman’ın geleneksel değerlerini modern dünyanın dinamikleriyle harmanlamasına dikkat çekilmiştir.

Dergimizin hazırlanması sürecinde, katkı veren ve çalışmalarını titizlikle değerlendiren tüm hakemlerimize ve çalışma arkadaşlarıma gösterdikleri özveriden dolayı en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Haziran 2025’te yayımlanacak olan beşinci sayımızda görüşmek dileğiyle...

Prof. Dr. Yücel NAMAL
Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Baş Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Şemsettin Günaltay Hükûmetinde Bir Bakan: Ulaştırma Bakanı İsmail Kemal Satır

A Minister in the Şemsettin Günaltay Government: Minister of Transportation İsmail Kemal Satır

Muhibbe ERDOĞAN 157

Milli Məfkurəmizin Sütunlarından - Əsgər Ağa Gorani

Milli İdeolojimizin Direklerinden- Asker Ağa Gorani

Leyla ABASOVA..... 179

Shadows of the Unseen: Maternal Absence and the Quest for Identity

Görünmeyenin Gölgeleri: Anne Yokluğu ve Kimlik Arayışı

Tuğçe KAPTAN TABATABAEI MALAZI, Fehmi TURGUT 189

Veri Odaklı Halkla İlişkilerde İnsan-Yapay Zekâ İş Birliği: ChatGPT Üzerine Bir İnceleme

Human-Artificial Intelligence Collaboration in Data-Driven Public Relations: A Study on ChatGPT

İbrahim ÇATALDAŞ 196

İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ Çan Gövdeli Çanakları Üzerine Gözlemler

Observations on İnönü Cave Chalcolithic Age Bell-Shaped Bowls

Burak KADER, Hamza EKMEN 209

Avrupa Tarihindeki İlk Uluslararası Toplantı: Visegrád Krallar Toplantısı

The First International Meeting in European History: Visegrád Kings' Meeting

Gökhan DİLBAŞ 221

Kitap Tanıtımı / Book Review

İdris Demir, Z. Görkem Duran Gültekin. *Batman Halk Kültürü*. Batman: Batman Üniversitesi Yayınevi, 2022

İdris Demir, Z. Görkem Duran Gültekin. Batman Halk Kültürü. Batman: Batman University Press, 2022

Pamuk Nurdan GÜMÜŞTEPE..... 237

ŞEMSETTİN GÜNALTA Y HÜKÜMETİNDE BİR BAKAN: ULAŞTIRMA BAKANI İSMAİL KEMAL SATIR*

Muhibbe ERDOĞAN**

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden beri eğitimden sonra en önem verdiği konu ulaştırma dır. Çünkü ilerlemek isteyen her devletin ulaştırmaya önem vererek her yeniliği ülkenin en ücra noktasına götürmek gibi bir görevi vardır. II. Dünya Savaşı esnasında siyasi hayata giriş yapan İsmail Kemal Satır, kısa sürede parti içinde yükselerek Ulaştırma Bakanı olmuştur. Asıl mesleği doktorluk olan bir insanın Ulaştırma Bakanlığı'nda başarılı olup olamayacağı merak konusudur. Çünkü bu alan Satır için tecrübesinin olmadığı bir sahadır. Ayrıca Satır'ın, çok partili hayata yeni geçen Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) ve Demokrat Parti(DP) arasındaki ilişkilerde de aktif rol oynaması gerekmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada Satır'ın, demiryolu, denizyolu ve havayolu hakkındaki düşünceleriyle birlikte DP ile ilişkilerdeki rolü de konumuza dâhil edilmiştir. Özellikle ulaştırma alanında bu dönemde yaşanan yolsuzluklar ve yurt dışı olaylar da dikkatle incelenmiştir. Çalışmamızda arşiv kaynakları, TBMM tutanakları, gazeteler, anı kitapları ve bilimsel eserlerden faydalanılmıştır. Çalışmamızda konu içinde yer alan olaylar Satır'ın gözünden inceleneceği için bilimsel eserlerden ziyade TBMM tutanak dergisi, gazeteler ve anı kitaplarından yararlanıldığı görülecektir. Böylelikle çalışmadan elde edilecek sonuçlar döneme mikro bir katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Kemal Satır, Demiryolu, Denizyolu, Havayolu, Partiler arası ilişkiler

A MINISTER IN THE ŞEMSETTİN GÜNALTA Y GOVERNMENT: MINISTER OF TRANSPORTATION İSMAİL KEMAL SATIR

Abstract

Since the foundation of the Republic of Turkey, the most important issue after education has been transportation. Because every state that wants to progress has a duty to take every innovation to the most remote point of the country by giving importance to transportation. İsmail Kemal Satır, who entered political life during World War II, rose within the party in a short time and became the Minister of Transportation. It is a matter of curiosity whether a person whose main profession is a doctor can be successful in the Ministry of Transportation. Because this is a field in which Satır has no experience. In addition, Satır had to play an active role in the relations between the Republican People's Party (CHP) and the Democrat Party (DP) in Turkey, which had just adopted a multi-party system. Therefore, in this study, Satır's thoughts on railways, seaways and airlines, as well as his role in relations with the DP, have been included in our subject. Especially in transportation, corruption and international events experienced during this period have been carefully examined. In our study, archive sources, TBMM minutes, newspapers, memoirs and scientific works have been used. Since the events in our study will be examined through Satır's eyes, it will be seen that TBMM minutes journal, newspapers and memoirs will be used rather than scientific works. Thus, the results to be obtained from the study will make a micro contribution to the period.

Keywords: İsmail Kemal Satır, Railway, Maritime, Airline, Inter-party relations

* Bu çalışma 16-19 Kasım 2023 tarihleri arasında düzenlenen I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, erdoganmuhibbe@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4676-9782

Extended Summary

Transportation and transportation, one of the most important inventions of humanity, has been one of the most curious subjects in every field of science. Especially after the discovery of steam engines, transportation has become a more systematic mechanism. In addition, after the emergence of the concept of democracy, there have been major changes in the management approach of societies. It has been revealed by research that these issues have also affected Turkish history. After World War II, as a result of the changes made in both transportation and democracy in Turkey, new attitudes and discourses have begun to develop in the relations between the parties. Our study aims to evaluate the changes experienced in Turkey regarding the relevant issues during this period through the Minister of Transportation İsmail Kemal Satır.

Some questions have been answered by the purpose of the study. What does Satır think about railways, airways and seaways? Has he been able to effectively intervene in the problems experienced in the relevant units? Has Satır acted following the government's transportation policy? What is Satır's role in relations between the parties despite being the Minister of Transportation?

This article examines the changes in Turkey's. Since transportation policies and inter-party relations after World War II were examined through a single person, a different path was followed in the research. First, the newspapers of the period were scanned. Secondly, both the Presidential İsmet İnönü Archive and the Grand National Assembly of Turkey Minutes magazine were examined. Thirdly, the necessary information was obtained from memoirs and diaries describing the period. Following the research, scientific works were used for complementary information.

As a result of our study, it was understood that Satır, who became a minister at a young age, was active in matters inside and outside the ministry. When the speeches and decisions of Satır, who made various statements on railway, maritime and airline issues, were examined, it was understood that he was too optimistic and did not conflict much with the government's transportation policy. However, when Satır's statements were compared with the events that took place, it was revealed that Satır did not have the necessary equipment for this ministry. Satır could not display a decisive attitude, especially regarding accidents and corruption. In inter-party relations, it was determined that he acted as a mediator upon the request of the opposition party of the period, the DP. But here too, Satır could not display any distinctive attitude.

Giriş

Ulaştırma; canlı ya da cansız nesnelerin bulunduğu yerden başka bir yere götürülmesi işidir. Ulaşım ise taşıma fiilinden etkilenen nesnenin yaptığı işidir.¹ Dolayısıyla bu fiillerin gerçekleştirilmesi için öncelikle deniz ve kara taşımacılığının temellerine bakmak lazımdır. Bu da gemi ve tekerleğin icadıyla mümkündür. İnsanoğlu, bilinmeyen zamanlarda dahi ağaç dallarını birleştirip sallar yaparak eşyalarını taşımayı başarmıştır. M.Ö. 1500'lü yıllarda da ilk geminin

yapıldığı tespit edilmiştir.² M.Ö. 3500'lerde yapıldığı düşünülen bir Sümer hiyeroglifinde tekerlekle donatılmış bir kızağın varlığı ortaya çıkarılmıştır.³ Bu durumda deniz ticaretinin kara ticaretinden daha eski olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan bu icatların esas amacı ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Bu nedenle Türkler, denizcilğe önem verip bir güç hâline gelmeyi başarmıştır.⁴ Türkler, denizcilik konusunda ilerleme kaydederken Avrupa'da coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform

1 Ayşe Bakkaloğlu- Ahmet İncekara, "Osmanlı'dan Modern Türkiye'ye Ulaştırma", *Kapadokya Akademik Bakış* 1/2 (2017), 56.

2 "Gemi", *Ana Britannica*, (ed.) Philip W. Goetz vd. (İstanbul: Ana Yayıncılık, 1994), 13/204.

3 "Tekerlek", *Ana Britannica*, (ed.) Philip W. Goetz vd. (İstanbul: Ana Yayıncılık, 1994), 29/317.

4 Yaşanan gelişmeler için bkz: Mehmet Mandaloğlu, "Eski Türklerde Sanayi, Ticaret ve Maliyenin Ekonomik Açından Değerlendirilmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 134.; Selami Sönmez, "Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/15 (2007), 275.; Yusuf Sürmen- Hasan Abidoğlu, "Kervansaray ve Muhasebe İşlemleri", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* 19 (2020), 25-40.; Hüseyin Uçar, "Bir Kültürün Özellikleri: Türklerde Su Kültü", *Kültür Araştırmaları Dergisi* 7 (2020), 25-26.; Mustafa Gül- Mustafa Balcıoğlu, "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1 (1990), 61.; Ünal Özdemir, "Tarihte Türk Denizcilik Faaliyetleri ve Günümüz Limanlarına Olan Etkisinin İncelenmesi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5/12 (2015), 423-427.; Mücteba İlgürel, "Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri", *Belleten* 65/243 (2001), 637-654.; Feridun Bilgin, "Mekân ve İnsan: Gelibolu ve Barbaros Hayreddin Paşa (Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Hâkimiyeti)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* 14 (Bahar 2013), 17-31.

hareketleri yaşanmıştır.⁵ Bu hareketlerin ardından gelen Sanayi Devrimi ile ulaşım ve ulaştırma konusunda da büyük değişimler meydana gelmiştir.⁶ 19. yüzyılda hem Avrupa hem de Amerika demiryolu ağlarıyla kaplanmıştır. Ancak bunun ticari bir güç olarak ele alınması, 1814 yılında George Stephenson'un icat ettiği buharlı lokomotifin 1829'da benimsenmesiyle mümkün olmuştur.⁷ Konumuzla bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'nde demiryolu inşasının önemi 1853-1856 Kırım Savaşı'ndan sonra anlaşılmıştır.⁸ Böylelikle Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki yenilikleri yakından takip ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Osmanlı'nın demiryolu yapıp işletecek teknik elamanlardan mahrum olması sebebiyle Almanya, Rusya ve İngiltere km garantili olarak demiryolu yapımına talip olmuşlardır.⁹ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde demiryolları yabancılar tarafından ve km garantili yapılmıştır.

I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Devleti'nin ittifak bloğunda yer almasından sonra Almanya'nın demiryolları üzerinde etkisi artmıştır.¹⁰ Ancak I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti'nin kaybetmesiyle başlayan Kurtuluş Savaşı döneminde Türkler, maddi ve

teknik imkânsızlıklara rağmen ilk defa demiryolu işletmeciliğinde söz sahibi olmaya başlamıştır.¹¹ Fakat demiryolu yapımı konusunda yeterli donanımına sahip olmayan Ankara hükûmeti, iç işlerine karışmayacağına vaat eden Chester Projesi'ne olumlu yaklaşmışsa da Batılı devletlerin engellemeleri sonucunda bu proje hayata geçememiştir.¹² Bu durumda Batılı devletlerin Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını desteklemediği anlaşılmıştır. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti, kendi imkânlarıyla yaptığı ya da satın alarak millileştirdiği bir demiryolu politikası oluşturmuş¹³ ve böylelikle demiryolu konusunda ilerleme sağlamıştır.

Sanayi Devrimi'nden sonra ulaşım konusundaki bir diğer yenilik de denizcilik alanında yaşanmıştır. 18. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de James Watt-Boulton'ın buhar makinesini icat etmesinden sonra 1807'de Fulton tarafından ilk buharlı gemi yapılmıştır. Osmanlıların bu yeni teknoloji ile tanışmaları II. Mahmut dönemine denk gelmiştir. Ancak Osmanlıların yelkenli gemi teknolojisinden buharlı gemi teknolojisine tamamen geçişi uzun sürede gerçekleşmiştir.¹⁴ Osmanlı böylelikle denizcilik alanında-

- 5 Bu dönem için bkz: Murat Hanılçe, "Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak", *Tarih Okulu Dergisi* 7 (Mayıs-Ağustos 2010), 47-70.; Mustafa Yıldırım, "Rönesans ve Reformasyon", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2020), 184-210.; Nilüfer Öndin, "Rönesans ve Eğitim", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1/23 (2021), 444-451.; Adnan Güriz- Gülfem Ersöz, "Avrupada Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/1 (1968), 237-271.
- 6 Gürhan Uysal vd., "Sanayi Devrimi: Küreselleşme Sürecinin Arkasındaki İtici Güç", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 15/2 (2008), 31-48.
- 7 Mehmet Özdemir, "Tren Gelir Hoş Gelir": Kara Trenin Hikâyesi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 23/1 (Bahar 2012), 117-118.
- 8 Avni Zarakoğlu, "Memleketimizde Demiryolu Politikası", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/3 (1950), 574.
- 9 Anılan ülkelerin demiryolu siyaseti için bkz: Remzi Avcı, "Sömürünün Ulaşım Aygıtları: Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi", *Mukaddime* 6/2 (2015), 263-282.; Altan Alperen, "Bağdat Demiryolu: Siyasi Sonuçları Olan Bir Türk-Alman Demiryolu Projesi", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 7/19 (2018), 1-22.; Sultan Cıvı, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Topraklarında Yabancı Sermaye Rekabetini Arttıran Bir Unsur: Bağdat Demiryolu Projesi", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 5/7 (2022), 80-101.; Mustafa Oral, "Aydın-Burdur-Antalya Demiryolu Projesi", *Tarih ve Günce* 7 (2020), 305-322.; Samet Tufan, "Ermeni Sorunu Etkisinde Karadeniz Demiryolları Müzakereleri ve 1900 İtilafnamesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 4/8 (2018), 47-84.
- 10 Bu dönem için bkz: Levent Birsin, *Behiç Erkin (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2011), 16-21.; Nuray Özdemir, "I. Dünya Savaşı'nda İstanbul- Berlin Demiryolu", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 45 (Bahar 2019), 209-231.
- 11 Bu dönemde yaşananlar için bkz: İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001), 23-28.; Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk", *Belleten* 44/175 (1980), 539-574.; Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk II", *Belleten* 45/2-178 (1981), 79-108.; Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk III", *Belleten* 47/187 (1983), 677-696.; Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk IV", *Belleten* 48/191-192 (1984), 497-512.; Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk V", *Belleten* 49/195 (1985), 579-592.; Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk VI", *Belleten* 50/198 (1986), 861-876.; Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk VII", *Belleten* 51/200 (1987), 849-862.; Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk VIII", *Belleten* 52/205 (1988), 1707-1714.
- 12 Bu proje için bkz: Nuran Kılavuz, "Chester Demir Yolu Projesi", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 1035-1045.; İsmail Görgen, "Türk- Amerikan İlişkilerinde Chester Projesi", *Erciyes Akademi Dergisi* 36/1 (2022), 376-395.
- 13 Bu dönemdeki demiryolu faaliyetleri için bkz: Ferhat Akyüz, "Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu İhaleleri Üzerinden Türkiye'de Sermaye Birikiminin İzini Sürmek", *Mülkiye Dergisi* 46/4 (2022), 1071-1100.; Mustafa Yücel- Mustafa Taşar, "Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti", *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2016), 293-342.; İsmail Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi Demiryolu İnşaatlarının Mali Kaynakları ve İlk İç Borçlanmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15/44 (1999), 603-626.
- 14 Onur Çapar- Levent Düzcü, "Buharlı Gemi Çağında Osmanlı Gemi İsimleri Üzerinden Gelenekten Moderniteye Geçiş Okumak", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 9/76 (2022), 1058.

ki yenilikleri maddi imkânsızlıklardan dolayı daha geç kabullenmiştir. Bu geç kabulleniş Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'nda çok zor durumda bırakmıştır. Çünkü Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı Devleti'nin hâlâ eski sistem gemi almak için çalışmalar yaptığı görülmüştür.¹⁵ Bu durumda Osmanlı Devleti denizcilik konusunda kendini hazırlamadan savaşa girmiştir. Millî Mücadele döneminde Türk denizcilik faaliyetleri incelendiğinde ise hem İstanbul'dan getirilen hem de Sovyet Rusya'nın yardımı olarak alınan silahların Anadolu'ya kaçırılmasında var olan denizcilik faaliyetleri önemli bir rol oynamıştır. Fakat burada Osmanlı donanmasında yer alan gemilerden ziyade taka veya küçük vapurlarla seferler yapıldığı unutulmamalıdır.¹⁶ Dolayısıyla millî bir donanmanın kurulması gerekmektedir.

Osmanlı ve Millî Mücadele döneminde edindiği tecrübelerden yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, denizcilik konusuna önem vermeye başlamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı'dan farklı olarak denizcilik konusunu sadece askerî olarak değil ticari ve sosyal bir faaliyet olarak da ele almıştır.¹⁷ Lozan Barış Antlaşması ile karasularımızda Türk gemilerinin ticaret yapabilmesi için 1 Temmuz 1926 tarihinde kabul edilen Kabotaj Kanunu ile deniz ticareti güvence altına alınmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, deniz kuvvetlerini yeniden düzenlemek ve sportif faaliyetler aracılığıyla halkı denizciliğe teşvik etmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır.¹⁸ Yapılan bu çalışmalar sonucunda denizcilik faaliyetleri canlanmıştır.

Ulaşım konusunda yapılan bir diğer keşif de havacılık alanında meydana gelmiştir. Doğu'da ve Batı'da yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda önce balon, ardından da Aralık 1903 tarihinde Wright Kardeşler tarafından ilk pilotlu uçuş denemesi gerçekleştirilmiştir. Ancak bu keşif, ulaşım aracı olarak değil bir savaş aracı şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹ Avrupa'daki yenilikleri yakından takip eden Osmanlı Devleti de uçağın kısa bir sürede önemli bir askerî güç olacağını anlamıştır. Dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve Kurmay Yarbey Süreyya (İlmen) Bey'in çalışmaları sonucunda Osmanlı'da havacılık gelişmeye başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde I. ve II. Balkan Savaşları'nda Türk pilotlarının da savaşa dâhil olmuştur.²⁰ Fakat burada da bir Osmanlı üretimi uçaktan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu durum kendisini I. Dünya Savaşı'nda çok zor durumda bırakmıştır. Uçak ve teknik eleman sıkıntısını gidermek için Almanya'dan yardım isteyen Osmanlı Devleti, adı geçen ülkeden çok az yardım görmüştür. Özellikle Osmanlı Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan deniz uçağı konusunda Alman uçak fabrikalarının bir deneyimi bulunmamaktadır.²¹ Böylelikle Osmanlı Devleti, savaşta havacılık alanında fazla etkin olmamıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti, imzalamak zorunda kaldığı Mondros Ateşkes Antlaşması uyarınca çok da teşkilatlanamayan hava kuvvetlerini lağvetmek zorunda kalmıştır. Fakat Millî Mücadele döneminde Anadolu'ya geçen pilotlar ve uçaklar sayesinde havacılık faaliyetleri yürütülebilmektedir.²² Mus-

15 Mehmet Ferhat Erdoğan, "Bahr-i Ahmer, Bezm-i Alem ve Mithatpaşa Vapurlarının Karadeniz'de Batırılması ve Kafkas Cephesine Yansımaları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/57 (2023), 72-75.

16 Bu dönemde Türk denizcilik faaliyetleri için bkz: Umut C. Karadoğan, "Millî Mücadele Yıllarında Türk Bahriyesinin Durumu ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 27/81 (2011), 603-650.

17 Funda Songur, "Atatürk İçin Türk Denizciliğinin Anlamı ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Yansımaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 41 (2022), 144-148.

18 Bu dönemdeki Türk denizciliği için bkz: Metin Kopar, "Atatürk Dönemi Deniz Taşımacılığı(1923-1938)", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2016), 465-492.; Nurşen Gürboğa- Murat Koraltürk, "1930'larda İktisadi Devletçilik, Şilepçiliğin Gelişmesi ve Sosyete Şilep T.A.'nın Kuruluşu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 13/25-26 (2014), 27-49.; İsmail Demir, "Kabotaj Kanunu Üzerine Bazı Düşünceler", *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi* 6/1 (2020), 60-74.

19 Osman Yalçın, "Havacılık, Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 59 (Güz 2016), 183-192.

20 Osman Yalçın, "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı", *Bilgi* 96 (2021), 152-160.

21 Bu dönemdeki Türk havacılık faaliyetleri için bkz: Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi: 1912-1918* (Eskişehir: Uçak Okulları Basımevi, 1950), 56-57.; Yavuz Kansu vd., *Havacılık Tarihinde Türkler* (Ankara: Hava Kuvvetleri Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, 1971), 171.; Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi* (Ankara: Hava Kuvvetleri Basım ve Yayın Müdürlüğü, 2002), 239-242.

22 Cengiz Tatar, *Türk Havacılık Tarihi(1909-1954) Millî Mücadele Dönemi Öncesi ve Türk Havacılığı* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eylül 2018), 91-190.

tafa Kemal Atatürk, hem I. Dünya Savaşı'nda hem de Millî Mücadele döneminde edindiği tecrübelerden yola çıkarak havacılığın önemini anlamıştır. Türk havacılığının gelişmesi için önce Türk Tayyare Cemiyeti'ni kuran Atatürk, ardından Türkkuşu uçuş okulunun açılması için çalışmalara başlamıştır.²³ Bununla da yetinmeyen Mustafa Kemal Atatürk, manevi kızı Sabiha Gökçen'in Türkkuşu'nda eğitim almasını sağlamıştır. Dünyanın ilk askerî kadın pilotu olan Gökçen, Atatürk'ün isteği doğrultusunda Balkan ülkeleri turuna çıkmıştır.²⁴ Ayrıca Atatürk, uçak ve savunma sanayisine önem verdiği için; Şakir Zümre Uçak Bombası ve Silah Fabrikası, Kayseri Uçak Fabrikası/TOM-TAŞ, Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası ve Beşiktaş Nuri Demirağ Uçak Fabrikası'nın kurulmasını sağlamıştır.²⁵ Yukarıda verilen bilgiler ışığında, Mustafa Kemal Atatürk'ün havacılığın her yönüyle ilgilendiği anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda işlenecek bir diğer konu da Satır'ın bu dönemdeki partiler arası ilişkilerdeki rolüdür. Dolayısıyla Osmanlı'dan çok partili hayata geçişin tamamlanmasına kadar geçen süreci kısaca irdelemekte yarar vardır. Fransız İhtilali ile Avrupa'da ortaya çıkan ulusçuluk akımı sonucunda Osmanlı Devleti de hem iç isyanlar hem de Batılı devletlerin iç işlerine

karışmasını önlemek amacıyla meşruti yönetimi kabullenmiştir.²⁶ Ancak yapılan bu değişim de Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirmesine yetmemiştir. Millî Mücadele döneminde ise Amasya Genelgesi'nin ardından toplanan Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tam bağımsızlık kararı alınmıştır. Bu kararın ardından da 23 Nisan 1920 tarihinde I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte ulusal egemenlik anlayışı yerleşmeye başlamıştır.²⁷ Böylelikle demokratik yaşama yavaş yavaş geçilmeye başlanmıştır. 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası adıyla kurulan parti, 10 Kasım 1924 tarihinden itibaren Cumhuriyet Halk Fırkası olarak siyasi yaşamını sürdürmüştür. Fakat yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan inkılâpların ortaya çıkardığı tepkilerin bir neticesi olarak 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TCF) kurulmuştur. Kurulan bu partinin içerisinde eski düzene dönmek isteyenlerin varlığının fazla olması nedeniyle Şeyh Sait İsyanı meydana gelmiştir. İsyanın bastırılmasından sonra da TCF kapatılmıştır.²⁸ Bu başarısız denemeden sonra tek parti yönetimi devri başlamıştır. Ancak hin denetimsizliğinden hoşlanmayan Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fethi(Okyar) Bey'in hin icraatlarını eleştiren söylemlerini fırsat bilerek 12 Ağustos 1930 tarihinde kendisine Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı(SCF) kurdurmuştur. Yeni parti, ekonomi görüşü haricinde

23 Muhterem Erenli, "Atatürk ve Havacılık", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 2/4 (1985), 216-217.

24 Bu dönemdeki havacılık faaliyetleri için bkz: Sabiha Gökçen, *Atatürk'le Bir Ömür* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, Şubat 2000), 135-160.; Tahir Kodal, "Atatürk Dönemi Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri ve Türk Havacılığı Hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak: "Sabiha Gökçen'in Balkan Turne Notları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33/56 (2014), 403-428.

25 Enes Kurt- Yasin Şehitoğlu, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Savunma Sanayi Fabrikaları (1923-1950)", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (Haziran 2023), 40-45.

26 Bu dönemdeki siyasi faaliyetler için bkz: Mehmet Ali Karaman, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 44 (2018), 62-79.; Selda Kılıç, "1876 Melis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 30/30 (2011), 27-40.; Zikrullah Aykaç, "Cumhuriyetin Devraldığı Siyasi Miras: II. Meşrutiyet", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 0/71 (2021), 635-652.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 191.

27 Bu dönemdeki siyasi faaliyetler için bkz: Umut Karabulut, "Millî Mücadele Döneminde Ulusal Egemenlik Anlayışı", *Belgi Dergisi* 5 (2013), 579-587.; Aytekin Ersal, "Millî Bütünlüğün Temsille İnşası Sürecinde Erzurum Kongresi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (2016), 15-36.; Ramazan Boyacıoğlu, "Erzurum'dan Sivas Kongresi'ne", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2002), 15-24.; Selim Özcan, "Amasya Genelgesi'nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2013), 69-82.; Ahmet Çalgan-Abdullah Livatyalı, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Mülkiyeli Milletvekilleri", *Mülkiye Dergisi* 28/242 (2004), 191-204.; İnci Enginün, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Yazarlarımız", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 2/6 (1986), 733-742.

28 Bu dönemde yaşanan olaylar için bkz: Beytullah Sürücü, "İlk Bölünme: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Doğuşu", *Turkish Business Journal* 3/6 (2002), 1-28.; Şükran Güray, "Çok Partili Hayata Geçiş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Türk Dünyası Araştırmaları* 125/247 (2020), 405-420.; Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, y.t.), 113.; Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 73-86.; Nihat Onur Baysal, "Şeyh Sait İsyanı'nın Nedenleri Gelişim Süreci ve Sonuçlarına Dair Bir Değerlendirme", *GAB Akademi* 2/3 (2022), 25-42.

bütün alanlarda aynı düşünceleri savunsa da gericiler parti tabanına sızmayı başarmıştır. Yaşanan olaylar sonucunda SCF Genel Başkanı Ali Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da partiyi feshetmiştir. Partinin kapatılmasından sonra da Menemen Olayı yaşanmıştır.²⁹ Bu durumda çok partili hayata geçişin tamamlanması için II. Dünya Savaşı sonrası beklenmektedir.

Çalışmamızda inceleyeceğimiz konuların kısaca tarihsel gelişiminden bahsettikten İ.K. Satır'ın özgeçmişinden kısaca bahsetmekte yarar vardır. Satır, Mustafa Bey ve Zekiye Hanım'ın evliliğinden 1911 yılında dünyaya gelmiştir. Kendisi; ilk, orta ve lise eğitimini Adana'da tamamlamıştır.³⁰ Ardından İstanbul Tıp Fakültesi'ni 1936 yılında bitiren Satır, 1936 Ekim-1937 Kasım tarihleri arasında askerliğini yapmıştır. Zorunlu hizmet görevi için Besni hükümet tabipliği yapan Kemal Satır, aynı zamanda Besni Kızılay Başkanlığı'nı da üstlenmiştir.³¹ Daha sonra Adana'da belediye tabibi olarak da görev yapan Satır, Ağustos 1938'de görevinden istifa ederek serbest doktor olarak çalışmaya başlamıştır.³² Adana'da Kızılay Umumi Kâtipliği'ni yapan Satır, 1940 yılında Adana Halkevi Reisliği'ne ve CHP Vilayet Heyeti'ne aynı anda seçilmiştir. Bu görevleri yürütürken 1941 Haziran'ında yeniden askerliğe çağırılmış olup 1 Ağustos 1942 tarihinde üstteğmen olarak askerlik görevini tamamlamıştır. Askerlik görevi sonrası Adana'ya dönen Satır, hem eski görevlerine yeniden getirilmiş hem de belediye azası olarak seçilmiştir. Bu kadar görevi bir arada yürütemeyeceğini düşünen Satır, belediye azalığından istifa etmiştir.³³ 1943 yılında Adana Halkevi Reisliği'ne yeniden seçilen Satır, Halkevleri'nin 11. kuruluş yıldönümü münasebetiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir tebrik telgrafı çekmiştir.³⁴ Bu çalışmalarını

sonucunda politik yaşama adım atan Satır, 1943 ve 1946 Seçimleri'nde Adana Milletvekili olmuştur. Milletvekillikleri esnasında hem TBMM'de hem de parti içinde görev alan Satır, 1949 yılında da Ulaştırma Bakanı olarak hükümette yer almıştır.³⁵ Dolayısıyla Satır, genç yaşta siyasi yaşamın en yüksek mevkilerinden birine ulaşmıştır.

1. Demiryolu Hakkındaki Düşünceleri

Satır'ın demiryolu hakkındaki düşüncelerinden bahsetmeden önce dönemin genel durumunu gözden geçirmekte yarar vardır. II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada hem ekonomik hem de siyasi anlamda bir geçiş süreci yaşanmaktadır. Ancak Türkiye, savaş bittikten sonra da kendisine yönelen dış tehditler devam ettiği için askerî harcamalarını hemen düzenleyememiştir. Buna rağmen ulaşım konusunda demiryolu yapımı ve demiryolunda kullanılacak araçların üretilmesi için yeni fabrikalar kurma hedefindedir. Fakat yapacağı atılımlar için bir uzman görüşüne ihtiyaç duyan Türkiye, ABD'den M. W. Thornburg ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası adına James M. Barker başkanlıklarında iki ayrı heyet davet etmiştir. İki heyetin hazırladıkları raporlar incelendiğinde, ulaşımın devletin etkinliğinin azaltılması gerektiği konusunda hemfikir oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Barker heyeti, yeni demiryolu yapımına ihtiyaç olduğunu da raporuna eklemiştir. Bu raporlara rağmen Türkiye, Adapazarı Vagon Fabrikası'nı kurmuş ve çeşitli idari düzenlemeler yapmıştır.³⁶ Böylelikle Türkiye, Batılı heyetler tarafından demiryolu iyileştirmeleri konusunda durdurulmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır.

29 Bu dönemde yaşanan olaylar için bkz: Ayhan Aydın, "Cumhuriyet Döneminde Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi", *Marmara İletişim Dergisi* 8/8 (1994), 261-276.; Ömer Çınar, "Siyasi Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2015), 207-229.; Necdet Aykaç, "Yönetmelik Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası- Menemen Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 11/44 (2009), 581-625.

30 Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi (1946-1950): Milletvekilleri Özgeçmişleri* (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2012), 945.

31 TBMM Arşivi, *Hal Tercümesi*, 1302,1, 7.

32 Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi (1946-1950)*, 945.

33 TBMM Arşivi, *Hal Tercümesi*, 1302,1, 7.

34 T.C. Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi (CİA), 02, 000, 235, 44, 757476.

35 Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi (1946-1950)*, 946.

36 Efdal As, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 293-306.

Bu bilgiler ışığında Satır'ın demiryolu hakkındaki düşüncelerine baktığımız zaman, bu husustaki ilk konuşmasını 26 Ocak 1949 tarihinde yaptığı tespit edilmiştir.³⁷ Satır, ilk olarak Gaziantep Milletvekili Cemil Alevli'nin Suriye sınırları içinde kalan demiryolu sorunu ve Narlı- Gaziantep-Karkamış demiryolu yapımı hakkındaki sorularına sözlü cevap vermiştir. Alevli'nin birinci sorusunun çözümünün zor olduğunu kabul eden Satır, yıllık 700.000 lira ödeyen Türkiye'den çok Suriye'nin bu süreçte kâr ettiğini öne sürmüştür. Ancak Satır'a göre birinci sorunun çözümü ikinci sorunun cevabında mevcuttur. Çünkü Narlı-Gaziantep-Karkamış demiryolunun yapılmasıyla birlikte Suriye demiryolu sorunu da tamamen ortadan kalkacaktır.³⁸ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, sorunların çözümünün birbirine bağlı olduğu tespit etmiştir. Aynı gün Mardin Milletvekili Kâmil Boran hem Suriye hem de Yunanistan dâhilinde kalan demiryolları sorununun çözümünün ne zaman sağlanacağını sormuştur. Bunun üzerine Satır, Suriye sorununu Alevli'nin sorusunda cevaplandırıldığını söyleyerek Yunanistan demiryolu sorunu hakkında bilgi vermeye başlamıştır. Satır, bu sorunun Suriye demiryolu sorunu gibi çözümünün zor olmadığını söylemiştir. Sorunun çözümü için Uzunköprü- Edirne hattında bir demiryolunun yapılması gerektiğini ifade eden Satır, 31 Ağustos 1947- 8 Eylül 1948 tarihleri arasında yaşanan Yunan İç Savaşı'ndan dolayı burada sınır harici demiryolunun kullanılmadığını da sözlerine eklemiştir.³⁹ Satır'ın açıklamaları gözden geçirildiğinde, demiryolu konusunda yapılacak çok işin olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu konuda bakanlığın uzun vadeli bir programı da bulunmamaktadır.

Demiryolu konusunda hükûmeti zorlayan konulardan biri de hava şartlarıdır. Kış şartlarında ulaşımın aksamaması için 14 Şubat 1949 tarihinde Satır'ın

da katıldığı demiryolları işletme müdürleri toplantısı yapılmıştır.⁴⁰ Ancak bu toplantıda alınan kararlar hakkında bilgiye ulaşılamadığından yorum yapılamamıştır. Diğer yandan II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, yeni bir vagon fabrikası açmasına rağmen dışarıdan lokomotif alımını sürdürmüştür. Yeni Sabah gazetesinin 1 Mayıs 1949 tarihli haberinde bu konu hakkında bir açıklaması yer alan Satır, yurt dışından gelen lokomotiflerin çeşitli hatlarda çalışmaya başlamışsa da manevra yapma kabiliyeti olmadığından yolcu değil yük taşımaya uygun olduğu ve çelik gövdelerinin çabuk bozulmasından dolayı da yeni lokomotif alımının gerekli olduğunu belirtmiştir.⁴¹ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, hem Atatürk'ün üretim politikasının terk edildiği hem de ülkenin şartlarına uygun dış alım yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Demiryolları sadece hükûmetin değil muhalefetin de gündeminde olan bir konudur. 11 Mayıs 1949 tarihinde Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu, demiryollarında çalışan 70 bin memur ve hademenin Barem Kanunu gerekçesiyle yaşadıkları mağduriyetin ne zaman giderileceğini sormuştur.⁴² Zeytinoğlu'nun bu sorusunu Satır, 30 Mayıs 1949 tarihinde sözlü olarak cevaplamıştır.⁴³ Mağduriyetin maaş farklılıklarından kaynaklandığını kabul eden Satır, bunun giderilebilmesi için 9 milyon liraya ihtiyaç duyulmasına rağmen yaşanan kış mevsiminden dolayı 1949 yılı için düzeltmenin mümkün olmadığını söylemiştir. Satır'ın açıklamalarından sonra tekrar söz alan Zeytinoğlu, mağduriyetin ne zaman giderileceğini sormuştur. Bunun üzerine Satır, iyileştirmenin 1950 bütçesinde yapılacağını iddia etmiştir.⁴⁴ Açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda, Satır'ın mağduriyetin giderilmesi konusunu ileri bir tarihe ertelediği tahmin edilmektedir.

- 37 *Ulus*, "Mecliste Dünkü Görüşmeler" (27 Ocak 1949), 5.; *Cumhuriyet*, "Mecliste Yeni Bakanlar 9 Soruyu Cevablandırıdılar" (27 Ocak 1949), 1.; *Cumhuriyet*, "Mecliste Yeni Bakanlar 9 Soruyu Cevablandırıdılar" (27 Ocak 1949), 4.; *Yeni Sabah*, "Kemal Satır" (27 Ocak 1949), 1.; *Yeni Sabah*, "Kemal Satır" (27 Ocak 1949), 3.
- 38 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 15. Cilt, 37. Birleşim (26 Ocak 1949), 223-224.
- 39 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 15. Cilt, 37. Birleşim (26 Ocak 1949), 227.
- 40 *Ulus*, "D. Demir Yolları İşletme Müdürleri Bugün Toplanıyor" (14 Şubat 1949), 1.
- 41 *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı'nın Gazetemize Beyanatı" (1 Mayıs 1949), 3.
- 42 *Son Posta*, "Demiryolları Memurları Hakkında Bir Soru" (11 Mayıs 1949), 7.
- 43 *Ulus*, "M. Meclisi'nde Dün Sözlü 9 Soruya Cevap Verildi: Kemal Satır'ın Bildirdiğine Göre: Demiryolu Personeli Aylıklarının Arttırılması İçin Tetkikler Yapılıyor" (31 Mayıs 1949), 1.; *Ulus*, "M. Meclisi'nde Dün Sözlü 9 Soruya Cevap Verildi" (31 Mayıs 1949), 5.; *Akşam*, "Devlet Demiryolları Personellerinin Ücretleri" (31 Mayıs 1949), 2.
- 44 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 19. Cilt, 96. Birleşim (30 Mayıs 1949), 1056-1057.

Barem konusunun ileri bir tarihe ertelendiği düşünüldüğü zamanda Satır bir yurt gezisine çıkmıştır.⁴⁵ 8 Eylül 1949 tarihinde Sivas'a gelen Satır, demiryolu memurları için bir terfi yasası hazırlandığını söylemiştir.⁴⁶ Terfi konusunu ele alan 22 Ekim 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre yapılacak olan terfinin büyük bir maliyeti vardır.⁴⁷ Bu yoruma rağmen Satır herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ancak Satır'ın açıklamalarının üzerinden 5 ay geçmiş olmasına rağmen Barem Kanunu hakkında hâlâ yeni bir gelişme yaşanmamıştır. 6 Ocak 1950 tarihli TBMM oturumunda Zeytinoğlu, terfi yasasının ne durumda olduğunu, katar personelinin tazminatlarını alamayanların durumunu ve demiryolu atölyelerinde çalışan memurların istifa ettirilip ettirilmediğini sormuştur.⁴⁸ Bu soru incelendiğinde, demiryolu konusunun bir bütün olarak ele alındığı görülmüştür. Zeytinoğlu'nun bu sorusuna Satır, 13 Ocak 1950 tarihinde cevap vermiştir.⁴⁹ Konuşmasına Zeytinoğlu'na bu terfinin 1950'ye kalacağını daha önce de söylediğini hatırlatarak başlayan Satır, yapılan çalışmalar sonucunda hiçbir dış yardım almadan 6,5 milyonluk bir kaynak yaratılarak tasarının hazır hâle getirildiğini ifade etmiştir. Bu kanun tasarısına göre terfi edemeyen işçilerin durumuna da açıklık getiren Satır, deneyim ve memuriyet derecelerinin önemli olduğunu belirtmiştir. Tazminat konusu hakkında da bilgi veren Satır, 1949 Aralık ayında tahsisatın tükenmesinden dolayı ödemelerin geciktiğini kabul etmiştir. Satır'a göre demiryollarında herhangi bir istifa ettirilme durumu söz konusu dahi değildir. Satır'ın açıklamalarını dinleyen Zeytinoğlu, bunla-

rı yetersiz bulmuştur.⁵⁰ Oysaki Satır'ın açıklamaları gözden geçirildiğinde, yerinde ve yeterli açıklamalar yapmıştır.

Satır'ın açıklamalarından sonra Barem Kanunu için hazırlıklara devam edilmiştir. 10 Mart 1950 tarihinde Bütçe Komisyonu Barem Kanunu için 3,5 milyon lira daha bulmayı başarmıştır.⁵¹ Yeni kaynağın bulunmasının ardından tasarı 22 Mart 1950 tarihli TBMM oturumunda görüşülmeye başlanmıştır. Tasarı hakkında açıklama yapan Satır, demiryolu çalışanlarının refaha kavuşacağını ve barem bölüşümünün adil bir biçimde gerçekleşeceğini iddia etmiştir. Satır'a göre tasarının hükûmete bedeli 3,5 milyon olacaktır.⁵² Satır'ın konuşması incelendiğinde, tasarının 9,5 milyon liralık bir ödenekle değil 3,5 milyon lira bir ödenekle meclise geldiği anlaşılmaktadır. Her şeye rağmen Satır'ın açıklamalarından sonra tasarının maddelerinin görüşülmesine başlanmıştır. Bursa Milletvekili Faik Yılmazipek'in terfi alma konusunda 6. derece memurların durumuna dair bir itirazı olmuştur. Bu itirazı cevaplandıran Satır'a göre tam olarak açıklayamadığı bu durumun ilgili baremin ikiye ayrılmasıyla adalet sağlandığını iddia etmiştir.⁵³ Ancak Satır tarafından bu ayrımın nasıl sağlandığı açıklanmadığı için bu hususta tarafımızca herhangi bir mütalaada bulunulamamıştır. Eleştirilere rağmen hazırlanan kanun tasarısı Demiryolları Barem Kanunu adıyla 23 Mart 1950 tarihli TBMM oturumunda kabul edilmiştir.⁵⁴ 28 Mart 1950 tarihinde de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁵ Böylelikle Satır, 1949 yılında vermiş olduğu sözü tutmayı başarmıştır.

45 *Akşam*, "Demiryolu Müstahdemlerinin Terfihi" (19 Ağustos 1949), 5.

46 *Ulus*, "Demiryolu İşçilerine Yeni Kanun Tasarısı" (8 Eylül 1949), 3.; *Yeni Adana*, "Ulaştırma Bakanı Dr. K. Satır'ın Beyanâtı" (8 Eylül 1949), 1.

47 *Cumhuriyet*, "Demiryolları Memurlarının Terfihi" (22 Ekim 1949), 3.

48 *Yeni İstanbul*, "Devlet Demiryolları Hakkında Bir Sözlü Soru" (6 Ocak 1950), 2.; *Zafer*, "Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmelerinde Çalışanlar Hakkında: Mühim Bir Sözlü Soru" (6 Ocak 1950), 5.

49 *Zafer*, "Devlet Demiryollarındaki Memurların Durumu" (14 Ocak 1950), 1.; *Zafer*, "D.D. Memurların Durumu" (14 Ocak 1950), 5.; *Yeni İstanbul*, "Büyük Millet Meclisi Müzakereleri: Devlet Demiryolları İşçilerinin Durumu" (14 Ocak 1950), 3.; *Ulus*, "Bakanların Sözlü Sorulara Cevapları: D. Demiryolları Memurları İçin Yeni Barem Tasarısı Hazırlandı" (14 Ocak 1950), 1.; *Ulus*, "Bakanların Sözlü Sorulara Cevapları: D. Demiryolları Memurları İçin Yeni Barem Tasarısı Hazırlandı" (14 Ocak 1950), 5.

50 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 29. Birleşim (13 Ocak 1950), 170-172.

51 *Yeni İstanbul*, "D. D. Yolları Personeli Terfih Ettirilecek" (10 Mart 1950), 1.

52 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 25. Cilt, 70. Birleşim (22 Mart 1950), 696-698.

53 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 25. Cilt, 70. Birleşim (22 Mart 1950), 702-704.

54 *Ulus*, "Devlet Demiryolları Baremi Kabul Edildi: Tasarı Hakkında: Kemal Satır, İzahat Verdi" (23 Mart 1950), 1.; *Ulus*, "Devlet Demiryolları Baremi Kabul Edildi" (23 Mart 1950), 5.

55 *T.C. Resmî Gazete*, "Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü Memur ve Hizmetlilerinin Ücretlerine Dair Olan 2847, 3173, 4620 ve 5000 Sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına ve 2847 Sayılı Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun" 7468 (28 Mart 1950), 18173-18191.

Hükûmet ile muhalefet arasında demiryolu konusunda anlaşmazlıklar giderilmeye çalışılırken 1949 Ağustos ayında demiryollarında bir yolsuzluk yapıldığı iddiası gündeme gelmiştir. Zaten bu dönemde Satır ile demiryolu malzeme müdürü Tahsin Kaşınbay arasında bir anlaşmazlık olduğu da bilinmektedir. Bu iddialar hakkında ilk açıklamayı yapan Satır, daha önce ihalesi yapılan ray ve traversler hakkında böyle bir iddianın ortaya atılmış olmasından ötürü yeni ihale yapılarak devletin 700 bin lira zarardan kurtarıldığını ifade etmiştir. Satır'a göre ikinci ihalenin ardından soruşturma sürerken Kaşınbay'ın emeklilik istemi gündeme gelmiş ve dilekçesi işleme konmuştur.⁵⁶ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, Kaşınbay'ın emeklilik istemini kullanarak onun da yolsuzlukla ilişkisi olduğunu ima etmeye çalıştığı görülmüştür. Satır'ın bu iddiaları karşısında yazılı bir cevap hazırlama ihtiyacı duyan Kaşınbay, ilk ihalenin 15 metre ray ve köprü malzemesi üzerinden yapılmasına rağmen ihaleyi kazanan şirketin bakanlık tarafından onaylanmadığını belirtmiştir. Kaşınbay'a göre ikinci ihalede istenilen malzeme 12 metreye düşürülerek birinci ihaleye katılamayan firmalarında katılımı sağlanmıştır. Dolayısıyla Kaşınbay, Satır'ın zarar olarak neyi kastettiğini anlamadığını beyan etmiştir.⁵⁷ Kaşınbay'ın açıklamaları incelendiğinde, kendini açıkça savunduğu anlaşılmaktadır. Bu açıklamanın ardından 16 Mayıs 1949 tarihinde bir kez daha açıklama yapma ihtiyacı duyan Satır, ilk ihalenin nitelik yönünden sadece Amerika'da bir fabrikanın ürettiği malzemeye eşit olacağı anlaşıldığından ihalenin iptal edildiğini söylemiştir.⁵⁸ Satır, ikinci ihalede malzeme şartının 12 metreye düşürülerek devlete büyük bir kazanç sağlandığı iddiasında ısrar etmiştir. Ayrıca Satır, travers işi ve ihalenin her aşamasında Kaşınbay'ın da imzası olduğunu savunmuştur.⁵⁹ Satır'ın açıklamaları gözden geçirildiğinde, Kaşınbay'ın da ihale değişikliği konusunda herhangi

bir olumsuz görüş bildirmediği görülmüştür. Zaten Kaşınbay da yeni bir açıklamada bulunmamıştır. İhale konusunu bir adım öteye taşıyan Son Posta gazetesi, 17 Ağustos 1949 tarihli haberi için ihaleleri kazanan bir firmanın temsilcisiyle görüşme yapmıştır.⁶⁰ Bu görüşmede temsilci, devletin zarar ettiğini açıklamıştır.⁶¹ Yine bu yolsuzluk iddiası halkı rahatsız etmiştir. Ulus gazetesinin 20 Ağustos 1949 tarihli haberine göre bir vatandaşın Satır'dan bu iddiaları tekrar cevaplamasını istemesi⁶² bunun göstergesidir.

2. Denizyolu Hakkındaki Düşünceleri

Satır'ın, Ulaştırma Bakanı olduktan sonra ilgilendiği bir diğer konu denizyolları olmuştur. Fakat Satır'ın bu konu hakkındaki düşüncelerinden önce 1939-1945 yılları arasında Türkiye'nin denizyolu politikası incelenmelidir. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye, tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak bu durum, Türkiye'nin kıyılarını korumak için denizcilik eğitim faaliyetlerine devam etmesine ve çeşitli deniz araçları inşa etmesine engel olmamıştır. Bunun için Gölcük ve Taşkızak Tersaneleri'nde çalışmalar devam etmiştir.⁶³ Bu dönemde inşa edilen deniz araçlarına baktığımız zaman; Yıldırım, Şimşek, Bora ve Kasırga adıyla dört hücumbot, Taşıt adı verilen bir deniz römorku ve Bekirdere Cephane Gemisi'nin varlığından söz edildiği görülmüştür.⁶⁴ Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Türkiye'nin gemi sanayinde ilerleme kaydettiği anlaşılmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, dünya konjonktüründe Batı ile eklemlenmeyi uygun bulmuştur. Dolayısıyla bu dönemin hükûmetleri, Marshall Yardımı'nın da etkisiyle gemi tonajının ve liman modernizasyonunun hızlanmasına çalışmıştır.⁶⁵ Fakat Marshall Yardımı'nın satın almaya dayalı bir olguya dayandığı düşünüldüğünde, Türkiye'yi denizcilik alanında üretimden alıkoymayı başaracağı aşikârdır.

56 *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı K. Satır'ın Beyanâtı" (11 Ağustos 1949), 5.

57 *Yeni Sabah*, "Tarık Kaşınbay Kemal Satır'a Cevap Veriyor" (14 Ağustos 1949), 7.

58 *Ulus*, "Yol Malzemesi" (17 Ağustos 1949), 1.

59 *Ulus*, "Yol Malzemesi" (17 Ağustos 1949), 4.

60 *Son Posta*, "Demiryol Malzemesi Alımında Yolsuzluk İddiası: Travers İşinde 700 Bin Dolar Zarar" (17 Ağustos 1949), 1.

61 *Son Posta*, "Demiryol Malzemesi Alımında Yolsuzluk İddiası" (17 Ağustos 1949), 4.

62 *Ulus*, "Serbest Sütün: Demiryolları İçin Alınacak Malzeme" (20 Ağustos 1949), 6.

63 *Gölcük Tersanesi Komutanlığı Gemi İnşa Faaliyetleri 1926-2015* (İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2018), 16-20.

64 Ferdi Uyaniker, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk Donanmasındaki Gelişmeler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 485-488.

65 İbrahim Bozkurt- İbrahim Halil Aytar, "II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Ekonomiye Eklemlenme Sürecinde Türkiye'nin Deniz Ticareti ve Liman Politikası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 15/31 (2015-Güz), 336-346.

Dönemin denizyolları politikası gereğince Satır, ilk konuşmasını 1 Nisan 1949 tarihinde İstanbul'daki teftiş sonrasında yapmıştır. Teftiş sırasında bazı aksaklıkları tespit eden Satır, bunların giderilmesi için Genel Müdür Cemil Parman'a güvendiğini söylemiştir. Ardından bakanlığı hakkında da açıklamalarda bulunan Satır, bakanlığın harcayan değil gelir getiren bir bakanlık olduğunu iddia etmiştir.⁶⁶ Satır'a göre bakanlığın gelirlerinin artırılması için şehir hatlarının ücret ve sefer bakımından düzeltilmesi, yeni gemilerin alınması, armatörlere döviz yardımı gibi çalışmalar yapılmaktadır.⁶⁷ Yapılan bu çalışmalar sonucunda Satır, Amerika'dan sipariş edilen gemilerin 1949'un Mayıs ayında geleceğini iddia etmiştir. Bu gemilerin alımı için Mc. Cann isimli bir Amerikan vatandaşının yardım ettiğini açıklayan Satır, gelen gemilerin Akdeniz ve Karadeniz seferlerinde kullanılacağını ifade etmiştir. Özellikle Karadeniz seferlerinde çalışan gemi sayısının artmasıyla birlikte insan ve hayvanların birlikte taşınması işi son bulacaktır.⁶⁸ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, birtakım iyileştirmeler olsa da Türkiye'nin denizyolu politikasının üretimden çıkıp satın almaya doğru bir yönelim içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Denizyolunda satın alma şeklinde iyileştirmeler yapılırken bu kurumda çalışanların maaşlarının çok da iyi olmadığı gündeme gelmiştir. 30 Mayıs 1949 tarihinde bu konuyu meclise Zeytinoğlu getirmişse de Satır, böyle bir artışın gündemde olmadığını söylemiştir.⁶⁹ Denizyolu çalışanlarının maaşları artırılma-

sa da Mc. Cann'e verilecek 175 milyon lira ikramiye için Satır'ın yetkilendirildiği tespit edilmiştir.⁷⁰ Bu durum 6 Haziran 1949 tarihli TBMM oturumunda ele alınmıştır. Konu hakkında ilk konuşan Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, bu ikramiye işinin tek taraflı bir şekilde ele alınmaması için Satır'ın da dinlenmesi gerektiğini söylemiştir. Konu hakkında konuşan Satır, Mc. Cann'in araştırıldığını ve herhangi bir yolsuzluk olmadığını iddia etmiştir. Satır'a göre 14 milden süratli gemilerin yabancılara satılamaması işini Mc. Cann çözdüğü için bir ödülü hak etmiştir.⁷¹ Satır'ın konuşmasının ardından ikramiye tasarısı meclis tarafından kabul edilmiştir.⁷² Satır'ın açıklamalarını incelediğimizde, üretimden çok arabuluculu bir satın almayı doğru bulmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Yurt dışından gemi alımları devam ederken Son Posta gazetesinin 19 Haziran 1949 tarihli habesine göre Nikaragua Puerto Cazas'ta bulunan Kastamonu Şilebi'ndeki tayfalardan bazıları sarhoşluk gerekçesiyle hüküm giymiştir. Bunu duyan diğer Türk tayfaların Nikaragua polisiyle çatışmaya girmesi sonucunda 3 tayfa öldürülmüş ve 3 tayfa da yaralanmıştır.⁷³ Olayın ardından Nikaragua makamları Türk makamlarını bilgilendirmiştir.⁷⁴ Türk makamlarının bilgilendirilmesi sonucu bir açıklama yapan Satır, üç ölümü doğrularken yaralı sayısını beş olarak açıklamıştır.⁷⁵ Ayrıca Satır, Meksika Elçisi Vedit Uzgören'in olayı takip edeceğini belirtmiştir.⁷⁶ Ancak yapılan tüm araştırmalara rağmen çatışmaya katılan ve yaralanan tayfaların durumları hakkında bilgi edinilememiştir.

66 *Cumhuriyet*, "Ulaştırma Bakanı'nın Dün Verdiği İzahat" (2 Nisan 1949), 1.

67 *Cumhuriyet*, "Ulaştırma Bakanı'nın Dün Verdiği İzahat" (2 Nisan 1949), 4.

68 *Ulus*, "B. Kemal Satır'ın Demeci: Yeni Gemilerimiz Mayıs'ta Yola Çıkıyor" (17 Nisan 1949), 1.; *Ulus*, "Yeni Gemilerimiz Mayıs'ta Geliyor" (17 Nisan 1949), 2.

69 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 19. Cilt, 96. Birleşim (30 Mayıs 1949), 1056-1057.

70 *Son Posta*, "Mc Can'a Verilecek İkramiye" (3 Haziran 1949), 3.

71 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 20. Cilt, 102. Birleşim (6 Haziran 1949), 321-324.

72 *Ulus*, "M. Cann'e Verilecek İkramiye Tasarısı Dün Kabul Edildi" (7 Haziran 1949), 1.; *Ulus*, "M. Cann'e Verilecek İkramiye Tasarısı Dün Kabul Edildi" (7 Haziran 1949), 3.; *Yeni Sabah*, "Amerikadan Satın Alınan Gemiler" (7 Haziran 1949), 1.; *Yeni Sabah*, "Amerikadan Satın Alınan Gemiler" (7 Haziran 1949), 5.; *Son Posta*, "Amerikadan Gemi Mübayaası: Koçak'ın Yerdeğini Satır, Övdü" (7 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Amerikadan Gemi Mübayaası" (7 Haziran 1949), 7.

73 *Son Posta*, "Kastamonu Şilebinin Tayfası Nikaragua Polisile Çarpıştı" (19 Haziran 1949), 1. *Son Posta*, "Kastamonu Şilebinin Tayfası Nikaragua Polisile Çarpıştı" (19 Haziran 1949), 3.

74 *Son Posta*, "Kastamonu Suvarisinden Haber Geldi: Tayfalarımızdan 3 Kişiyi Sokakta Askerler Öldürdü" (20 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Kastamonu Suvarisinden Haber Geldi" (20 Haziran 1949), 3.; *Son Posta*, "Nikaraguada Öldürülen Tayfalarımız: Vaşington Elçiliğimizden Rapor Bekleniyor" (21 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Kastamonu Suvarisi Hâdisenin Tafsîlâtını Bildirdi: Tayfalarımıza Askerler Yaylım Ateşi Açmışlar" (22 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Kastamonu Suvarisi Hâdisenin Tafsîlâtını Bildirdi" (22 Haziran 1949), 5.

75 *Ulus*, "Kastamonu Şilebi Hâdisesi: Ulaştırma Bakanı Hâdisi Hakkında Geniş İzahat Verdi" (22 Haziran 1949), 1.; *Yeni Adana*, "Kastamonu Şilebimize Mensup Üç Tayfanın Öldürülmesi: Tahkikat Lehte Devam Ediyor" (22 Haziran 1949), 1.

76 *Ulus*, "Kastamonu Şilebi Hâdisesi" (22 Haziran 1949), 3.; *Yeni Adana*, "Kastamonu Şilebimize Mensup Üç Tayfanın Öldürülmesi: Tahkikat Lehte Devam Ediyor" (22 Haziran 1949), 3.; *Son Posta*, "Kastamonu Şilebi Hâdisesi: Meksika Elçimiz Tahkikata Memur Edildi" (23 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Kastamonu Şilebi Hâdisesi" (23 Haziran 1949), 6.

Yurt dışında yaşanan bu olayın ardından 1 Temmuz Kabotaj Bayramı'nın hazırlıklarının tamamlandığı ve Satır'ın da yeni gemiler hakkında bilgi verdiği duyurulmuştur.⁷⁷ Yaptığı konuşmada Satır, 17'si Amerika'dan olmak üzere 19 gemi alındığını söylemiştir.⁷⁸ Satın alınan gemiler için armatörlere döviz sağlandığını ifade eden Satır, bundan sonra vatandaşların daha kolay seyahat edeceğini ve İstanbul şehir hatlarına zam yapılmayacağını belirtmiştir. Ayrıca bu gemiler için bir yüzer havuz ve motor atölyesi de inşa edileceğini duyuran Satır, bunun için Eksport-İmport Bank'tan 3.500 bin lira değerinde bir kredi alınacağını ifade etmiştir.⁷⁹ Satır'ın anlattıklarını yorumlayan 1 Temmuz 1949 tarihli Zafer gazetesine göre güverte ücretleri zamlanacaktır. Bu durumda yeni gemilerin faturasını vatandaşlar ödeyecektir.⁸⁰ Ancak yapılan tüm araştırmalara rağmen herhangi bir zam haberine rastlanılmamıştır. Kabotaj Bayramı'nda da denizyollarındaki gelişmelerden bahseden Satır, deniz ticaret hacmimizin arttığını, armatörlere kolaylık sağlandığını ve bu bayram dolayısıyla deniz ticaretinde söz sahibi olmaya başladığımızı iddia etmiştir.⁸¹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, denizyolları konusunda dışa bağımlılığın devam ettiği anlaşılmıştır.

Satır'ın iyimser söylemlerine rağmen 9 Temmuz 1949 tarihinde Tophane Rıhtımı'nda demirli olan Çorum adlı vapurda bir patlama meydana gelmiştir.⁸² Haberin Ankara'da duyulmasından sonra bir açıklama yapan Satır, ölenlere başsağlığı diledikten sonra İstanbul'a geleceğini bildirmiştir.⁸³ Faciadan iki sonra da ölenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı belli olmuştur. Buna göre 44 kadın ve çocukla 15 erkek vatandaşın öldüğü kesinleşmiştir.⁸⁴ Ölenlerin kimlikleri tespit edilirken Satır da İstanbul'a gelerek incelemelerde bulunmuştur.⁸⁵ İncelemelerini bitirdikten sonra gazetecilerle konuşan Satır, olay hakkında adli ve teknik soruşturmanın başlayacağını ve denizyollarında eşya taşınması konusunda yeni düzenlemeler yapılacağını söylemiştir.⁸⁶ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, denizyollarında ciddi bir iyileştirme olacaktır. Ancak Satır'ın bu konuşmasını eleştiren Zafer gazetesine göre bu facia bakan tarafından olağan karşılanarak ölenlerin ailelerine 200 bin lira ayrıldığını iddia etmiştir.⁸⁷ Satır'ın açıklamalarında, böyle bir cümlemin yer almadığı bellidir. Dolayısıyla Zafer gazetesi, Satır'ın konuşmasını çarpıtmıştır. Bu arada facia ile ilgili bilirkişi incelemeleri başlamış olup Satır da bu heyette yer alan İstanbul savcısı İhsan Kökenli ve Genel Müdür Cemil Parman ile görüşmüştür.⁸⁸ Daha sonra faciada

77 *Yeni Adana*, "1 Temmuz: Denizcilik Bayramı: Yarın İstanbul'da Büyük Bir Tören Yapılacak" (30 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Yeni Gemiler de Geldikten Sonra: İnsanların Hayvanlarla Birlikte Nakil İşine Son Verilecek" (1 Temmuz 1949), 1.

78 *Ulus*, "Ulaştırma Bakanı'nın Basın Toplantısı" (1 Temmuz 1949), 1.; *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu" (1 Temmuz 1949), 1.

79 *Ulus*, "Ulaştırma Bakanı'nın Basın Toplantısı" (1 Temmuz 1949), 6.; *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu" (1 Temmuz 1949), 5.; *Son Posta*, "İnsanların Hayvanlarla Birlikte Nakli İşine Son Verilecek" (1 Temmuz 1949), 7.

80 *Zafer*, "Deniz ve Demiryollarımız: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi" (1 Temmuz 1949), 6.

81 *Son Posta*, "Dün Denizcilik Bayramı Kutlandı" (2 Temmuz 1949), 1.; *Zafer*, "Denizcilik Bayramı" (2 Temmuz 1949), 1.; *Yeni Sabah*, "Kabotaj Bayramı Dün Tes'id Edildi" (2 Temmuz 1949), 1.; *Son Posta*, "Dün Denizcilik Bayramı Kutlandı" (2 Temmuz 1949), 2.; *Zafer*, "Denizciler Bayramı" (2 Temmuz 1949), 6.; *Yeni Sabah*, "Kabotaj Bayramı Dün Tes'id Edildi" (2 Temmuz 1949), 5.; *Akşam*, "Denizcilik Bayramı" (2 Temmuz 1949), 3.

82 *Yeni Sabah*, "Dün Akşam, Tophane Rıhtımına Bağlı Çorum'da Bir Yangın Faciası Oldu: "80" Ölü Çıkarıldı, Bir O Kadar da Yaralı Var" (10 Temmuz 1949), 1.; *Yeni Sabah*, "Dün Akşam Tophane Rıhtımına Bağlı Çorum'da Bir Yangın Faciası Oldu" (10 Temmuz 1949), 7.; *Son Posta*, "Limanda Dün Akşamki Yangın ve İnfilâk Faciası: Çorum Vapurunda Çıkan Yangın 100 e Yakın Vatandaşın Hayatına Mal Oldu" (10 Temmuz 1949), 1.; *Son Posta*, "Limanda Dün Akşamki Facia" (10 Temmuz 1949), 7.; *Zafer*, "Çorum Vapurunda Feci Bir Yangın" (10 Temmuz 1949), 1.; *Zafer*, "Çorum Vapurunda Yangın" (10 Temmuz 1949), 4.; Salih Dizer, "Facia Ambara Gizli Sokulan Parlayıcı ve Patlayıcı Maddelerden İleri Geldi" *Son Posta*, (11 Temmuz 1949), 1,7.; *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı Bu Sabah Geliyor" (11 Temmuz 1949), 1.

83 *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı Bu Sabah Geliyor" (11 Temmuz 1949), 5.; *Yeni Adana*, "Çorum Vapurunda: 56 Kişinin Ölmesine, 30 Kişinin Yaralanmasına Sebep Olan Bu Yangının Sebepleri Araştırılıyor" (11 Temmuz 1949), 1.

84 *Akşam*, "Çorum" Yangını Faciası Kurbanları 59'u Buldu" (12 Temmuz 1949), 1.; *Akşam*, "Çorum Yangını Faciası" (12 Temmuz 1949), 2.

85 *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı Dün İstanbul'a Geldi" (12 Temmuz 1949), 1.; *Akşam*, "Ulaştırma Bakanı K. Satır'ın Beyanatı" (12 Temmuz 1949), 1.; *Son Posta*, "Ulaştırma Bakanı'nın Beyanatı: Faciaların Tekerrür Etmemesi İçin Tüzük Hazırlanacak" (12 Temmuz 1949), 1.

86 *Son Posta*, "Ulaştırma Bakanı'nın Beyanatı" (12 Temmuz 1949), 7.; *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı" (12 Temmuz 1949), 5.; *Akşam*, "Ulaştırma Bakanı" (12 Temmuz 1949), 2.

87 *Zafer*, "Bundan Sonra Tedbir Alınacakmış: Bakan, Kaza Her Yerde Olur Diyor!" (12 Temmuz 1949), 1.; *Zafer*, "Ulaştırma Bakanı'nın Sözleri" (12 Temmuz 1949), 6.

88 *Son Posta*, "Çorum Vapuru Faciası: Bilirkişi Heyeti Facianın Mesullerini Araştırıyor" (13 Temmuz 1949), 1.; *Son Posta*, "Çorum Vapuru Faciası" (13 Temmuz 1949), 7.; *Zafer*, "Çorum Faciası: Ehlivukuf Dün Tetkiklere Başladı" (13 Temmuz 1949), 1.; *Zafer*, "Çorum Faciası" (13 Temmuz 1949), 6.

ölenlerin cenaze törenlerine katılan Satır Ankara'ya dönmüştür.⁸⁹ İki gün sonra da Zafer gazetesinde bu konu hakkında bir makale kaleme alan Feyyaz Söker, denizyollarında iyileştirme yapılması gerektiğinden bahsederken Satır'ın adını hiç kullanmamıştır.⁹⁰ Daha önce asılsız söylemlerle Satır'ı eleştiren Zafer gazetesinin bu tutumu dikkat çekicidir.

Yaşanan bu facianın üzerinden bir ay geçmeden Satır'ın tutum ve davranışlarında tutarsızlıklar görülmüştür. 26 Temmuz 1949 tarihli Son Posta gazetesinde Satır'ın İstanbul'a geleceği duyurulmuştur.⁹¹ Ertesi gün İstanbul'a gelen Satır, verdiği demeçte gelme sebebinin faciaya sebep olanların belirlenip belirlenmemesi değil yurt dışına çıkacak gemileri denetlemek olduğunu söylemiştir.⁹² Bu durumda Satır'ın facianın sorumluları hakkında konuşmaktan kaçındığı anlaşılmıştır. Ancak Satır'ın İstanbul'a gelmesinden bir ay sonra faciayla ilgili sorumlular tespit edilerek tutuklanmıştır.⁹³ Kararın açıklanmasından sonra Satır, sorumluların cezalandırılacağını söylemiştir.⁹⁴ Dolayısıyla Satır'ın verilecek her kararı kabulleneceği görülmüş; ancak sorumlulara verilen cezalar hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

Tutuklamaların hemen ardından bir yurt gezisine çıkmaya karar veren Satır, Konya'da yaptığı konuşmada Trabzon'a giderek gemilerde inceleme yapacağını duyurmuştur.⁹⁵ Ayrıca 1950 yılında, Marshall Yardımı'ndan bakanlık için ayrılan bütçe ile gemi filosunun büyütüleceğini ve liman yapımına hız verileceğini de iddia etmiştir.⁹⁶ Satır'ın açıklamaları incelen-

diğinde, Marshall Yardımı'nın kullanılmaya başlanacağı anlaşılmıştır. 17 Eylül 1949 tarihinde Trabzon'a giden Satır, incelemeleri sonucunda tespit ettiği sorunlardan bahsetmiştir. Bunlar; mısırın uygun fiyattan alımı, şehir dışında çalışan işçilerin ulaşımı için gemi tedariki ve fındık sorunudur. Fındık ve mısır sorunu için hükûmetin gerekli önlemleri aldığını belirten Satır, gemi tedariki için ucuz gemi alımına gidileceğini söylemiştir.⁹⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, gemi alımı konusunda ısrarcı olduğu tespit edilmiştir.

Gezinin ardından Satır, denizyollarındaki sorunlarla ilgilenmek için 21 Eylül 1949 tarihinde İstanbul'a gelmiştir.⁹⁸ Ertesi gün Denizyolları Genel Müdürlüğü'nde bir açıklama yapan Satır, hem son yurt gezisini hem de yaptığı inceleme sonuçlarını değerlendirmiştir.⁹⁹ Satır'a göre şimdiye kadar alınan gemiler ucuz ve sağlamdır.¹⁰⁰ Güverte yolcularının rahatça seyahat edebilmesi gerektiğini ifade eden Satır, ikinci kat ambarlarının bu taşıma şekline uygun hâle getirileceğini söylemiştir.¹⁰¹ Ayrıca armatörlere belirli kolaylıklar sağlanmasının 1949 yılı deniz taşımacılığı için önemli bir adım olacağını ifade etmiştir.¹⁰² Satır'ın konuşmasını incelediğimiz zaman, denizyolları ile ilgili önemli sorunların çözümüne temas ettiği görülmektedir. Satır'ın teminat verdiği gemilerden biri olan Tarsus Vapuru, İzmir'den hareket ettikten sonra Mıdilli Adası civarında yer alan Hallos Feneri açıklarında tribünlerde oluşan bir arıza sebebiyle yola devam edememiştir. Bu durum karşısında gemi süvarisi yardım istemek zorunda kalmıştır.¹⁰³ Böylelikle Satır'ın teminatının yerinde bir güvence olmadığı anlaşılmıştır.

89 Yeni Adana, "İhmalin Kurbanı Olan: Çorum Vapurundaki Ölülerin Defni Başladı" (13 Temmuz 1949), 1.

90 Feyyaz Söker, "Çorum Faciası Karşısında: Güverte Yolcuları İçin Alınacak Tedbirler", *Zafer* (16 Temmuz 1949), 2,5.

91 Son Posta, "Üç Bakan Geliyor" (26 Temmuz 1949), 7.

92 Son Posta, "Dün Gelen Bakanlar" (27 Temmuz 1949), 7.; Son Posta, "Ulaştırma Bakanı'nın Beyanâtı" (27 Temmuz 1949), 7.

93 Yeni Adana, "Çorum Yangınının 11 Mesûlû Mahkemede" (25 Ağustos 1949), 1.; Son Posta, "Çorum Faciası: Mesul Memurlar İçin Formaliteler Tamamlanıyor" (27 Ağustos 1949), 1.; Son Posta, "Çorum Faciası" (27 Ağustos 1949), 7.

94 Son Posta, "Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu: Çorum Faciasında Liman Müdürlüğüde Mesul Görüldü" (28 Ağustos 1949), 1.; Son Posta, "Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu" (28 Ağustos 1949), 7.

95 Ulus, "Telgraf- Telefon- Radyo Haberleri: Ulaştırma Bakanı Tetkik Gezisine Devam Ediyor" (6 Eylül 1949), 3.

96 Son Posta, "Telgraf, Telefon ve Telsiz Haberleri: Marshall Yardımı ile: Deniz Ticaret Filomuz Çoğaltılacak" (6 Eylül 1949), 3.

97 Akşam, "Güverte Yolcuları İçin Yeni Gemiler" (18 Eylül 1949), 3.

98 Akşam, "Ulaştırma Bakanı Geldi" (22 Eylül 1949), 3.

99 Ulus, "Amerika'dan Satın Alınan Gemiler: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi" (23 Eylül 1949), 1.; Son Posta, "Ulaştırma Bakanı Dediki: Alınan Gemiler Ucuz ve Sağlamdır" (23 Eylül 1949), 1.

100 Akşam, "Ulaştırma Bakanı'nın Demeci: Güverte Yolcuları İçin Gemi Ambarlarında Tadiller Yapılacak" (23 Eylül 1949), 1.; Son Posta, "Alınan Gemiler Ucuz ve Sağlamdır" (23 Eylül 1949), 7.

101 Akşam, "Ulaştırma Bakanı'nın Demeci" (23 Eylül 1949), 2.

102 Ulus, "Amerika'dan Satın Alınan Gemiler: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi" (23 Eylül 1949), 3.

103 Son Posta, "Ulaştırma Bakanı'nın Sağlamlık Teminatı Verdiği Sırada: Tarsus Vapuru Deniz Ortasında Kaldı" (24 Eylül 1949), 1.; Son Posta, "Ulaştırma Bakanı'nın Sağlamlık Teminatı Verdiği Sırada" (24 Eylül 1949), 7.

Denizyolları konusu 1950 yılına gelindiğinde hükûmet- muhalefet ilişkilerinde bir kez daha gündeme gelmiştir. Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik; alınacak gemilerin niteliğini, denizyollarının tek elden idaresinin zor olup olmayacağını, Amerika'dan yük taşımak için satın alınan gemilerin büyük masraflar karşılığında yolcu gemisine dönüştürülmesinin sebebini ve satın almada görevini kötüye kullanan heyetin mahkemeye verilip verilmediğini sormuştur.¹⁰⁴ Gedik'in sorusunu incelediğimiz zaman, denizyollarında özellikle de satın alma konusunda birtakım sıkıntılarının yaşandığı görülmüştür. Gedik'in bu sorusundan sonra bir makale kaleme alan Abidin Dâver, Satır'ın bu bakanlıkta çok kötü bir sınav verdiğini ve denizyollarının bürokrat zihniyetiyle yönetilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁵ Bu makalenin yayımlanmasının ardından Satır, Dâver'e bir cevap vermemiştir. Ancak 23 Ocak 1950 tarihli meclis oturumunda Gedik'in sorularını yanıtlamıştır.¹⁰⁶ Satır; gemi seçiminde memleketin şartlarını göz önünde bulundurdıklarını, gemi alımında armatörlere kolaylık sağlanmasına rağmen tekelleşmenin söz konusu olmadığını denizyollarının gelişmesi için çalışmalar yapıldığını ve gemi dönüştürme işinin iddia edilen maliyetin altında olduğundan dolayı gerçekleştiğini söylemiştir.¹⁰⁷ Satır'ın cevabı incelendiğinde, soruları güzel bir biçimde cevaplandırdığı söylenebilir. Fakat Satır'ın cevabı Gedik'i tatmin etmemiştir. Bu yüzden bir daha söz alan Gedik, II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'nın ucuz krediyle gemi satışına başlamasına rağmen Türk yasalarının kolaylık göstermemesi nedeniyle armatörlerin bu krediden faydalanamadıklarını iddia etmiştir.¹⁰⁸ Gedik'in bu söylediklerine cevap veren Satır, olayın dramatize edildiğini belirtmiştir.¹⁰⁹ Oysaki şu ana kadar

dışarıdan alınan gemilerde muhtelif sorunlar çıktığı bu çalışmamızda ifade edilmiş, böylelikle hem Satır'ın hem de Gedik'in hadiselerle yaklaşımlarının taraflı ve eksik olduğu ortaya konulmuştur.

3. Havayolu Hakkındaki Düşünceleri

Satır'ın havayolu konusundaki çalışmalarını incelemeyi önce II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin bu konuya bakış açısı ele alınmalıdır. II. Dünya Savaşı esnasında Türk havacılığını sivil ve askerî havacılık olarak incelemekte fayda olacağı kanaatindeyiz. Atatürk döneminde gelişmeye başlayan sivil havacılık, II. Dünya Savaşı'nda açılan hava limanları ve seferler sayesinde gelişmeye devam etmiştir.¹¹⁰ Ancak savaş sırasında askerî havacılığın ihtiyaçları daha önemlidir. Bu yüzden Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası ve Gazi Uçak Motoru Fabrikası kurularak ihtiyaçlara cevap verilmeye çalışılmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasında iki fabrika da kapatılmıştır.¹¹¹ Dolayısıyla havacılık alanında da Türkiye dışa bağımlı hâle gelmeye başlamıştır.

Satır'ın bakan olduktan sonra havayolları konusuyla da ilgilenmiştir. Bu konudaki ilk konuşmasını TBMM'de 14 Mart 1949 tarihinde havayollarına ait ödeneğin Bütçe Komisyonu'na iadesinde yapmıştır. Satır konuşmasında, bu ödeneğin komisyona iade edilmemesi hâlinde ödeneği Bayındırlık Bakanlığı'nın kullanacağını iddia etmiştir. Bu konuda Satır'ı Bütçe Komisyonu Başkanı Mardin Milletvekili Rıza Erten de desteklemiştir. Böylelikle tasarının komisyona iadesi meclis tarafından kabul edilmiştir.¹¹² Yine hava limanı inşası için Bayındırlık Bakanlığı emrine verilen bir ödeneğe Satır, 11 Nisan 1949'da mecliste karşı çık-

104 *Yeni İstanbul*, "Deniz İşletmeciliği Hakkında Meclise Verilen Bir Önerge" (9 Ocak 1950), 3.

105 Abidin Dâver, "Deniz Ticaretimiz", *Cumhuriyet* (16 Ocak 1950), 1,3.

106 *Ulus*, "Denizyolları İçin Alınan ve Alınacak Gemiler: Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Dün Mecliste Geniş İzahat Verdi" (24 Ocak 1950), 1.; *Ulus*, "Denizyolları İçin Alınan ve Alınacak Gemiler: Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Dün Mecliste Geniş İzahat Verdi" (24 Ocak 1950), 5.; *Zafer*, "Dünkü M. Meclisi'nde Görüşülen İki Tahrir" (24 Ocak 1950), 1.; *Zafer*, "M. Meclisi'nde Görüşülen İki Tahrir" (24 Ocak 1950), 6.; *Cumhuriyet*, "Deniz Ticaret Filomuz" (24 Ocak 1950), 1.; *Cumhuriyet*, "Deniz Ticaret Filomuz" (24 Ocak 1950), 3.; *Akşam*, "Denizyolları" (24 Ocak 1950), 2.

107 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 33. Birleşim (23 Ocak 1950), 275-283.

108 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 33. Birleşim (23 Ocak 1950), 283-286.

109 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 33. Birleşim (23 Ocak 1950), 286-287.

110 Nadir Yurtoglu, "Sivil Havacılık Sektörü İçerisinde Yer Alan Türk Hava Yollarının Tarihi Gelişimi (1933-1960)", *CTAD 23* (Bahar 2016), 307-309.

111 Bu fabrikalar için bkz: Doğan Özer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası (1939-1945)", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/12 (2018), 21-27.; Osman Yalçın, "Türk Hava Kurumu'nun Kurduğu Hava Harp Sanayii Fabrikaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 29/86 (2013), 135-180.

112 *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 17. Cilt, 55. Birleşim, (14 Mart 1949), 21.

miştir. Satır'ın bu karşı çıkışı meclis tarafından kabul edilerek ilgili ödenek Ulaştırma Bakanlığı'na verilmiştir.¹¹³ Satır'ın bakanlığı için yaptığı konuşmalar incelendiğinde, bakanlığın hakkını savunarak bunu meclise kabul ettirdiği anlaşılmıştır. Ayrıca Ulaştırma ve Bayındırlık Bakanlıkları arasında bir yetki düzensizliği olduğu da tespit edilmiştir. TBMM'deki bu konuşmasının ardından bir demeç daha veren Satır, yakında Romanya ve Arap ülkelerine de seferlerin başlayacağını müjdelemiştir.¹¹⁴ Konuşmasından sonra Satır, Ankara Etimesgut Uçak Fabrikası'nı inceleyerek çalışmalarından duyduğu memnuniyeti belirtmiştir.¹¹⁵ Satır'ın konuşması ve yaptığı incelemeler göz önüne alındığında, havayollarının hem sefer hem de üretim anlamında gelişmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Havayollarının her anlamda gelişmeye devam etmesine rağmen üzücü olaylar da yaşanmıştır. 25 Mart 1950 tarihinde Devlet Havayolları'na ait 32 sayılı Bal isimli uçak yoğun sis ve tipi yüzünden hava limanını bulamayıp tepelere çarpıp parçalanmıştır. Yaşanan bu kaza sonucunda 15 yolcu ve mürettebattan kurtulan olmamıştır.¹¹⁶ Kazadan üç gün sonra hayatını kaybedenler için yapılan cenaze törenine Satır da katılmıştır.¹¹⁷ Ancak Satır'ın kaza hakkında herhangi bir açıklama yapmaması dikkat çekicidir.

4. Partiler Arası İlişkiler

Satır'ın partiler arası ilişkilerdeki rolünü incelemeyi önce Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında ve

sonrasındaki sosyal ve siyasal gelişmeleri incelenmelidir. II. Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan eden Türkiye, savaşın hızlı bir şekilde geniş alanlara yayılması sonucunda seferberlik ilan etmek zorunda kalmıştır. Seferberlik ilanından sonra erkeklerin büyük bir kısmının askere alınması ve çıkarılan ağır kanunlar sonucunda üretim düşmüştür. Savaş sonrasında hemen toparlanamayan Türkiye, hayat pahalılığı, karaborsa ve mesken buhranı gibi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.¹¹⁸ Yaşanan bu sorunlarla birlikte kurulan yenedünya düzeninde yer almak isteyen Türkiye'nin çok partili hayata geçişi gerçekleştirmesi gerekmektedir.¹¹⁹ Bu durumda İsmet İnönü'nün desteği ile birlikte çok partili hayata geçiş süreci başlamıştır.¹²⁰ Yeni bir partinin doğum sancıları aslında daha 16 Mayıs 1945 tarihinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun meclis görüşmelerinde yaşanmıştır. Bir toprak ağası olan Aydın Milletvekili Adnan Menderes, bu tasarıya şiddetle karşı çıkmıştır.¹²¹ Bu karşı çıkışın ardından Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Celal Bayar ve Refik Koraltan 7 Haziran 1945'te demokratikleşmeyi savunan Dörtlülük Takrir adlı önergeyi CHP Meclis Grubu'na vermiştir. 12 Haziran 1945 tarihinde görüşülen önerge, şiddetli tartışmaların sonunda reddedilmiştir. Adnan Menderes ve Fuad Köprülü, bu takririn basında tartışmaya açmalarının ardından her ikisi de CHP'den ihraç edilmiştir.¹²² Neticede 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP) kurulmuştur.¹²³ Böylelikle çok partili hayata geçiş süreci başarılı olmuştur.

113 *Ulus*, "Meclis'in Dünkü Oturumunda: Verem Savaş Kanunu Kamutay'ın Oy Birliğiyle Kabul Edildi" (12 Nisan 1949), 1.; *Ulus*, "Meclisin Dünkü Oturumunda: Verem Savaş Kanunu Kamutay'ın Oy Birliğiyle Kabul Edildi" (12 Nisan 1949), 3.

114 *Cumhuriyet*, "Yurd Dışı Uçak Seferleri" (13 Nisan 1949), 1.; *Cumhuriyet*, "Yurd Dışı Uçak Seferleri" (13 Nisan 1949), 4.

115 *Cumhuriyet*, "Uçak Fabrikası" (13 Nisan 1949), 4.

116 *Zafer*, "Dünkü Tüyler Ürpertici Uçak Kazası: Bir Yolcu Uçağımız Düştü 15 Kişi Fecî Şekilde Öldü" (26 Mart 1950), 1.; *Zafer*, "Dünkü Tüyler Ürpertici Uçak Kazası" (26 Mart 1950), 5.; *Cumhuriyet*, "Dün Bir Yolcu Uçağımız Düştü, 15 Kurban Verdik" (26 Mart 1950), 1.; *Cumhuriyet*, "Dün Bir Yolcu Uçağımız Düştü On Beş Kurban Verdik" (26 Mart 1950), 3.

117 *Cumhuriyet*, "Uçak Kazası Kurbanları" (28 Mart 1950), 1.; *Cumhuriyet*, "Uçak Kazası Kurbanları" (28 Mart 1950), 3.

118 Burak Aydemir, "II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2021), 76-82.

119 Abdolvahap Akıncı- Sefa Usta, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21/1 (2016), 278.

120 Muhibbe Erdoğan, "II. Dünya Savaşı Sonrasında: Türkiye'de Yaşanan Sosyal ve Siyasal Değişimlerde Kemal Satır", *Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2023), 38.

121 Mehmet Korkud Aydın, "CHP'de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve TBMM'de Yaşanan Tartışmalar", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 41 (2018), 371.

122 Nasrullah Uzman, "Adnan Menderes ve M. Fuat Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 36/62 (2017), 208-222.

123 Erkan Afşar, "Türk Politik Tarihinde Demokrat Parti ve 1946 Programı", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4/8 (2019), 284.

Satır, çok partili hayata geçiş döneminde sürekli değişen tepkiler vermiştir.¹²⁴ Zaten 1946 Belediye ve Genel Seçimleri'nde sonuçlara muhalefetin itirazlarına rağmen CHP iktidarının devam etmesi hem yurt içinde hem de yurt dışında tepkilere neden olmuştur.¹²⁵ Bunun sonucunda DP, 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan ilk kongresinde son seçimi eleştirmiş ve Cumhurbaşkanlığı'nın parti başkanlığından ayrılmasını istemiştir. DP'nin istek ve eleştirileri iktidarın daha da sinirlenmesine yol açmıştır.¹²⁶ Ancak bu gerginliği düşürmek için harekete geçen de bir DP'li olan Üzeyir Avunduk'tur.¹²⁷ Avunduk, 20 Temmuz 1949'da Satır'ı ziyaret ederek İnönü'nün kendisinden bir şey isteyip istemediğini sormuştur.¹²⁸ Satır, bu görüşmeden İnönü'ye bahsetmiştir. Tecrübeli bir politikacı olan İnönü de bunun bir oyun olduğunu anlayarak Satır aracılığıyla Avunduk'a yazılı bir mesaj göndermiştir. Bu mesajda İnönü, Avunduk'a teşekkür ettikten sonra bir görüşme olması hâlinde bunun liderler arasında yaşanacağını belirtmiştir. İnönü'nün yazılı mesajını Avunduk'a ileten Satır, Avunduk'un mesajdan memnun kalmadığını da İnönü'ye söylemiştir. Avunduk'un başarısız girişiminden sonra DP'de yeni düşünceler oluşmaya başlamıştır. 12 ya da 13 Aralık 1949 tarihinde Menderes ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Celal Bayar'dan gizli bir biçimde Satır ile görüşmüştür. Satır'ın düşüncesine göre bu görüşmenin amacı İnönü'yü DP'nin yanında olduğunu göstererek halkın gözünde partilerinin konumunu yükseltmektir. Bu konuda Satır'dan farklı düşünen Nihat Erim, yapılan görüşmenin Bayar'dan gizli olmadığını ve Bayar'ın İnönü ile görüşme arzusunu araya fazla adam sokmayarak gerçekleştirmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. İki partinin önemli isimleri arasında görüşmeler sürerken DP kongrelerinden birinde CHP'yi

yuhalama olayı meydana gelmiştir. Olayın ardından 10 Kasım 1949 tarihinde Satır'ı arayan Avunduk, yuhalama meselesinin DP ile ilgisinin bulunmadığına dair partinin bir tekzip yayımlayacaklarını belirtmiştir. Ayrıca Ahmet Tahtakılıç'ın gensorusunu da parti olarak tasvip etmediklerini ifade etmiştir.¹²⁹ İktidar-DP hattında yaşanan bu süreç Satır'ın gözünden incelendiğinde, DP'nin ılımlı bir tutum sergilemeye çalıştığı anlaşılmıştır.

DP'nin ılımlı tutumuna karşın CHP'de sert bir tutum izlendiği ve bu tutumun bürokrasiye de sıçradığı tespit edilmiştir. Son Posta gazetesinin 26 Ağustos 1949 tarihli haberine göre Sivas'ta Satır'ın değil Devlet Demiryolları Genel Müdürü Galip Güran'ın konuşma yapması bunun örneklerinden biridir.¹³⁰ Bu konuşmasında Güran, seçim tarihinin belli olmamasına rağmen oyların aşırı propagandaya göre verilmemesi gerektiğinin üzerinde durmuştur.¹³¹ Satır'ın yerine Güran'ın konuşma yapması CHP'nin kendine fazlaca güvendiğinin göstergesidir. CHP'nin bu tutumu DP'de bir sonraki seçimi kazanamayacakları kuşkusunun oluşmasına neden olmuştur. Bu sebepten dolayı Menderes ve Karaosmanoğlu, Satır ile görüşerek CHP ile anlaşma yolu bulmaya çalışmışlardır. Hem Menderes hem de Karaosmanoğlu'na göre bu zamana kadar DP'nin CHP'ye yapmış olduğu sataşmaların suçunu Bayar'a yüklemekte bir sakınca yoktur.¹³² Görüşmeden bir sonuç alamayan Menderes ve Karaosmanoğlu, yanlarına Köprülü'yü de alarak 12 Ocak 1950'de Satır'la bir akşam yemeği yemiştir. Yemekte konuşulan konular net olmamakla birlikte Satır'ın Erim'e anlattığına göre Menderes, Köprülü ve Karaosmanoğlu'nda bir şey söylemek isteyip de söyleyemeyenlerin tavrı vardır.¹³³ Dörtlü görüşmenin ardından gazetelerde CHP-DP koalisyonu iddiaları ortaya atılmıştır. Ancak

124 Erdoğan, "II. Dünya Savaşı Sonrasında", 38-43.

125 Bu dönem hakkındaki düşünceler için bkz: Filiz Çolak, "İzmir'de 21 Temmuz Genel Seçimlerinin(Hileli Seçim) Provası: 1946 Belediye Seçimleri", *Tarih Okulu Dergisi* 2012/13 (2012), 1-14.; Yusuf Tekin-İrşat Sarılioğlu, "1946 Seçimleri ve Uluslararası Politikada Yansımaları: Soğuk Savaşın Eşiğinde Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş", *Biliş* 96 (2021), 1-32.

126 Bekir Koçlar, "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükûmet Muhalefet İlişkisi", *Türkler*, (ed.) Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 16/1391.

127 Cem Eroğlu, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi* (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 56.

128 İsmet İnönü, *Defterler*, haz. Ahmet Demirel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 520.

129 Nihat Erim, *Günlükler*, haz. Ahmet Demirel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 354,383, 394-395.

130 *Son Posta*, "Ankara'da Beş Bakan Konuştu" (26 Aralık 1949), 1.

131 *Son Posta*, "Ankara'da Beş Bakan Konuştu" (26 Aralık 1949), 7.

132 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977), 377.

133 Erim, *Günlükler*, 405-406.

DP'nin sesi¹³⁴ olan Zafer gazetesinin 27 Ocak 1950 tarihli haberine göre koalisyon iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır.¹³⁵ Fakat Adana'da CHP'nin sesi¹³⁶ görevini üstlenen Yeni Adana gazetesinin 9 Şubat 1950 tarihli haberinde ise böyle bir olasılığın varlığından bahsedilmiştir.¹³⁷ İki gazete haberi karşılaştırıldığında, Zafer gazetesinin doğru haber verme olasılığı Yeni Adana gazetesinden daha yüksektir. Çünkü iki partinin liderleri hiçbir zaman demeçlerinde koalisyon kelimesini kullanmamıştır. Dolayısıyla Yeni Adana gazetesinin bu haberi DP'yi yıpratmak için çıkardığı düşünülebilir. Ayrıca Satır'ın koalisyon hakkında herhangi bir açıklaması da bulunmamaktadır.

Sonuç

Satır'ın Ulaştırma Bakanı olarak ele alındığı bu çalışmada onun özgeçmişi incelendiğinde, bir taraftan doktorluk mesleği ile uğraşırken diğer taraftan da siyasi hayata girebilmek için hazırlık yaptığı anlaşılmıştır. Bunun sonucunda da Satır, çok genç bir yaşta alanı olmayan bir bakanlığın başına getirilmiştir.

Satır'ın bakanlığı döneminde tartışılan konulara baktığımız zaman, ilk sırayı demiryolu konusunun aldığı görülmüştür. Satır'ın demiryolu hakkındaki faaliyetleri incelendiğinde, yolsuzlukların yaşandığı, dışa bağımlılığın arttığı ve yurtdışında kalan Türk demiryolları ile ilgilenmesi lazımdır. Ancak Satır, demiryollarının daha iyi hizmet verebilmesi için bu konuların hiçbirini ile dikkatli bir biçimde ilgilenmediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Satır'ın demiryolu faaliyetlerinde başarılı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Satır'ın bakanlığı döneminde tartışılan ikinci konu denizyolu olmuştur. Satır'ın denizyolu hakkındaki faaliyetleri incelendiğinde, dışa bağımlılığı ödülendirdiği, yurtdışından alınan gemilerin Türk karasularına uygun olup olmadığının önemsenmediği ve yaşanan gemi kazalarına karşı kayıtsız kaldığı tespit edilmiştir. Böylelikle Satır'ın denizyollarında da başarılı olamadığı görülmüştür.

Satır'ın bakanlığı döneminde tartışılan üçüncü konu ise havayoludur. II. Dünya Savaşı sonrasında havacılık konusunda ise Türkiye'nin dışa bağımlı hâle geldiği anlaşılmıştır. Ancak Satır'ın bu konuda satın alma yoluyla dışa bağımlılığı övmek yerine bakanlığın haklarını koruyarak bir devlet adamı gibi davranmayı başardığı gözlemlenmiştir. Yine de bu dönemde yaşanan uçak kazası sonrasında Satır'ın olaya bakış açısı incelendiğinde, halkı bilgilendirmekten uzak duruşuna bir anlam verilememiştir. Dolayısıyla Satır, havayolu konusunda da tam bir başarı sağlayamamıştır. Ayrıca Satır'ın karayolları hakkında bir faaliyet ya da söylemine de ulaşılamamıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda, Satır'ın üstlendiği bakanlığın alanına girmemesine rağmen partiler arası ilişkilerde de etkin olduğu anlaşılmıştır. Partiler arası ilişkilerde aktif rol oynadığı tespit edilen Satır'ın, hem iktidar partisinin hem de muhalefet partisinin güvendiği bir isim olmayı başardığı anlaşılmıştır. Ancak koalisyon söylentileri karşısında Satır'ın sessiz kalmasına da bir anlam verilememiştir.

Kaynakça

1. Arşivler

CİİA, T.C. Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi. 02, 000, 235, 44, 757476.

TBMM Arşivi. *Hal Tercümesi*, 1302,1, 7.

2. Resmi Yayınlar

Gölcük Tersanesi Komutanlığı Gemi İnşa Faaliyetleri 1926-2015. İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2018.

TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 15. Cilt, 37. Birleşim, (26 Ocak 1949), 223-224,227.

TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 17. Cilt, 55. Birleşim, (14 Mart 1949), 21.

TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 19. Cilt, 96. Birleşim, (30 Mayıs 1949), 1056-1057.

134 İlgili gazetenin siyasi görüşleri incelendiğinde, DP'yi savunduğu anlaşılmaktadır.

135 *Zafer*, "Koalisyon Kabinesi Şayiaları" (27 Ocak 1950), 1.

136 İlgili gazetenin siyasi görüşleri incelendiğinde, CHP'yi savunduğu anlaşılmaktadır.

137 *Yeni Adana*, "İyi Haber Alan Kaynaklara Göre: Seçimler Mart Sonunda Veya Nisan Başında Olacak: Bir Koalisyon Kabinesi Muhtemel Görülüyor" (9 Şubat 1950), 1.

- TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 29. Birleşim, (13 Ocak 1950), 170-172.
- TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 33. Birleşim, (23 Ocak 1950), 275-287.
- TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 25. Cilt, 70. Birleşim, (22 Mart 1950), 696-698, 702-704.
- TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 20. Cilt, 102. Birleşim, (6 Haziran 1949), 321-324.

3. Süreli Yayınlar

- Akşam*. "Devlet Demiryolları Personellerinin Ücretleri" (31 Mayıs 1949), 2.
- Akşam*. "Demiryolu Müstahdemlerinin Terfihi" (19 Ağustos 1949), 5.
- Akşam*. "Denizcilik Bayramı" (2 Temmuz 1949), 3.
- Akşam*. "Çorum" Yangını Faciası Kurbanları 59'u Buldu" (12 Temmuz 1949), 1.
- Akşam*. "Çorum Yangını Faciası" (12 Temmuz 1949), 2.
- Akşam*. "Ulaştırma Bakanı K. Satır'ın Beyanatı" (12 Temmuz 1949), 1.
- Akşam*. "Ulaştırma Bakanı" (12 Temmuz 1949), 2.
- Akşam*. "Güverte Yolcuları İçin Yeni Gemiler" (18 Eylül 1949), 3.
- Akşam*. "Ulaştırma Bakanı Geldi" (22 Eylül 1949), 3.
- Akşam*. "Ulaştırma Bakanı'nın Demeci: Güverte Yolcuları İçin Gemi Ambarlarında Tadiller Yapılacak" (23 Eylül 1949), 1.
- Akşam*. "Ulaştırma Bakanı'nın Demeci" (23 Eylül 1949), 2.
- Akşam*. "Denizyolları" (24 Ocak 1950), 2.
- Cumhuriyet*. "Mecliste Yeni Bakanlar 9 Soruyu Cevablandırdılar" (27 Ocak 1949), 4.
- Cumhuriyet*. "Ulaştırma Bakanı'nın Dün Verdiği İzahat" (2 Nisan 1949), 1.
- Cumhuriyet*. "Ulaştırma Bakanı'nın Dün Verdiği İzahat" (2 Nisan 1949), 4.
- Cumhuriyet*. "Deniz Ticaret Filomuz" (24 Ocak 1950), 1.
- Cumhuriyet*. "Deniz Ticaret Filomuz" (24 Ocak 1950), 3.
- Cumhuriyet*. "Yurd Dışı Uçak Seferleri" (13 Nisan 1949), 1.
- Cumhuriyet*. "Yurd Dışı Uçak Seferleri" (13 Nisan 1949), 4.
- Cumhuriyet*. "Uçak Fabrikası", (13 Nisan 1949), 4.
- Cumhuriyet*. "Uçak Kazası Kurbanları" (28 Mart 1950), 1.
- Cumhuriyet*. "Uçak Kazası Kurbanları" (28 Mart 1950), 3.
- Cumhuriyet*. "Dün Bir Yolcu Uçağımız Düştü On Beş Kurban Verdik" (26 Mart 1950), 3.
- T.C. Resmî Gazete*. "Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü Memur ve Hizmetlilerinin Ücretlerine Dair Olan 2847, 3173, 4620 ve 5000 Sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına ve 2847 Sayılı Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun" 7468 (28 Mart 1950), 18173-18191.
- Ulus*. "Mecliste Dünkü Görüşmeler" (27 Ocak 1949), 5.
- Ulus*. "D. Demir Yolları İşletme Müdürleri Bugün Toplanıyor" (14 Şubat 1949), 1.
- Ulus*. "M. Meclisi'nde Dün Sözlü 9 Soruya Cevap Verildi: Kemal Satır'ın Bildirdiğine Göre: Demiryolu Personeli Aylıklarının Arttırılması İçin Tetkikler Yapılıyor" (31 Mayıs 1949), 1.
- Ulus*. "M. Meclisi'nde Dün Sözlü 9 Soruya Cevap Verildi" (31 Mayıs 1949), 5.
- Ulus*. "Yol Malzemesi" (17 Ağustos 1949), 1.
- Ulus*. "Yol Malzemesi" (17 Ağustos 1949), 4.
- Ulus*. "Serbest Sütun: Demiryolları İçin Alınacak Malzeme" (20 Ağustos 1949), 6.
- Ulus*. "Demiryolu İşçilerine Yeni Kanun Tasarısı" (8 Eylül 1949), 3.
- Ulus*. "Bakanların Sözlü Sorulara Cevapları: D. Demiryolları Memurları İçin Yeni Barem Tasarısı Hazırlandı" (14 Ocak 1950), 1.
- Ulus*. "Bakanların Sözlü Sorulara Cevapları: D. Demiryolları Memurları İçin Yeni Barem Tasarısı Hazırlandı" (14 Ocak 1950), 5.
- Ulus*. "Devlet Demiryolları Baremi Kabuledildi: Tasarı Hakkında: Kemal Satır, İzahat Verdi", (23 Mart 1950), 1.
- Ulus*. "Devlet Demiryolları Baremi Kabul Edildi" (23 Mart 1950), 5.
- Ulus*. "B. Kemal Satır'ın Demeci: Yeni Gemilerimiz Mayısta Yola Çıkıyor" (17 Nisan 1949), 1.
- Ulus*. "Yeni Gemilerimiz Mayısta Geliyor" (17 Nisan 1949), 2.
- Ulus*. "M. Cann'e Verilecek İkramiye Tasarısı Dün Kabul Edildi" (7 Haziran 1949), 1.
- Ulus*. "M. Cann'e Verilecek İkramiye Tasarısı Dün Kabul Edildi" (7 Haziran 1949), 3.
- Ulus*. "Kastamonu Şilebi Hâdisesi: Ulaştırma Bakanı Hâdisi Hakkında Geniş İzahat Verdi" (22 Haziran 1949), 1.
- Ulus*. "Kastamonu Şilebi Hâdisesi" (22 Haziran 1949), 3.
- Ulus*. "Ulaştırma Bakanı'nın Basın Toplantısı" (1 Temmuz 1949), 1.
- Ulus*. "Ulaştırma Bakanı'nın Basın Toplantısı" (1 Temmuz 1949), 6.
- Ulus*. "Telgraf- Telefon- Radyo Haberleri: Ulaştırma Bakanı Tetkik Gezisine Devam Ediyor" (6 Eylül 1949), 3.
- Ulus*. "Amerika'dan Satın Alınan Gemiler: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi" (23 Eylül 1949), 1.
- Ulus*. "Amerika'dan Satın Alınan Gemiler: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi" (23 Eylül 1949), 3.
- Ulus*. "Denizyolları İçin Alınan ve Alınacak Gemiler: Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Dün Mecliste Geniş İzahat Verdi" (24 Ocak 1950), 1.
- Ulus*. "Denizyolları İçin Alınan ve Alınacak Gemiler: Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Dün Mecliste Geniş İzahat Verdi" (24 Ocak 1950), 5.

Ulus. “Meclis’in Dünkü Oturumda: Verem Savaş Kanunu Kamutay’ın Oy Birliğiyle Kabul Edildi” (12 Nisan 1949), 1.

Ulus. “Meclisin Dünkü Oturumda: Verem Savaş Kanunu Kamutay’ın Oy Birliğiyle Kabul Edildi” (12 Nisan 1949), 3.

Son Posta. “Demiryol Malzemesi Alımında Yolsuzluk İddiası: Travers İşinde 700 Bin Dolar Zarar” (17 Ağustos 1949), 1.

Son Posta. “Demiryol Malzemesi Alımında Yolsuzluk İddiası” (17 Ağustos 1949), 4.

Son Posta. “Mc Can’a Verilecek İkramiye” (3 Haziran 1949), 3.

Son Posta. “Amerikadan Gemi Mübayaası: Koçak’ın Yerdeğini Satır, Övdü” (7 Haziran 1949), 1.

Son Posta. “Amerika’dan Gemi Mübayaası” (7 Haziran 1949), 7.

Son Posta. “Kastamonu Suvarisinden Haber Geldi: Tayfalarımızdan 3 Kişiyi Sokakta Askerler Öldürdü” (20 Haziran 1949), 1.

Son Posta. “Kastamonu Suvarisinden Haber Geldi” (20 Haziran 1949), 3.

Son Posta. “Nikaragua Öldürülen Tayfalarımız: Vaşington Elçiliğimizden Rapor Bekleniyor” (21 Haziran 1949), 1.

Son Posta. “Kastamonu Suvarisi Hâdisenin Tafsîlâtını Bildirdi: Tayfalarımıza Askerler Yaylın Ateşi Açmışlar” (22 Haziran 1949), 1.

Son Posta. “Kastamonu Suvarisi Hâdisenin Tafsîlâtını Bildirdi” (22 Haziran 1949), 5.

Son Posta. “Yeni Gemiler de Geldikten Sonra: İnsanların Hayvanlarla Birlikte Nakil İşine Son Verilecek” (1 Temmuz 1949), 1.

Son Posta. “İnsanların Hayvanlarla Birlikte Nakli İşine Son Verilecek” (1 Temmuz 1949), 7.

Son Posta. “Dün Denizcilik Bayramı Kutlandı” (2 Temmuz 1949), 2.

Son Posta. “Limanda Dün Akşamki Yangın ve İnfilâk Faciası: Çorum Vapurunda Çıkan Yangın 100 e Yakın Vatandaşın Hayatına Mal Oldu” (10 Temmuz 1949), 1.

Son Posta. “Limanda Dün Akşamki Facia” (10 Temmuz 1949), 7.

Son Posta. “Ulaştırma Bakanı’nın Beyanâtı: Faciaların Tekerrür Etmemesi İçin Tüzük Hazırlanacak” (12 Temmuz 1949), 1.

Son Posta. “Ulaştırma Bakanı’nın Beyanâtı” (12 Temmuz 1949), 7.

Son Posta. “Çorum Vapuru Faciası: Bilirkişi Heyeti Facianın Mesullerini Araştırıyor” (13 Temmuz 1949), 1.

Son Posta. “Çorum Vapuru Faciası” (13 Temmuz 1949), 7.

Son Posta. “Üç Bakan Geliyor” (26 Temmuz 1949), 7.

Son Posta. “Dün Gelen Bakanlar” (27 Temmuz 1949), 7.

Son Posta. “Ulaştırma Bakanı’nın Beyanâtı” (27 Temmuz 1949), 7.

Son Posta. “Çorum Faciası: Mesul Memurlar İçin Formaliteler Tamamlanıyor” (27 Ağustos 1949), 1.

Son Posta. “Çorum Faciası” (27 Ağustos 1949), 7.

Son Posta. “Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu: Çorum Faciasında Liman Müdürlüğünde Mesul Görüldü” (28 Ağustos 1949), 1.

Son Posta. “Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu” (28 Ağustos 1949), 7.

Son Posta. “Telgraf, Telefon ve Telsiz Haberleri: Marshall Yardımı: Deniz Ticaret Filomuz Çoğaltılacak” (6 Eylül 1949), 3.

Son Posta. “Alınan Gemiler Ucuz ve Sağlamdır” (23 Eylül 1949), 7.

Son Posta. “Ulaştırma Bakanı Dediki: Alınan Gemiler Ucuz ve Sağlamdır” (23 Eylül 1949), 1.

Son Posta. “Ulaştırma Bakanı’nın Sağlamlık Teminatı Verdiği Sırada: Tarsus Vapuru Deniz Ortasında Kaldı” (24 Eylül 1949), 1.

Son Posta. “Ulaştırma Bakanı’nın Sağlamlık Teminatı Verdiği Sırada” (24 Eylül 1949), 7.

Son Posta. “Ankara’da Beş Bakan Konuştu” (26 Aralık 1949), 1.

Son Posta. “Ankarada Beş Bakan Konuştu” (26 Aralık 1949), 7.

Yeni Adana. “Ulaştırma Bakanı Dr. K. Satır’ın Beyanâtı” (8 Eylül 1949), 1.

Yeni Adana. “Kastamonu Şilebimize Mensup Üç Tayfanın Öldürülmesi: Tahkikat Lehte Devam Ediyor” (22 Haziran 1949), 1.

Yeni Adana. “Kastamonu Şilebimize Mensup Üç Tayfanın Öldürülmesi: Tahkikat Lehte Devam Ediyor” (22 Haziran 1949), 3.

Yeni Adana. “1 Temmuz: Denizcilik Bayramı: Yarın İstanbul’da Büyük Bir Tören Yapılacak” (30 Haziran 1949), 1.

Yeni Adana. “Çorum Vapurunda: 56 Kişinin Ölmesine, 30 Kişinin Yaralanmasına Sebep Olan Bu Yangının Sebepleri Araştırılıyor” (11 Temmuz 1949), 1.

Yeni Adana. “İhmalin Kurbanı Olan: Çorum Vapurundaki Ölülerin Defni Başladı” (13 Temmuz 1949), 1.

Yeni Adana. “Çorum Yangınının 11 Mesûlû Mahkemede” (25 Ağustos 1949), 1.

Yeni Adana. “İyi Haber Alan Kaynaklara Göre: Seçimler Mart Sonunda Veya Nisan Başında Olacak: Bir Koalisyon Kabinesi Muhtemel Görülüyor” (9 Şubat 1950), 1.

Yeni İstanbul. “Devlet Demiryolları Hakkında Bir Sözlü Soru” (6 Ocak 1950), 2.

Yeni İstanbul. “Büyük Millet Meclisi Müzakereleri: Devlet Demiryolları İşçilerinin Durumu” (14 Ocak 1950), 3.

Yeni İstanbul. "D. D. Yolları Personeli Terfih Ettirilecek" (10 Mart 1950), 1.

Yeni İstanbul. "Deniz İşletmeciliği Hakkında Meclise Verilen Bir Önerge" (9 Ocak 1950), 3.

Yeni Sabah. "Kemal Satır" (27 Ocak 1949), 1.

Yeni Sabah. "Kemal Satır" (27 Ocak 1949), 3.

Yeni Sabah. "Ulaştırma Bakanı'nın Gazetemize Beyanatı" (1 Mayıs 1949), 3.

Yeni Sabah. "Ulaştırma Bakanı K. Satır'ın Beyanatı" (11 Ağustos 1949), 5.

Yeni Sabah. "Tarık Kaşınbay Kemal Satır'a Cevap Veriyor" (14 Ağustos 1949), 7.

Yeni Sabah. "Amerikadan Satın Alınan Gemiler" (7 Haziran 1949), 1.

Yeni Sabah. "Amerikadan Satın Alınan Gemiler" (7 Haziran 1949), 5.

Yeni Sabah. "Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu" (1 Temmuz 1949), 1.

Yeni Sabah. "Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu" (1 Temmuz 1949), 5.

Yeni Sabah. "Kabotaj Bayramı Dün Tes'id Edildi" (2 Temmuz 1949), 5.

Yeni Sabah. "Dün Akşam, Tophane Rıhtımına Bağlı Çorum'da Bir Yangın Faciası Oldu: "80" Ölü Çıkarıldı, Bir O Kadar da Yaralı Var" (10 Temmuz 1949), 1.

Yeni Sabah. "Dün Akşam Tophane Rıhtımına Bağlı Çorum'da Bir Yangın Faciası Oldu" (10 Temmuz 1949), 7.

Yeni Sabah. "Ulaştırma Bakanı Bu Sabah Geliyor" (11 Temmuz 1949), 1.

Yeni Sabah. "Ulaştırma Bakanı Bu Sabah Geliyor" (11 Temmuz 1949), 5.

Yeni Sabah. "Ulaştırma Bakanı Dün İstanbul'a Geldi" (12 Temmuz 1949), 1.

Yeni Sabah. "Ulaştırma Bakanı" (12 Temmuz 1949), 5.

Zafer. "Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmelerinde Çalışanlar Hakkında: Mühim Bir Sözlü Soru" (6 Ocak 1950), 5.

Zafer. "Devlet Demiryollarındaki Memurların Durumu" (14 Ocak 1950), 1.

Zafer. "D.D. Memurların Durumu" (14 Ocak 1950), 5.

Zafer. "Denizciler Bayramı" (2 Temmuz 1949), 6.

Zafer. "Deniz ve Demiryollarımız: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi" (1 Temmuz 1949), 6.

Zafer. "Denizcilik Bayramı" (2 Temmuz 1949), 1.

Zafer. "Deniz ve Demiryollarımız: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi" (1 Temmuz 1949), 6.

Zafer. "Bundan Sonra Tedbir Alınacakmış: Bakan, Kaza Her Yerde Olur Diyor!" (12 Temmuz 1949), 1.

Zafer. "Ulaştırma Bakanı'nın Sözleri (12 Temmuz 1949), 6.

Zafer. "Dünkü M. Meclisi'nde Görüşülen İki Takrir" (24 Ocak 1950), 1.

Zafer. "M. Meclisi'nde Görüşülen İki Takrir" (24 Ocak 1950), 6.

Zafer. "Dünkü Tüyler Ürpertici Uçak Kazası: Bir Yolcu Uçağımız Düştü 15 Kişi Fecî Şekilde Öldü" (26 Mart 1950), 1.

Zafer. "Dünkü Tüyler Ürpertici Uçak Kazası" (26 Mart 1950), 5.

Zafer. "Koalisyon Kabinesi Şayiaları" (27 Ocak 1950), 1.

4. Kitaplar

Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Anılar*. İstanbul: Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.

Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi(1946-1950): Milletvekilleri Özgeçmişleri*. 3. Cilt. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2012.

Erim, Nihat. *Günlükler*. 1. Cilt, haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Eroğul, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

Gökçen, Sabiha. *Atatürk'le Bir Ömür*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, Şubat 2000.

İnönü, İsmet. *Defterler*. 1.Cilt, haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Kansu, Yavuz vd. *Havacılık Tarihinde Türkler*. Ankara: Hava Kuvvetleri Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, 1971.

Keyüsk, Mazlum. *Türk Havacılık Tarihi: 1912-1918*. Eskişehir: Uçak Okulları Basımevi, 1950.

Kurter, Ajun. *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi*. Ankara: Hava Kuvvetleri Basın ve Yayın Müdürlüğü, 2002.

Özbudun, Ergun. *Siyasal Partiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, y.t.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. 3. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Yıldırım, İsmail. *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları(1923-1950)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001.

Zürcher, Erik Jan. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

5. Makaleler

Afşar, Erkan. "Türk Politik Tarihinde Demokrat Parti ve 1946 Programı". *Van Yüzünü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4/8 (2019), 273-295.

Akinci, Abdulvahap- Usta, Sefa. "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21/1 (2016), 275-288.

- Akyüz, Ferhat. "Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu İhaleleri Üzerinden Türkiye'de Sermaye Birikiminin İzini Sürmek". *Mülkiye Dergisi* 46/4 (2022), 1071-1100.
- Alperen, Altan. "Bağdat Demiryolu: Siyasi Sonuçları Olan Bir Türk-Alman Demiryolu Projesi". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 7/19 (2018), 1-22.
- Avcı, Remzi. "Sömürünün Ulaşım Aygıtları: Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi". *Mukaddime* 6/2 (2015), 263-282.
- Aydemir, Burak. "II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler". *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2021), 73-89.
- Aydın, Ayhan. "Cumhuriyet Döneminde Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi". *Marmara İletişim Dergisi* 8/8 (1994), 261-276.
- Aydın, Mehmet Korkud. "CHP'de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve TBMM'de Yaşanan Tartışmalar". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 41 (2018), 359-384.
- Aykaç, Necdet. "Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası- Menemen Olayı". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 11/44 (2009), 581-625.
- Aykaç, Zikrullah. "Cumhuriyetin Devrıldığı Siyasi Miras: II. Meşrutiyet". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 0/71 (2021), 635-652.
- Bakkaloğlu, Ayşe- İncekara, Ahmet. "Osmanlı'dan Modern Türkiye'ye Ulaştırma". *Kapadokya Akademik Bakış* 1/2 (2017), 54-73.
- Bilgin, Feridun. "Mekân ve İnsan: Gelibolu ve Barbaros Hayreddin Paşa(Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Hâkimiyeti)". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* 14 (Bahar 2013), 17-31.
- Boyacıoğlu, Ramazan. "Erzurum'dan Sivas Kongresi'ne". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2002), 15-24.
- Baysal, Nihat Onur. "Şeyh Sait İsyanı'nın Nedenleri Gelişim Süreci ve Sonuçlarına Dair Bir Değerlendirme". *GAB Akademi* 2/3 (2022), 25-42.
- Bozkurt, İbrahim- Aytar, İbrahim Halil. "II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Ekonomiye Eklemlenme Sürecinde Türkiye'nin Deniz Ticareti ve Liman Politikası". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 15/31 (2015-Güz), 333-357.
- Civci, Sultan. "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Topraklarında Yabancı Sermaye Rekabetini Arttıran Bir Unsur: Bağdat Demiryolu Projesi". *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 5/7 (2022), 80-101.
- Çalgan, Ahmet- Livatyalı, Abdullah. "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Mülkiyeli Milletvekilleri". *Mülkiye Dergisi* 28/242 (2004), 191-204.
- Çapar, Onur- Düzcü, Levent. "Buharlı Gemi Çağında Osmanlı Gemi İsimleri Üzerinden Gelenekten Moderniteye Geçiş Okumak". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 9/76 (2022), 1057-1073.
- Çınar, Ömer. "Siyasi Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2015), 207-229.
- Çolak, Filiz. "İzmir'de 21 Temmuz Genel Seçimlerinin(Hileli Seçim) Provası: 1946 Belediye Seçimleri". *Tarih Okulu Dergisi* 2012/13 (2012), 1-14.
- Dâver, Abidin. "Deniz Ticaretimiz", *Cumhuriyet*, (16 Ocak 1950), 1,3.
- Demir, İsmail. "Kabotaj Kanunu Üzerine Bazı Düşünceler". *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*. 6/1 (2020), 60-74.
- Dizer, Salih. "Facia Ambara Gizli Sokulan Parlayıcı ve Patlayıcı Maddelerden İleri Geldi". *Son Posta* (11 Temmuz 1949), 1,7.
- Enginün, İnci. "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Yazarlarımız". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 2/6 (1986), 733-742.
- Erdoğan, Mehmet Ferhat. "Bahr-i Ahmer, Bezm-i Alem ve Mithatpaşa Vapurlarının Karadeniz'de Batırılması ve Kafkas Cephesine Yansımaları" *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/57 (2023), 69-80.
- Erdoğan, Muhibbe. "II. Dünya Savaşı Sonrasında: Türkiye'de Yaşanan Sosyal ve Siyasal Değişimlerde Kemal Satır". *Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2023), 33-52.
- Erenli, Muhterem. "Atatürk ve Havacılık". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 2/4 (1985), 215-244.
- Ersal, Aytekin. "Milli Bütünlüğün Temsille İnşası Sürecinde Erzurum Kongresi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (2016), 15-36.
- "Gemi", *Ana Britannica*. (ed.) Philip W. Goetz vd. 13/204-205. İstanbul: Ana Yayıncılık 1994.
- Görgen, İsmail. "Türk- Amerikan İlişkilerinde Chester Projesi". *Erciyes Akademi Dergisi* 36/1 (2022), 376-395.
- Gül, Mustafa- Balcıoğlu, Mustafa. "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1 (1990), 61-68.
- Güray, Şükran. "Çok Partili Hayata Geçiş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası". *Türk Dünyası Araştırmaları* 125/247 (2020), 405-420.
- Gürboğa, Nurşen- Koraltürk, Murat. "1930'larda İktisadi Devletçilik, Şilepçiliğin Gelişmesi ve Sosyete Şilep T.A.Ş'nin Kuruluşu". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 13/25-26 (2014), 27-49.
- Gürel, Ziya. "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk". *Belleten* 44/175 (1980), 539-574.
- Gürel, Ziya. "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk II". *Belleten* 45/2-178 (1981), 79-108.

- Gürel, Ziya. "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk III". *Belleten* 47/187 (1983), 677-696.
- Gürel, Ziya. "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk IV". *Belleten* 48/191-192 (1984), 497-512.
- Gürel, Ziya. "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk V". *Belleten* 49/195 (1985), 579-592.
- Gürel, Ziya. "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk VI". *Belleten* 50/198 (1986), 861-876.
- Gürel, Ziya. "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk VII". *Belleten* 51/200 (1987), 849-862.
- Gürel, Ziya. "Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk VIII". *Belleten* 52/205 (1988), 1707-1714.
- Güriz, Adnan- Ersöz, Gülfem. "Avrupada Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/1 (1968), 237-271.
- Hanılçe, Murat. "Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak". *Tarih Okulu Dergisi* 7 (Mayıs-Ağustos 2010), 47-70.
- İlgürel, Mücteba. "Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri". *Belleten* 65/243 (2001), 637-654.
- Karadoğan, Umut C. "Milli Mücadele Yıllarında Türk Bahriyesinin Durumu ve Faaliyetleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 27/81 (2011), 603-650.
- Karabulut, Umut. "Milli Mücadele Döneminde Ulusal Egemenlik Anlayışı". *Belgi Dergisi* 5 (2013), 579-587.
- Karaman, Mehmet Ali. "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 44 (2018), 62-79.
- Kılıç, Selda. "1876 Melis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 30/30 (2011), 27-40.
- Kılavuz, Nuran. "Chester Demir Yolu Projesi". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 1035-1045.
- Koçlar, Bekir. "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükûmet Muhalefet İlişkisi". *Türkler*, (ed.) Hasan Celâl Güzel, vd. 16/1387-1407. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Kodal, Tahir. "Atatürk Dönemi Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri ve Türk Havacılığı Hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak: "Sabiha Gökçen'in Balkan Turne Notları". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33/56 (2014), 403-428.
- Kopar, Metin. "Atatürk Dönemi Deniz Taşımacılığı(1923-1938)". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2016), 465-492.
- Kurt, Enes- Şehitoğlu, Yasin. "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Savunma Sanayi Fabrikaları(1923-1950)". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (Haziran 2023), 39-48.
- Mandaloğlu, Mehmet. "Eski Türklerde Sanayi, Ticaret ve Maliyenin Ekonomik Açından Değerlendirilmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 129-150.
- Oral, Mustafa. "Afyon-Burdur-Antalya Demiryolu Projesi". *Tarih ve Günce* 7 (2020), 305-322.
- Öndin, Nilüfer. "Rönesans ve Eğitim". *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1/23 (2021), 444-451.
- Özcan, Selim. "Amasya Genelgesi'nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2013), 69-82.
- Özdemir, Mehmet. "Tren Gelir Hoş Gelir": Kara Trenin Hikâyesi". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 23/1 (Bahar 2012), 117-123.
- Özdemir, Nuray. "I. Dünya Savaşı'nda İstanbul- Berlin Demiryolu". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 45 (Bahar 2019), 209-231.
- Özdemir, Ünal. "Tarihte Türk Denizcilik Faaliyetleri ve Günümüz Limanlarına Olan Etkisinin İncelenmesi". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5/12 (2015), 421-441.
- Özer, Doğan. "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası (1939-1945)". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/12 (2018), 21-27.
- Songur, Funda. "Atatürk İçin Türk Denizciliğinin Anlamı ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Yansımaları". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 41 (2022), 141-177.
- Söker, Feyyaz. "Çorum Faciası Karşısında: Güverte Yolcuları İçin Alınacak Tedbirler". *Zafer* (16 Temmuz 1949), 2,5.
- Sönmez, Selami. "Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar(Hanlar-Ribatlar)". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/15 (2007), 270-296.
- Sürmen, Yusuf- Abidoğlu, Hasan. "Kervansaray ve Muhasebe İşlemleri". *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* 19 (2020), 25-40.
- Sürücü, Beytullah. "İlk Bölünme: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Doğuşu". *Turkish Business Journal* 3/6 (2002), 1-28.
- "Tekerlek". *Ana Britannica*. (ed.) Philip W. Goetz vd. 13/317. İstanbul: Ana Yayıncılık 1994.
- Tekin, Yusuf- Sarılioğlu, İrşat. "1946 Seçimleri ve Uluslararası Politikada Yansımaları: Soğuk Savaşın Eşiğinde Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş". *Bilgi* 96(TBMM'nin 100. Yıl Özel Sayısı) (2021), 1-32.
- Tufan, Samet. "Afyon-Burdur-Antalya Demiryolu Projesi". *Tarih ve Günce* 7 (2020), 305-322. Tufan, Samet. "Ermeni Sorunu Etkisinde Karadeniz Demiryolları Müzakereleri ve 1900 İtilafnamesi". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 4/8 (2018), 47-84.
- Uçar, Hüseyin. "Bir Kültürün Özellikleri: Türklerde Su Kültü". *Kültür Araştırmaları Dergisi* 7 (2020), 24-47.
- Uysal, Gürhan vd. "Sanayi Devrimi: Küreselleşme Sürecinin Arkasındaki İtici Güç". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 15/2 (2008), 31-48.

- Uzman, Nasrullah. "Adnan Menderes ve M. Fuat Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 36/62 (2017), 205-228.
- Yalçın, Osman. "Havacılık, Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 59 (Güz 2016), 181-236.
- Yalçın, Osman. "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı". *Bilişim* 96 (TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı) (2021), 147-176.
- Yalçın, Osman. "Türk Hava Kurumu'nun Kurduğu Hava Harp Sanayii Fabrikaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 29/86 (2013), 135-180.
- Yıldırım, İsmail. "Cumhuriyet Dönemi Demiryolu İnşaatlarının Mali Kaynakları ve İlk İç Borçlanmalar". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15/44 (1999), 603-626.
- Yıldırım, Mustafa. "Rönesans ve Reformasyon". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2020), 184-210.
- Yurtoğlu, Nadir. "Sivil Havacılık Sektörü İçerisinde Yer Alan Türk Hava Yollarının Tarihi Gelişimi (1933-1960)". *CTAD* 23 (Bahar 2016), 303-336.
- Yücel, Mustafa-Taşar, Mustafa. "Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti". *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2016), 293-342.
- Zarakoğlu, Avni. "Memleketimizde Demiryolu Politikası". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/3 (1950), 573-589.

6. Tezler

- As, Efdal, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, 2006.
- Birsin, Levent, *Behiç Erkin (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2011.
- Tatar, Cengiz, *Türk Havacılık Tarihi (1909-1954) Milli Mücadele Dönemi Öncesi ve Türk Havacılığı*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eylül 2018.
- Uyaniker, Ferdi, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk Donanmasındaki Gelişmeler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

MİLLİ MƏFKURƏMİZİN SÜTUNLARINDAN - ƏSGƏR AĞA GORANI

Leyla ABASOVA*

Xülasə

Görkəmli ədib, pedaqoq, tərcüməçi, jurnalist və maarifçi kimi tanınan Azərbaycan xalqının dəyərli oğlu Əsgər bəy Adıgözəlovun (Gorani) həyatı, ədəbi və ictimai fəaliyyəti olduqca geniş və əhatəlidir. Məqalədə Əsgər Ağa Goraninin müxtəlif sahələrdə fəaliyyət istiqamətləri araşdırılmış, Vətən üçün gördüyü işlər üzə çıxarılmışdır. Məqalədə müəllif qeyd edir ki, Ə. Gorani Azərbaycan xalqının təhsil və mədəniyyətinin inkişafında, mətbuatın təşəkkülündə müstəsna xidmətləri olan görkəmli şəxsiyyətlərdən biri olmuşdur. Məqalə müəllifi həm də qeyd edir ki, Ə. Goraninin həyatda əsas amalı xalqın maariflənməsi, ictimai şüurun inkişaf etdirilməsi olmuş və bunun üçün də təhsilin olmasını vacib hesab etmişdir. Məhz bu səbəbdən daim həm mənəvi, həm də maddi cəhətdən öz həmvətənlərinə dəstək olmuşdur. Məqalədə həm qeyd olunur ki, maarifpərvər şəxsiyyətlərin sayəsində cəmiyyət daim tərəqqi edib, irəliləyişlər baş verib. Məqalə müəllifi bu kimi şəxsiyyətlərin həyatının tədqiq edilməsi və öyrənilməsini vacib hesab edir.

Açar Sözlər: Pedaqoq, Ədib, Jurnalist, Maarifçi, Tərcüməçi

ASGAR AGA GORANI – FROM THE PILLARS OF OUR NATIONAL IDEOLOGY

Abstract

The life, literary, and public activities of Asgar Bey Adigozalov (Gorani), a distinguished figure among the Azerbaijani people, known as a prominent writer, translator, journalist, and educator, are quite extensive and comprehensive. This article examines the various fields of activity of Asgar Agha Gorani and highlights his contributions to the homeland. The author notes that A. Gorani was one of the outstanding personalities who made exceptional contributions to the development of education and culture of the Azerbaijani people and the formation of the press. The main goal of A. Gorani's life, as highlighted by the author, was the enlightenment of the people and the development of public consciousness. He considered education crucial for achieving this goal and supported his compatriots both morally and financially. The article also emphasizes that thanks to enlightened personalities like A. Gorani, society has constantly progressed. The author believes it is important to study and analyze the lives of such personalities.

Keywords: Pedagogy, Writer, Journalist, Educator, Translator

MİLLİ İDEOLOJİYİMİZİN DİREKLERİNDEN- ASKER AĞA GORANI

Özet

Azərbaycan halkının dəyərli evladı, seçkin bir yazar, pedaqog, çevirmen, gazeteci və eğitimci olarak tanınan Asker Bey Adıgözəlov'un (Gorani) həyatı, edebî ve toplumsal faaliyyəti oldukça geniş ve kapsamlıdır. Makalede Asker Ağa Gorani'nin çeşitli alanlardaki faaliyetleri araştırılarak Anavatan için yaptığı çalışmalar ortaya konmuştur. Makalede A. Gorani'nin Azərbaycan halkının eğitim ve kültürünün gelişmesinde, basının kuruluşunda olağanüstü hizmeti olan seçkin şahsiyetlerden biri olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca A. Gorani'nin hayattaki asıl görevinin halkın eğitimi, toplumsal bilincin geliştirilmesi olduğu ve bunun için eğitim almanın önemli olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle hem maddi hem de manevi olarak vatandaşlarına her zaman destek olmuştur. Yazıda ayrıca aydın şahsiyetler sayesinde toplumun sürekli ilerlediği ve ilerleme kaydedildiği de belirtiliyor. Bu türden çalışmalarla böyle değerli kişilerin yaşamlarını incelemenin ve öğrenmenin önemli olduğu düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Pedağog, Yazar, Gazeteci, Eğitimci, Çevirmen

* Dr. Öğr. Üyesi, Bakü Devlet Üniversitesi/ Azərbaycan, redaksiya.kafedra@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8971-6456

Extended Summary

Asgar Agha Gorani was born on May 3, 1857 in the village of Goran (now a settlement in Boluslu Village Administrative District of Goranboy region) of Ganja Province. Asgar Gorani Adigozalov is the son of the author of the famous work "Garabaghname" Mirza Adigozal Bey (1779-1848) Hagverdi Bey. Although the Adygozalovs were originally from Gazakh, they later moved to Karabakh and Mirza Adigozal Bey was born here. Adigozal Bey later moved to Goran village of Ganja province and settled here permanently. Asgar Agha Gorani closely cooperated with the newspaper "Ekinchi", about 40 letters were published in this newspaper. He was always interested in the continuous publication of the newspaper "Ekinchi", for this he supported H. Zardabi both financially and morally. Asgar Agha Gorani's journalistic activity is connected with the newspaper "Ekinchi". As a correspondent, his articles on various topics were published in "Ekinchi". Asgar Agha Gorani's publicist articles were published in the "Mektubat", "Science News", "Af ali-ahli-dahat", departments of "Ekinchi". Most of his writings published in "Ekinchi" were in the topic of agriculture. His goal was to inform his compatriots with advanced agricultural knowledge and help them build their households based on new rules.

Asgar Agha Gorani's good knowledge of Russian and European languages (Russian, French, and German) led him to work as a translator. He had a translation from M.Y. Lermantov, unfortunately, it has not yet been possible to obtain this translation.

Agha Gorani played a great role in compiling and writing textbooks in his native language. He has prepared textbooks on arithmetic, alphabet, and geography.

It is his play "Trotting in old age" that has come down to us from his works. This work was published in Azerbaijani in 1892 in the printing house of Kamal Unsizade in Tbilisi. The play was staged by amateurs in Tbilisi long before it was published. On April 8, 1890, the newspaper "Tercuman" in Baghasaray city published the news of its special correspondent about it. In 1903, the "Sharg-rus" newspaper reported in its article "Islamic theater in Tbilisi" that amateurs were preparing for the performance of the play "Trotting in old age". And the money from the tickets sold for the performances was donated to the education of poor students.

He is the author of the historical novel "Black Wind". The work tells about the attack of Agha Muhammad Shah Qajar on Transcaucasia. Unfortunately, this work has not yet been obtained. Information about this work was published in the newspaper "Novoye obozreniye".

Asgar Agha Gorani was one of those who stood at the forefront of the struggle for the expansion and strengthening of the ideas of enlightenment. M. F. Akhundov was one of those who continued the dramaturgical traditions and laid the foundation of our national theater. Asker Agha Gorani was the first performer of the role of Haji Gara in the play "Haji Gara", which was staged for the first time in Azerbaijan. This performance was played by Asgar Agha Gorani and his classmates, who studied at the realny gymnasium.

In 1878, on the initiative of Hasanbey Zardabi, N. Vezirov, the student of the Petrovsky-Razumovsky Agricultural Academy in Moscow, organizes an association called "Imdadiyya". Asker Agha Gorani was one of the most active members of this association. The "Imdadiyya" association gathered Azerbaijanis studying in Moscow and Petersburg. The main goal of the association's activities was to prepare many fighters to eradicate oppression. They fought against ignorance and vulgarity. Asgar Agha Gorani was the chairman of the "Neshri-maarif" society for about two years.

There are very few studies conducted about him. Nariman Zeynalov's "History of the Azerbaijani press" (1973); "Misir Mardanov and Adalat Tahirzadeh's" Azerbaijanis who studied at higher schools until 1920: an encyclopedic book. (I volume, 2018), "Asker Agha Adigozalov Gorani" by Kovsar Tarverdiyeva (1977); "From darkness to light" by Gulhuseyn Kazimli (2016). However, it should be especially noted that the life of such enlightened people, intellectuals whose hearts beat with the motherland, should be constantly involved in research and the public be informed about them. And the good deeds done by these personalities are an example for future generations. At the expense of these zealous sons, society has developed, and achievements have been made in various fields of science. When studying the life and work of A. Gorani, it turns out that in every work he did, there was love for the country.

Giriş

XIX əsr Azərbaycan tarixi üçün mühüm əhəmiyyətli bir döndür. İstər maarifçilik, istər ədəbiyyat, istərsə də milli mətbuatımız bu dövndə təşəkkül tapmış və inkişaf etmişdir. “1828-ci ildə Azərbaycan torpaqları Rusiya imperiyası tərəfindən işğal edildi. Bu mühüm tarixi hadisə Azərbaycanın ictimai-mədəni və deməli, ədəbi həyatında mühüm dəyişikliklərə səbəb oldu. Rusiya işğalından sonra Azərbaycan ədəbiyyatında Qərb meylləri güclənməyə başladı. Bunun təsiri ilə milli və realist dünya motivləri ədəbiyyata öncülük edirdi”.¹ Bu qarışıq dövndə milli ideologiyayı, milli məfkurəni inkişaf etdirən ictimai xadimlər, yazar və şairlər, maarif xadimləri yetişdi. Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Şəfi Vazeh, Məhəmməd Tağı Sidqi, Abbasqulu Ağa Bakıxanov, Qasım Bəy Zakir kimi ədiblər öndə gedən yazarlardır. Bunlardan biri də həyatını xalqının maariflənməsinə həsr etmiş Əsgər Ağa Goranidir.

Görkəmli ədib, pedaqoq, tərcüməçi, jurnalist və maarifçi kimi tanınan Azərbaycan xalqının Əsgər bəy Adıgözəlovun (Gorani) həyatı, ədəbi və ictimai fəaliyyəti olduqca geniş və əhatəlidir. Məsələn, ədib kimi yazdığı əsərlər, pedaqoq kimi dərslərlərin yazılmasında sərf etdiyi əmək, tərcüməçi kimi Rus və Avropa dillərindən etdiyi tərcümələr, jurnalist kimi “Əkinçi” qəzeti ilə əməkdaşlığı, maarifçi kimi isə təhsil sahəsində gördüyü işlər çox ibrətamiz və əvəzsizdir.

Araşdırmalar nəticəsində bəlli olur ki, onun fəaliyyət sahələri hələ də lazımı qədər tədqiq edilməmişdir. Ə. Gorani haqqında Nəriman Zeynalovun “Azərbaycan mətbuat tarixi” kitabında (ADU nəşriyyatı, 1973); Kövsər Tarıverdiyevanın müəllifi olduğu “Əsgər Ağa Adıgözəlov Gorani” (İşıq nəşriyyatı, 1977), Gülhüseyn Kazımlının “Qaranlıqdan işığa” (“Şuşa” nəşriyyatı, 2016) və nəhayət son dövrlərdə Misir Mərdanov və Ədalət Tahirzadənin “1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar: ensiklopedik soraq kitabı”nda -I cild.“Təhsil” nəşriyyatı, 2018) kitablarından məlumat əldə etmək mümkündür. Bu məqalədə

Əsgər Ağa Goraninin həyat və fəaliyyətinə nəzər salınmış, onun Vətən üçün gördüyü işlər önə çıxarılmışdır.

1.Əsgər Ağa Goraninin Həyatı

Əsgər Ağa Gorani 3 may 1857-ci ildə Gəncə qəzasının Goran (İndiki Goranboy rayonunun Boluslu kənd inzibati dairəsində qəsəbə) kəndində anadan olmuşdur.

Əsgər Gorani Adıgözəlzadə məşhur “Qarabağnamə” əsərinin müəllifi Mirzə Adıgözəl bəyin (1779-1848) oğlu Haqverdi bəyin oğludur. Adıgözəlovlar kökcə Qazaxdan olsalar da sonralar Qarabağa köçüblər və Mirzə Adıgözəl bəy burada anadan olub. Adıgözəl bəy sonralar Gəncə qəzasının Goran kəndinə köçüb və burada daimi məskən salıb.

Gürcüstan Mərkəzi Dövlət Tarix arxivində saxlanılan bir vəsiqədə Ə. Goraninin ictimai mənşəyi haqqında belə məlumat verilir: “O, mülkədar ailəsindən çıxmışdır. Onun Yelizavetpol və Cavanşir qəzalarında çoxlu kəndi və torpağı və Yelizavetpolda evi, Hacıkənddə yaylağı olmuşdur”.² Bu faktla Ə. Goraninin maddi imkanlara malik olması onun müstəqil mətbuat yaratmaq istəyindən, kasıb tələbələri oxutmasından və s. bəlli olur.

Əsgər bəy ilk təhsilini Gəncədə üçüncü dərəcəli şəhər Rus məktəbində alıb. O, 1866-cı ildə Bakıya gəlib. Sentyabr ayında imtahan verməklə Bakı 4-sinifli məktəbinə daxil olub (bu məktəb sonra “real gimnaziya”, daha sonra isə “real məktəb” adlanıb). Burada Nəcəf bəy Vəzirovla bir yerdə oxuyub. Ən sevimli müəllimlərindən olan Həsən bəy Zərdabi onlara təbiət tarixindən dərs deyib.³

Adıgözəlov Bakı edadı (real) məktəbini 2 iyun 1874-cü ildə qızıl medalla bitirib və həmin il ali təhsil almaq üçün Sankt-Peterburqa gedib. 28 avqust 1874-cü ildə “Gəncə valiliyinin mülkədarı Əsgər bəy Adıgözəlov” bu şəhərdən (Bolşoy Samsonevski prospekt, ev 20, mənzil 11) Dövlət Əmlakı Nazirliyi İdarəçisi knyaz Livenə bu məzmununda ərizə yazıb:

1 Gül Banu Duman- Rovshan Mammadov, *Başlangıçdan Günümüze Azerbaycan çocuk Edebiyatı* (Ankara: Bengü Yayınları, 2022), 47.

2 K. Tarverdiyeva, *Əsgər Ağa Adıgözəlov Gorani* (Bakı: İşıq Nəşriyyatı, 1977), 4.

3 Mərdanov M-Tahirzadə Ə., *1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar: ensiklopedik soraq kitabı* (Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, 2018), 1/78.

O, Dövlət Əmlakı Nazirliyinin icazəsi ilə sınaq imtahanı verdikdən sonra 25 sentyabr 1874-cü ildə İnstitutda götürülüb. 4 23 noyabr 1874-cü ildə Əkinçilik İnstitutunun direktoruna ərizəsində göstərib ki, evdən məni çağırıdılar haqqında teleqram aldığıma görə mənə Gəncəyə getmək üçün 10 yanvar 1875-ci ilədək məzuniyyət verməyinizi xahiş edirəm. Ona icazə verilib, ancaq Gəncədən vaxtında geri dönmədiyinə görə 3 fevral 1875-ci ildə İnstitutdan xaric edilib.5

11 may 1875-ci ildə direktora yazdığı ərizəsində bu ilin payızında ondan 3-cü kursun imtahanlarını, 12 mayda yazdığı ərizəsində isə 23 mayda 2-ci kursun kimya imtahanını, 27 mayda meşəçilik ensiklopediyasından, 31 mayda isə ümumi texnologiyadan imtahan verməsinə icazə istəyib. Ancaq artıq məktəbdən çıxarıldığı üçün ona bu icazə verilməyib. 23 iyul 1875-ci ildə direktora müraciətlə sənədlərini geri istəməklə bərabər, İnstitutda tələbə olması haqqında arayış verilməsini xahiş edib. 24 iyulda attestatını, 2 doğum şəhadətnaməsini və çiçək peyvəndi edilməsi haqqında arayışı İnstitutdan götürüb və bununla da Peterburqla vidalaşib.

Sınıf yoldaşı Nəcəf bəy Vəzirovla birgə Moskvaya gəlib. Pyotr Əkinçilik və Meşə Akademiyasına daxil olmağa hazırlaşıblar. Müəllimi, sonralar isə yaxın dostu və məsləkdaşı olmuş Həsən bəy Zərdəbiyə ünvanladığı məktublarının birində Vəzirovla bir yerdə yaşayıb hazırlaşmalarından yazıb.

Adıgözəlov 30 sentyabr 1875-ci ildə Pyotr Əkinçilik və Meşə Akademiyası direktoruna yazdığı ərizəsində Akademiyanın kənd təsərrüfatı bölümünə qəbul edilməsini istəyib. Ancaq Akademiya rəhbərliyinin birbaşa tələbə götürmək hüququ yoxdu – buna nazirlik icazə verməli idi. Ona görə də 8 oktyabr 1875-ci ildə dövlət əmlakı naziri Valuyevə ərizə yazıb ki, Qafqaz mülkədarı kimi öz mülklərimdə təsərrüfatımın idarəsini yaxşılaşdırmaq, eyni zamanda başqalarına da

yardım göstərmək, bütövlükdə Vətənə xidmət üçün kənd təsərrüfatı haqqında elmlərə hədsiz ehtiyacım olduğuna görə məni Pyotr Əkinçilik və Meşə Akademiyası tələbələri sırasına götürməyinizi xahiş edirəm.

Gec müraciət etməyinin səbəbini belə aydınlaşdırıb ki, Sankt-Peterburq Əkinçilik İnstitutunun tələbəsi olarkən xəstələnmişəm (bu haqda həkimdən arayışı da var), Peterburqun iqlimi mənə düşmür, Moskvanınki isə daha qurudur. Həm də Pyotr Akademiyası mənim təhsil almağıma da uyğun gəlir. Belə ki, işə salınmış Bakı-Tiflis dəmiryolu bizim malikanədən keçir.

1875-ci ilin oktyabrında Pyotr Akademiyasına götürülmüş Adıgözəlov burada 4 il oxuyub. Tələbə yoldaşlarından biri Nəcəf bəy Vəzirov idi.6

Akademiyada oxuduğu illərdə Nəcəf bəy, Seyid Əzim Şirvani, Əhsənül-Qəvaid, Məhəmmədağa Əlizadə və b. ilə birlikdə “Əkinçi” qəzetinin fəal müxbir və müəlliflərindən olub. Əsgər bəy bədii yaradıcılıqla da məşğul olub. O, Puşkin və Lermantovun əsərlərinin ana dilimizə ilk tərcüməçilərindəndir.

Pyotr Əkinçilik və Meşə Akademiyası Şurasının 13 may 1878-ci il tarixli qərarı ilə ona kənd təsərrüfatı üzrə həqiqi tələbə rütbəsi haqqında attestat verilib. Bu attestat yiyəsinin Rusiya universitetlərinin həqiqi tələbələrindən bütün imtiyazlarından istifadə etmək hüququ vardı. Akademiyanın bu attestatı universitetlərin diplomuna bərabər idi, çünki buna əsasən Adıgözəlov ali təhsilli mütəxəssis kimi mühüm dövlət idarələrində qulluq edilib.

16 may 1878-ci ildə Vətənə dönüb, ancaq kənd təsərrüfatı sahəsində işləyib. Həmin ilin noyabr ayının 3-dən 1907-ci ilə qədər, təxminən 30 il ədliyyə orqanlarında fəaliyyət göstərib. O, uzun illər Gəncə, Suxum, Cəbrayıl, Kutais, Tiflis və Zaqafqaziyanın başqa şəhərlərində məhkəmə sistemində müxtəlif rütbələrdə çalışıb. Gəncə valiliyi qəza sülh hakiminin köməkçisi, Tiflis Dairə Məhkəməsində prokuror nəzarətində prokuror müavini olub. Valilik (quberniya) katibi, kollej müşaviri, mülki müşavir rütbələri daşıyıb.7

4 Mərdanov - Tahirzadə, 1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar: ensiklopedik soraq kitabı, 79.

5 Mərdanov - Tahirzadə, 1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar: ensiklopedik soraq kitabı, 79.

6 Mərdanov - Tahirzadə, 1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar: ensiklopedik soraq kitabı, 80.

7 Mərdanov - Tahirzadə, 1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar: ensiklopedik soraq kitabı, 82.

Gəncədə öz hesabına iki ibtidai, bir qız məktəbi açıb, bir ümumi, bir sənaye xəstəxanasının müdirlərindən ötrü xüsusi xəstəxana açdırmışdır. Gəncəlilər Ə. Goraninin bu xidmətlərini əsla unutmamış, 1909-cu yaradılmış qız məktəbi rəsmi surətdə onun adını daşımışdır. Bu məktəbin ilk direktoru isə Xədicə xanım Ağayeva olmuşdur.

Xalq maarifinə göstərdiyi xidmətlər nəzərə alınaraq 1889-1890-cı illərdə Gəncədəki beşsinifli şəhər və Mixail məktəbinə fəxri müdir seçilib. 1906-cı ildə "Həyat" qəzeti bildirib ki, 17 yanvarda Gəncə Şəhər Dumasına seçkilər keçirilib. Əsgər bəy Adıgözəlov qolava (sədr), Əliəkbər bəy Rəfibəyov üzv, Fərəc bəy Baxşəlibəyov sekretar (katib) seçiliblər.

1907-ci ilin yazında Gəncə şəhərinin başçısı Əsgər bəyin evində müsəlman qurultayı keçirib. "Tərcüman" qəzetinin redaktoru, görkəmli jurnalist və ictimai xadim İsmayıl bəy Qasıralının da qatıldığı bu nüfuzlu məclisdə "Daşnaksütun" partiyasına və ümumən ermənilərə qarşı mübarizə üçün tədbirlər işlənilib hazırlanıb və 5 qərar qəbul edilib.

Adıgözəlov şəhər başçısı işləyərkən Azərbaycanlı ziyalıların çoxdankı arzusunu keçəkləşdirərək Nizami Gəncəvinin türbəsinə öz xərcinə təmir etdirib. A.Bakıxanov bu barədə yazırdı: "Onun (Nizaminin) dağılmış olan çox gözəl türbəsi Gəncənin yaxınlığında indi də durur. Qarabağlı Adıgözəlbəy indi onu bərpa etdirir". Adıgözəl bəyin Nizaminin qəbrini bərpa etməsi XIX əsrin 40-cı illərinin əvvəllərinə təsadüf edir. Qeyd edək ki, vaxtilə babası da Nizami Gəncəvinin türbəsinə öz hesabına bərpa etdirən şəxslərdən idi.

Şəhər başçısı Gəncə çayı sahilində gözəl, səfalı park saldırıb, şəhəri xeyli abadlaşdırıb.

Əsgər bəy bibisi qızı Əzzət xanım Tağıbəyova ilə ailə qurub, ancaq xoşbəxtliyi uzun sürməyib, çünki Əzzət xanım vəfat edib və o, uzun müddət dul qalıb. Təxminən 1900-cü ildə Bəyim xanım Əbülfət xan qızı Ziyadxanova (1875-1953) ilə evlənib. İkinci evliliyindən Danyal, Mikayıl, Əli, Leyla adlı övladları olub. Böyük oğlu Danyal ali təhsilli kənd təsərrüfatı mütəxəssisi idi. Ortancıl oğlu Mikayıl ömrünü hərbi

xidmətdə keçirib, polkovnik rütbəsində istefaya çıxıb. Qızı Leyla 1933-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirib, bir neçə il müəllim işlədikdən sonra Tibb İnstitutunda təhsil alıb. 1941-ci ildən həkim işləyib.⁸

Əsgər bəyin böyük qardaşı İsgəndər bəy təhsilə böyük önəm verdiyinə görə oğulları Rəşid bəy, İmamverdi bəy və Baxşəli bəyi Rusiya ali məktəblərində oxumağa göndərmişdi. Kiçik qardaşı Yusif bəy Fətəli xan Xoyskinin bacısı Tutubəyim xanım ilə evlənmişdi və ondan Nuşu xanım (1898-1958), Xosrov bəy (1903-1975), Dilşad xanım (1904-1950), Xasay bəy (1906-1943) adlı övladları olmuşdu. Ömrünün sonunadək Gəncədə ata-baba mülkündə yaşayan Adıgözəlov qısa sürən xəstəlikdən sonra 9 Mart 1910-cu ildə vəfat edib və Səbzikar məzarlığında dəfn olunub.

2. Əsgər Ağa Goraninin Ədəbi-İctimai Fəaliyyəti

Ə. Goraninin ömür yoluna nəzər salanda görürük ki, o, vətəninə dərin, sonsuz məhəbbətlə sevmiş, xalqın maariflənməsi və tərəqqisi üçün əvəzsiz xidmətlər göstərmiş görkəmli ziyalılarımızdan biri olmuşdur. Xalqın ağır vəziyyəti, cəhalət və nadanlıqda qalması bir maarifpərvər ziyalı kimi Ə. Goranini həmişə düşündürmüşdü. O, əhəlinin dözülməz ehtiyac içərisində yaşamasını hər şeydən əvvəl avamlıqda görür, bu vəziyyətdən xilas olmaq yollarını maarif və mədəniyyətin geniş intişar tapması ilə izah edirdi. Ona görə də milli mətbuatın yaranmasına, maarif və mədəniyyətin yüksəlməsinə, yoxsul Azərbaycanlı gənclərin təhsil almasına yardım göstərmək məqsədilə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinə böyük səy göstərmişdir.

Mətbuat məsələsində, eləcə də Azərbaycan maarifi sahəsində görülməli hər işdə H. Zərdəbiyə kömək etməyə hazır olduğunu bildirən Ə. Gorani "Kasıb müsəlman tələbələrinə yardım cəmiyyəti" yaratmaq, ümumtəhsil məktəbləri açmaq fikrini də ortalığa atır, bu işlər üçün tələb olunacaq vəsaiti ödəməyə hazır olduğunu, lazım gələrsə, başqalarını da bu işə cəlb edəcəyini bildirirdi.

8 Mərdanov - Tahirzadə, 1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar: ensiklopedik sorğu kitabı, 83.

Azərbaycan dilində məktəb açmağa təşəbbüs göstərən ziyalılara kömək göstərmək məqsədilə Ə. Gorani tələbə ikən ana dilində dərsliklər tərtib etməyə başlamışdı. Doğrudur, bu dərsliklər hazırda əldə yoxdur.⁹

H. Zərdəbiyə göndərdiyi məktublardan aydın olur ki, o, hesab və əlifba dərsliyi tərtib etmiş, baxılmaq üçün H. Zərdəbiyə yollamışdır. H. Zərdəbiyə yazdığı məktubunda bu haqda ondan soruşurdu: *Tatar (Azərbaycan) dilində yazılmış hesab və əlifba kitablarını aldınız mı? İndi mən tarix və coğrafiya dərsliklərini yazmağa hazırlaşıram. Məndə “Cahannamə” başlıqlı xəritəli böyük bir kitab var. Bunları həmin kitabdan götürmək istəyirəm...*¹⁰

Ə. Goraninin yazdığı digər məktublardan isə bəlli olur ki, onun tərtib edib göndərdiyi dərsliklər poçtun qeyri-müntəzəm işləməsi ucbatından H. Zərdəbiyə çatmamış, itib batmışdır. O, 7 iyul 1877-ci ildə Həsənbəyə bu haqda şikayətlənərək yazırdı: *Aprelin 1-də göndərdiyim əlifba və hesab dərsliklərini almadığınızda çox təəssüf edirəm – gedən getdi... Bundan sonra sən gəl poçtdan nizamlı iş istə. Hər halda məktubla birlikdə əlifba kitabının qısa xülasəsini göndərirəm. Ümidvaram ki, faydasız olmaz.*¹¹

Eyni zamanda Ə. Gorani “Qocalıqda yorğalıq” pyesinin və “Qara yel” romanının müəllifi olmuşdur. “Qara yel” romanı gəlib bizə çatmayıb, lakin bu əsər haqqında “Novoye obozreniye” qəzetində dərc edilən yazıdan məlum olur ki, əsər Ağə Məhəmməd şah Qacarın Zaqafqaziyaya hücumundan bəhs edir.

Ə. Gorani'nin bizə gəlib çatan əsəri “Qocalıqda yorğalıq” pyesidir. Bu əsər 1892-ci ildə Tiflisdə Kamal Ünsizadənin mətbəəsində Azərbaycan dilində çap olunmuşdur. Ə. Gorani Bakıda açılacaq məktəbin və göndərdiyi dərsliyin vəziyyətini öyrənmək məqsədilə başqa bir məktubunda soruşur: “Xahiş edirəm yazın görək: Bakıda açılacaq məktəbin nəticəsi nə oldu? Göndərdiyim hesab kitabı yararlıdır mı? Yeni əlifba

məsələsini də sürətləndirin. Çox təəssüf edirəm ki, imtahanlarımın yaxınlaşması coğrafiya kitabımın tərcüməsini bitirməyə mənə imkan vermədi.”

Gənc maarifçi hələ akademiya oxuyarkən gələcək fəaliyyətinin proqramını hazırlamışdı. O, H. Zərdəbiyə göndərdiyi məktublarının birində təhsilini başa çatdırdıqdan sonra görəcəyi işlərin planı ilə onu tanış edərək yazırdı: *Gələn il təhsilimi bitirdikdən sonra qəti qərarım var ki, Gəncədə ana dilində jurnal nəşr etdirim və bunun bütün xərclərini öz öhdəmə götürüm.*¹²

Tarixi mənbələrdə o da rastımıza gəlir ki, Ə. Gorani Azərbaycandan Moskva, Peterburq və Kiyev şəhərlərinə təhsil almağa gedən gənclərə kömək edir, bəzilərinə isə öz hesabına oxudurdu.

1878-ci ildə Həsənbəy Zərdəbinin təşəbbüsü ilə Moskvada Petrovski-Razumovski adına Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının tələbəsi N.Vəzirov “İmdadiyyə” adlı bir dərnək təşkil edir. Ə. Gorani bu dərnəyin ən fəal üzvlərindən olur. “İmdadiyyə” dərnəyi Moskvada və Peterburqda oxuyan Azərbaycanlıları öz ətrafına toplayırdı. Dərnəyin fəaliyyətinin əsas məqsədi zülmü kökündən kəsmək üçün çoxlu mübarizlər hazırlamaq idi. Onlar cəhalət, nadanlıq və avamlıq əleyhinə mübarizə aparırdılar.

Ə. Gorani Gəncədə işləyərkən maarifçilik tədbirlərinin həyata keçirilməsində yaxından iştirak etmişdir. Ə. Gorani iki ilə yaxın bir müddətdə “Nəşri-maarif” cəmiyyətinin sədri olmuşdur. O, Rus, Fransız, Alman dillərinin mükəmməl bilicisi idi. Rusiyalı, Avropanı bütünlüklə gəzməmiş, Parisdə isə dəfələrlə olmuşdu. Mənbələrə görə onun çox zəngin kitabxanası olmuşdur.¹³ Həm də, Ə. Gorani foto həvəskarı idi.

3. Əsgər Ağə Gorani və Teatr

1873-cü ildə Zərdəbinin başçılığı ilə Azərbaycan teatrının əsasının qoyulmasında Əsgər bəyin də rolu olub. Belə ki, bu gimnaziyada M. F. Axundza-

9 Tarverdiyeva, Əsgər Ağə Adıgözəlov Gorani, 10.

10 Tarverdiyeva, Əsgər Ağə Adıgözəlov Gorani, 10.

11 Tarverdiyeva, Əsgər Ağə Adıgözəlov Gorani, 10.

12 Tarverdiyeva, Əsgər Ağə Adıgözəlov Gorani, 11.

13 A. İsnayılloğlu, “Ziyalı ruhunun Edebiyyəti”, *Medeniyet Az Jurnalı* 3 (2016), 30-33.

dənin “Hacı Qara” komediyası ilk dəfə tamaşaya qoyularkən Hacı Qara rolunu Ə. Gorani ifa edib.¹⁴ Hacı Qara rolunu məhz Ə. Goraninin oynaması barədə H. Zərdabi və N.Vəzirov öz yazılarında qeyd etmişlər.

Beləliklə, 1873-cü ildə realni gimnaziyasının yuxarı sinif şagirdləri Ə. Gorani, N. Vəzirov və b. H. Zərdabinin rəhbərliyi ilə M. F. Axundzadənin “Hacı Qara” komediyasının ilk tamaşasını göstərməklə teatrımızın əsasını qoydular. Bu xeyirxah təşəbbüslə professional Azərbaycan teatrının tarixi başlanır.

Həsən bəy Zərdabi “Həyat” qəzetində dərc etdirdiyi “Bakıda müsəlman teatrının binası” adlı məqaləsində bu haqda yazır:

Mən Tiflisdə qulluq edən vaxtda mərhum Mirzə Fətəli öz komediya kitabının bir cildini mənə göndərmişdir. Gimnaziyada əlliyyə qədər müsəlman (Azərbaycanlı) şagirdlər var idi... Onlardan 10-15-i axırıncı klasda (sinifdə) idilər. Bir neçə gün onları yığib Axundovun komediyalarını onlara oxuyub təvəqqə elədim ki, onlardan birini seçib oynasınlar. “Hacı Qara”-nı seçdilər. Sonra rolları paylayıb, bayram günləri onları yığib, öyrədənəndən sonra elannamələr yazıb payladım ki, flən günü, flən yerdə müsəlmanlar teatr çıxaracaqlar. Oynayanlardan hər kəs Bakıda olan qərib-qürəbalardan özlərinə paltar və qeyrə tapdılar. Otaqların bəzəklərini də özümüz qurduq. Əvvəlinci teatrımıza gələn çox az idi və hamısı qərib-qürəba idi. Oynayanlar çox yaxşı oynadı. Əlxüsi Əsgərbəy Adıgözəlov Hacı Qara rolunu...”. Biz Bakıda müsəlman teatri çıxarmağımızı Tiflis qəzetləri yazmışdılar. Mərhum Mirzə Fətəli onu oxuyub, mənə bir uzun kağız yazmışdı və çox razılıq etmişdi ki, öz sağlığında onun komediyalarını müsəlmanlar öz türk dillərində çıxartdırlar... Əvvəlinci teatrımız yaxşı çıxdığına

*görə Bakıda sakin olan, kənardan gələn müsəlmanların iltimasına görə “Hacı Qara”-nı bir dəfə oynadıq... Sonra haçan gimnaziya uşaqlarının fəqirlərinə pul lazım olanda... teatr çıxarıb vüsul olan pulları paylayırdıq. Bu tövr ilə ildə iki-üç dəfə müsəlman bayramlarında teatr çıxardırıq”.*¹⁵

N. Vəzirov da öz tərcümeyi halında “Hacı Qara” əsərinin səhnə təcəssümü haqqında yazmışdır:

*...Gimnaziya müəllimi... Məlikov Mərhum Mirzə Fətəli Axundovun “Hacı Qara” komediyasını tapdı. Bu komediyayı pansionda olan müsəlman şagirdləri ilə bir yerdə oynamaq üçün hazırlaşmağa başladıq. Hər gün nahardan sonra pansionun nahar otağında hazırlaşırıdım. Bizim hazırlaşmağımıza Həsənbəy Məlikov cənabları tamaşa edirdi. Hacı Qaranı sabiq Gəncə qlavası mərhum Əsgərbəy Adıgözəlov Gorani oynayırdı, mən isə arvad rolunu götürdüm. Bizim bu teatrımız camaata nəhayət dərəcədə xoş gəldi... Axundov iki vərəq dolu bir rizaməndlik kağızı yazmışdı. Axırda bunu əlavə etmişdi ki, “Mən sağkən komediyamın öz dilimizdə tamaşaya qoyulması mənim üçün xoşbəxtlikdir. Bu gün “Hacı Qara”-nı öz dilimizdə göstərməklə mənim ömrüümün üstünə on il daha artırdınız. Bu ilk tamaşanı öz gözlərimlə görmədiyim üçün çox təəssüf edirəm.”*¹⁶

Bu faktiki yazıları daha ətraflı təqdim etməkdə məqsədim, bir çox tədqiqatçıların yanlış olaraq ilk tamaşa kimi “Vəzir-i xan-i Lənkəran”ı qəbul etmələridir. H. Zərdabi və N. Vəzirovun öz yazılarından isə bəlli olur ki, ilk tamaşa “Hacı Qara” olub və Hacı Qara rolunun ilk ifaçısı Əsgərbəy Adıgözəlov Gorani olmuşdur. Əldə etdiyimiz mənbələrin əksəriyyətində qeyd olunur ki, “Hacı Qara” və digər tamaşalar tez-tez göstərilmiş Əsgərbəy Gorani də müxtəlif rollarda çıxış etmişdir.

14 Tarverdiyeva, Əsgər Ağa Adıgözəlov Gorani, 6-7.

15 H. Zərdabi, “Bakıda müsəlman teatrının binası”, *Hayat Gazeti* 115 (1905).

16 N. Vəzirov, *Qırx il...* (Bakı, 1913), 8-9.

4. Əsgər Ağa Goraninin Jurnalistik Fəaliyyəti

Əsgər Ağa Adıgözəlov Goraninin Azərbaycan mətbuatının yaranmasında yaxından iştirakı xüsusilə əhəmiyyətlidir. Azərbaycanın ilk dövrü mətbuatı olan “Əkinçi”nin nəşri digər maarifpərvər ziyalıları kimi Ə. Goranini sevindirmiş və burada o, fəal iştirak etmişdir.

S. Ə. Şirvani Həsənbəyə yazdığı bir məktubunda Azərbaycan xalqının maariflənməsində böyük rol oynaya biləcək ziyalıların adlarını çəkir. Bu məktubda N. Vəzirova yanaşı Əsgər Ağa Goraninin də adını xüsusi qeyd edir. Ə. Gorani Moskvada oxuduğu illərdə H. Zərdabi ilə sıx əlaqə saxlamış “Əkinçi”də yaxından iştirak etmişdir. Onun “Əkinçi”də 40-dək məktubu dərc olunmuşdur. Qəzetin bütün şöbələrində onun məktublarına rast gəlmək mümkündür.¹⁷

Ə. Goranini “Əkinçi” qəzetinin yaşaması üçün abunəçi məsələsi daim düşündürmüş və özü də qəzetə abunə olmuşdur.

Həmçinin Ə. Goranini “Əkinçi”nin çapı zamanı yaşanan mətbəə çətinlikləri də daim narahat etmiş bunun üçün H. Zərdabiyə yardım göstərmişdir. Məsələn, məktublarının birində oxuyuruq:

“Şriftlərə aid olan məsələni bir həftədən sonra ətraflı yazıram. Amma əvvəldən qeyd edirəm ki, bütün bu xərcləri sizə təkbəşinə çəkmək heç vaxt mümkün deyil. Mən bu işdə sizə şərik olmağı öhdəmə götürürəm. Ümid edirəm ki, bu yaxınlarda məktub aldığım İsmiyev də kömək etməkdən imtina etmər. Beləliklə, kiçik bir cəmiyyət təşkil edib, nəhayət çoxdan arzu olunan xəyalı həyata keçirmək məqsəda uyğun olardı. Hər halda bundan sonra yeni hərflər haqqında mənə məlumat verin ki, bir qədər yənilərini sifariş etmək mümkün olsun”.¹⁸

“Əkinçi” ilə əməkdaşlıq etdiyi dövəmdə ən çox kənd təsərrüfatına aid məqalələr yazır, həmvətənlərini qabaqcıl kənd təsərrüfatı bilikləri ilə məlumatlan-

dırmağa, təsərrüfatlarını, məişətlərini yeni qaydalar əsasında qurmğa kömək etməyə, beləliklə onların ağır zəhmətlərini yüngülləşdirməyə çalışırdı.

“Elm xəbərləri” şöbəsində Ə. Goraninin qəbirsənliyə yaxın yerdə su quyularının qazılmasının zərərindən, mal-qaranı saxlamağın yeni üsullarından, Şərq xalqlarının elmsizliyinin səbəblərindən, telefonun və stenoqrafiyanın ixtirasından, tarix elminin inkişafı məsələlərindən bəhs edən maraqlı yazıları verilmişdir.¹⁹

“Məktub” şöbəsində dərc etdirdiyi yazılarının birində (1875, №8) Ə. Gorani Bakı-Tiflis dəmir yolunun çəkilməsi ilə əlaqədar dövlətin qərarından, dəmir yolunun keçəcəyi yerlərdən məlumat verir. Başqa bir məktubunda isə Peterburq kənd təsərrüfatı muzeyindən danışır. Muzeyin şöbələri, eksponatları haqqında məlumat verir, belə mədəni ocaqların əhəmiyyətini göstərir.

Ə. Gorani qəzetdə təzə xəbərlər yazmağa çox meyl edirdi. Bu xəbərlər böyük təbliğat gücünə malik idi. O, öz xalqında maarif və mədəniyyətə rəğbəti özünəməxsus üsulla oyadırdı. Məsələn, “Əkinçi”nin 1876-cı ildə çıxan birinci nömrəsində Ə. Goraninin Peterburq padşahlıq kitabxanasından bəhs edən məqaləsi verilmişdir. Müəllif göstərir ki, bu kitabxanada 900 min basma, 30 min yazma kitab və 75 min kitab surəti saxlanılır. Qiymətli nüsxələr şüşə altında nümayiş etdirilir. “Əgər bir kəs bilsə ki, filan kitab yoxdur, o vaxt deyə bilər ki, onu tapıb iki həftənin müddətində ona oxumağa versinlər. Hər yekşənbə günü kitabxanayı hər kəs gəzib tamaşa edə bilər...”.

Ə. Gorani rusca çıxan qəzet və jurnallardan maraqlı xəbərləri tərcümə edib “Əkinçi”yə göndərirdi. Onun “Znaniye” jurnalından, “Texniçeski sbornik”dən tərcümələri də məlumdur. Ə. Goraninin tərcümələrinə H. Zərdabi tələbkarlıqla yanaşır, bəzi məqalələri yəni işləmək üçün özünə qaytarırdı. Məsələn, qəzetin 28 aprel 1876-cı il tarixli 8-ci nömrəsində çıxan bir məktubun maraqlı tarixçəsi vardır. Ə. Gorani hələ Peterburqda olarkən müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək

17 N. Zeynalov, *Azərbaycan mətbuat tarixi* (Bakı: ADU Nəşriyyatı, 1973), 25.

18 Tarverdiyeva, Əsgər Ağa Adıgözəlov Gorani, 23.

19 Zeynalov, *Azərbaycan mətbuat tarixi*, 24-25.

“Hollandiya vilayətində necə pendir qayırlar” ünvanlı məktub hazırlayıb göndərmişdi. Müəllif özü tərcümənin zəif olduğunu başa düşüb H. Zərdabiyə yazmışdı: *O сыроделуи в Голандии” məqaləsini “şorsuyu” tərcümə etmişəm. Bilmirəm düzdürmü?*²⁰

Əslində məktub maraqlı və məzmunlu idi. Lakin pendir hazırlamağın üsulları təsvir edilən yerlər oxucu üçün qaranlıq və anlaşılmaz olacaqdı. Bunu nəzərə alaraq H. Zərdabi müəllifin razılığı ilə məqaləni yenidən işləmiş, sadə bir dildə oxucuya çatdırmışdır. H. Zərdabi müəllifləri bu yolla sadə yazmağa təşviq edirdi. “Əkinçi” qəzetinin bütün nəşri boyu Ə. Gorani onun fəal müxbiri olmuşdur.

Ə. Goraninin publisist məqaləri “Əkinçi”nin “Məktubat”, “Elm xəbərləri”, “Əf ali-əhli-dəhat” şöbələrində dərc edilmişdir. Ə. Gorani bütün varlığı ilə “Əkinçi”yə bağlı olmuşdur. Aparılan araşdırmalar nəticəsində bəlli olur ki, Ə. Goraninin “Əkinçi” qəzetində 40-dək məktubu dərc olunmuşdur.

Nəticə

Ə. Gorani Azərbaycan xalqının təhsil və mədəniyyətinin inkişafında, mətbuatımızın təşəkkülündə müstəsna xidmətləri olan görkəmli şəxsiyyətlərdən biri olmuşdur. Ə. Goraninin həyatda əsas amalı xalqın maariflənməsi, ictimai şüurun inkişaf etdirilməsi olmuş və bunun üçün də təhsilin vacibliyini xüsusi qeyd etmişdir. Məhz bu səbəbdən daim həm mənəvi həm də maddi cəhətdən öz həmvətənlərinə dəstək olmuşdur. Ə. Goraninin bütün ictimai-siyasi, mədəni fəaliyyətində Vətənə məhəbbət duyulmaqdadır. Ə. Goraninin maddi cəhətdən imkanının yaxşı olması, onun xeyirxah işlərdə iştirak etməsinə səbəb olmuşdur. Apardığımız tədqiqat nəticəsində bəlli olur ki, Ə. Gorani Moskvada kasıb tələbələrin oxumasına maddi cəhətdən dəstək olmuş, hətta oynalınan tamaşalardan əldə olunan pulları onlara ianə etmişdir. Ə. Goraninin Rus və Avropa dillərini yaxşı bilməsi onun bir tərcüməçi kimi də fəaliyyət göstərməsinə əsas olmuşdur.

Həsən bəy Zərdabi Ə. Goraninin müəllimi olmuş, lakin sonralar da onunla əlaqəni kəsməmiş, “Əkinçi” qəzetinin yaranmasında, inkişafında onun da müstəsna xidmətləri olmuşdur. Məhz bu qəzetlə əməkdaşlıq onun jurnalistlik bacarığını da üzə çıxarmışdır.

Azərbaycan dilində dərsliklərin hazırlanmasında da Ə. Goraninin böyük zəhmət çəkdiyinin şahidi oluruq. Eyni zamanda tədqiqatlardan bəlli olur ki, Ə. Gorani Gəncədə öz hesabına ibtidai və qız məktəbləri, həmçinin xəstəxana da açdırmışdır. Hər bir dövrdə maarifpərvər insanlar olmuş və onların çətinliklərə sinə gələrək gördüyü işlər əvəzsizdir. Onların sayəsində cəmiyyət tərəqqi edib, irəliləyişlər baş verib. Məhz bu şəxsiyyətlərin həyatının araşdırılması, tədqiq edilməsi öyrənilməsi olduqca vacibdir.

Ədəbiyyat

1.Kitablar

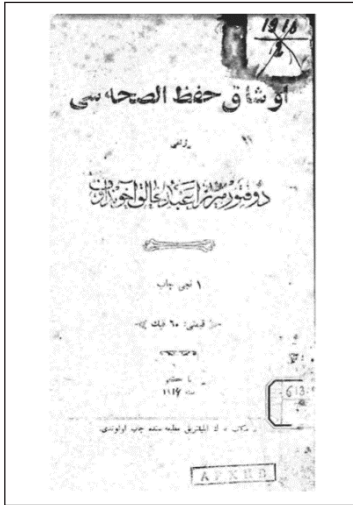
- Duman, G. B. – Mammadov, Rovshan. *Başlangıçtan Günü-müze Azərbaycan Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Bengü Yayınları, 2022.
- Kazımlı, Gülhüseyn. *Karanlıktan Işığa*. Bakü: Şuşa Neşriyatı, 2016.
- Mərdanov, Misir – Tahirzadə, Edalet. *1920-ci İlədek Ali Mekteblərdə Okumuş Azərbaycanlılar: Ensiklopedik S orag Kitabı. I. cilt*. Bakü: Tehsil Neşriyatı, 2018.
- Tarverdiyeva, Kövser. *Asker Ağa Adıgözelov Gorani*. Bakü: Işığı Neşriyatı, 1977.
- Vəzirov, Necəf Bey. *Qırx il...* Bakü, 1913.
- Zeynalov, Neriman. *Azərbaycan Mətbuat Tarixi*. Bakü: ADU Neşriyatı, 1973.

2.Məqalələr

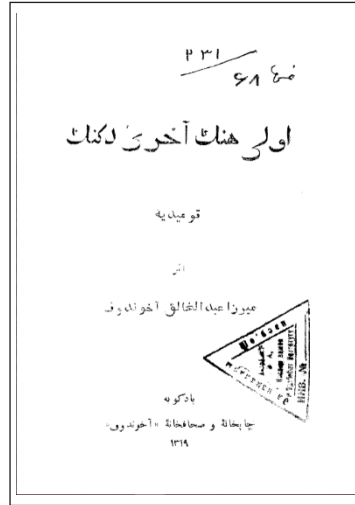
- Zərdabi, Həsən Bey. “Bakıda Müsəlman Teatrının Binası”. *Heyat Gazetesi* (1905), 115.
- İsmayılloğlu, A. “Ziyalı ruhunun Əbədiyyəti”. *Mədəniyyət Az Jurnalı* (2016), 30–33.

²⁰ Zeynalov, *Azərbaycan mətbuat tarixi*, 26.

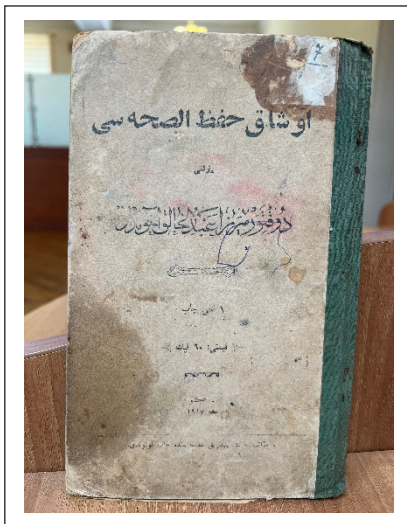
Şekil 1. Uşaq hifzüsehəsi

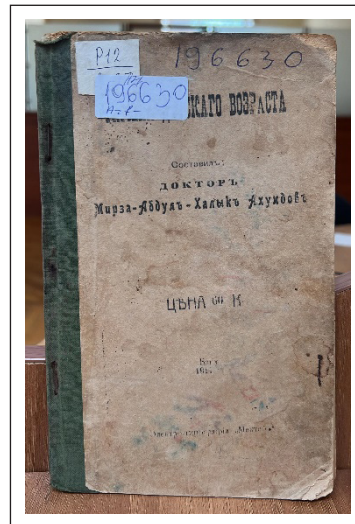
Şekil 2. Əvvəli hənək, axırı dəyənək

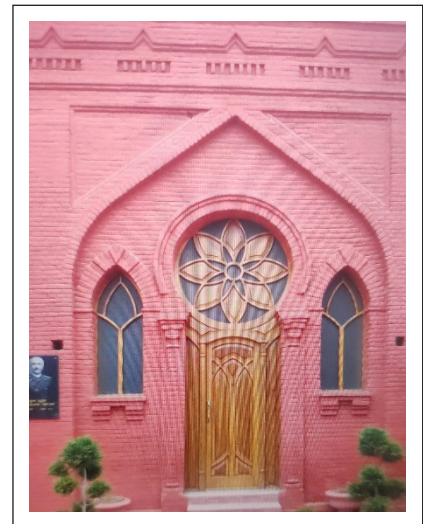
Şekil 3. Uşak Hifzüsehəsi

Şekil 4.

Şekil 5.

SHADOWS OF THE UNSEEN: MATERNAL ABSENCE AND THE QUEST FOR IDENTITY

Tuğçe KAPTAN TABATABAEI MALAZI* , Fehmi TURGUT**

Abstract

This article explores the profound impact of maternal absence on the construction of identity in three contemporary novels: Ian McEwan's Atonement (2001), Patrick McGrath's Asylum (1996), and Toni Morrison's Beloved (1987). By utilizing the Lacanian idea of "Lack", the study depicts the profound impact of parental absence on the formation of one's identity. The potential impact of Lacanian theory on the characters' self-perception and identity formation is analyzed and it specifically focuses on the absence of the mother figure. Additionally, it considers trauma and attachment theory when examining the psychological effects of this absence, with a particular emphasis on how the presence of a mother figure influences the formation of one's identity. This study aims to analyze the several ways in which narratives depict and mirror the intricate duality of maternal absence and psychological "lack," and how these factors impact the emotional and psychological growth of the main characters. The objective of this study is to contextualize these literary works within a broader theoretical framework in order to get a comprehensive understanding of the intricate connection between maternal influence, trauma, and the development of one's identity. This further contributes to the ongoing conversation on the significance of mother characters in literature and their exceptional influence on the formation of personal identity.

Keywords: Lack, Object petit A, Identity, Trauma, Attachment theory, Motherhood, Absent mother trope, Gothic

GÖRÜNMEYENİN GÖLGELERİ: ANNE YOKLUĞU VE KİMLİK ARAYIŞI

Özet

Bu makale, Ian McEwan'ın Atonement (2001), Patrick McGrath'ın Asylum (1996) ve Toni Morrison'ın Beloved (1987) adlı çağdaş romanlarında anne yokluğunun kimlik inşası üzerindeki derin etkisini incelemektedir. Lacancı "Eksiklik" kavramını kullanarak, ebeveyn yokluğunun kimliğin oluşumu üzerindeki derin etkisini tasvir etmektedir. Lacancı teorisinin karakterlerin kendilik algısı ve kimlik oluşumu üzerindeki potansiyel etkisi analiz edilmekte ve özellikle anne figürünün yokluğuna odaklanılmaktadır. Ek olarak, bu yokluğun psikolojik etkilerini incelerken, travma ve bağlanma teorisi de göz önünde bulundurulmaktadır; özellikle anne figürünün varlığının kimlik oluşumunu nasıl etkilediğine vurgu yapılmaktadır. Bu çalışma, anlatıların anne yokluğunun ve psikolojik "eksiklik"i karmaşık ilişkisini nasıl tasvir edip yansıttığını ve bu faktörlerin ana karakterlerin duygusal ve psikolojik gelişimini nasıl etkilediğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, bu edebi eserleri daha geniş bir teorik çerçevede ele alarak, anne etkisi, travma ve kimlik gelişimi arasındaki karmaşık bağlantıyı kapsamlı bir şekilde anlamaktır. Bu, edebiyatta anne karakterlerinin önemi ve kişisel kimlik oluşumu üzerindeki olağanüstü etkisi üzerine süregelen tartışmalara katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eksiklik, Object petit A, Kimlik, Travma, Bağlanma teorisi, Annelik, Yok olan anne motifi, Gotik

* Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, tugcekaptan.90@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6390-3387

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, feturgut@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2445-9065

Introduction

Parental absence or neglect is a recurring theme in Gothic literature. These three works fully adhere to the Gothic style and depict the traumatic effects on families caused by abusive, careless, or absent moms. Undoubtedly, the perils and psychological distress experienced by the protagonists are essential elements at the heart of Gothicism. If moms were there and able to provide protection and guidance to their children, both girls and boys would not have had difficulties or suffered traumatic events. In such circumstances, it would be unlikely for them to turn to Gothic as a solution. To clarify, Gothic literature does not favor moms, particularly virtuous mothers, since they have a detrimental impact on the progression of the narrative. Thus, the mother characters depicted in these works serve as representations of absent and harmful maternal figures that are often seen in Gothic literature. The absence of a mother figure is often the primary catalyst for the narrative in the work of literature, sometimes referred to as the absent mother trope or the lack of mother trope. The mother characters in the three books are shown as inadequate or insufficient in meeting the children's needs in the conventional manner.

1. The Analysis of Atonement

One of the elements explored in this article is the debate involving Briony and her connection with her mother, which serves to illustrate Emily Tallis' perspective as a mother. Given that the absent mother trope is a fundamental element of Gothic Fiction, the relationship between the mother and daughter in *Atonement* explores the evolution of their bond. Initially, the mother is depicted as emotionally nurturing, but later becomes an absent figure due to her biological absenteeism caused by her migraine attacks. What follows is an example of Emily Tallis's emotional support for Briony:

She took her daughter in her arms, onto her lap - ah, that hot smooth little body she remembered from infancy, and still not gone from her, not

quite yet -and said that the play was "stupendous," and agreed instantly, murmuring into the tight whorl of the girl's ear...¹

Emily reads through Briony's play and the praise she gives it brings great satisfaction to Briony. Briony experiences an immense sense of satisfaction for the project after her mother makes a comment. At the start of the story, it is evident that their connection remains intact. However, Emily's role as a loving mother hinders the development of the narrative until her migraine episodes emerge. In her work, Ruth highlights the significance of the absent mother trope in Gothic Fiction. She argues that the author of a Gothic text, which is both thrilling and unconventional, may feel threatened by the presence of a mother figure who seeks to impose societal norms and restrictions.² Given that the absent mother myth is a fundamental element of gothic literature, the reader is not entirely left to face the "absent mother" until her actions become evident. Consequently, it is necessary to eliminate Mrs. Tallis prior to the progression of the Gothic story. Over time, her focus on caring for her young child is somewhat shifted and she isolates herself in a quiet room to tackle the migraine attacks. Thus, she asserts her inability to assist Briony as follows:

The Trials of Arabella. If she were not so ill, she would go up now and supervise or help, for it was too much for them, she knew. Illness had stopped her giving her children all a mother should. Sensing this, they had always called her by her first name.³

Mrs. Tallis is aware of her inability to be a caring mother to her children, which is evident in the way her children address her. She is referred to by her given name instead of "mother" or "mum". In addition, she acknowledges that she is unable to properly care for Briony. Indeed, addressing her as Emily instead of 'Mother' signifies a shift or absence of her symbolic role. Furthermore, addressing their mother by her first name gives off a feeling of distance, as if they view her as separate from the traditional role of a motherly

1 Ian McEwan, *Atonement* (New York: Anchor Books, 2001), 4.

2 Ruth Bienstock Anolik, *Property and Power in English Gothic Literature* (North Carolina: Publishers Box, 2016), 105.

3 McEwan, *Atonement*, 4.

figure. There are doubts surrounding the well-being of both the children and the mother. One could surmise that the children matured in the absence of their mother, a notion intricately linked to the concept of her nonexistence. Lacan's insights are crucial in providing an understanding of the pivotal role of basic lack in human subjectivity. This knowledge helps demonstrate Briony's construction of identity, which primarily consists of detached truth-seeking and a yearning for her mother's attention. The lack is an enduring state of not having something that has never been possessed and will never be owned, an indescribable feeling of absence that cannot be associated to any specific entity. Lacan aids in comprehending the state of absence, and it is proposed that this absence plays a crucial part in compelling us to maintain our desires. In essence, desire emerges when there is a sense of absence or lack, specifically the absence of a significant symbol known as the phallus. This symbol, which represents the birth of language and communication, cannot be located inside the Symbolic Order. However, if it were to be discovered, it may potentially guide the individual towards ultimate meaning. Briony, like the Lacanian subject, is devoid of the phallus and embarks on a journey throughout the book driven by her need to locate it.

In the realm of desire, the individual seeks to fulfil a deep longing for the mother's affection, symbolized by the phallus. However, this symbolic object is inherently absent within the framework of society. As a result, individuals seek out substitute objects, known as "object-petit-a," to fill this void.⁴ Viewed through the lens of "object petit a," one could posit that Briony consciously redirected her literary ambitions as a means of capturing her mother's attention, revealing her underlying motive. In doing so, she positioned herself as the desired object of her mother. Briony is shown as a youngster who lacks her mother's attention due to her mother's recurring migraine episodes. As a result, Briony's writing serves as a means for her to seek validation from others. Mater-

nal absence significantly impacts the formation of the child protagonist's identity throughout the building stage. Briony is a fervent writer who lives in a realm of her own creation, caught in a delicate balance between the tangible and the fantastical. Put simply, her perception of the events is significantly different from reality, indicating a disconnect from the truth. She channels the emotions associated with the missing mother into her fictional work.

Winnicott's theory posits that one's identity is shaped by its intricate relationship with the mother's physical body and imagination. One must detach oneself from these depictions while still upholding a symbolic bond with them. Winnicott suggests that this connection allows the self to serve as a safe haven, a place to find comfort, relax, and establish a sense of reality.⁵ Due to her inability to establish a strong emotional connection with her mother, Briony turned her focus towards writing, as advised by Uzun in her article: Briony communicates in order to discuss and come to an agreement over her mother's nonattendance. The absence mentioned is a significant feature of the Bildungsroman genre, since the growth of the protagonist depends on the separation between their own identity and the surrounding world... Therefore, it may be inferred that the work subtly emphasizes the lack of the mother as a catalyst for Briony's writing.⁶ Her yearning for a maternal presence serves as the key driving force behind her inclination towards crafting works of fiction. Nevertheless, she produces a misguided work of fiction that is genuinely misleading. The protagonist experiences a state of confusion and uncertainty, caught between the realms of fantasy and reality. This causes distress and emotional turmoil for the other characters in the narrative. In his essay, Brian Finney provides a description of her. At the tender age of thirteen, Briony is already dedicated to pursuing a career as a writer. She unrelentingly prioritizes her own fictional universe above anything else the reality presents to her.⁷ The absence of the mother blurs the barrier between dream and reality.

4 Jacques Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: Book VIII*, (ed.) Jacques-Alain Miller-Sylvana Tomaselli, çev. John Forrester (New York: W.W. Norton, 1988), 177.

5 D. W. Winnicott, *Playing and Reality* (London: Routledge, 1967).

6 G. Sabancı Uzun, "An Object Relations Perspective on Ian McEwan's *Atonement*: Briony's Creative Apperception in Light of Attachment Theory Genre and Narrative Form", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/1 (2018), 253-266.

7 Barbara Finney, "Ian McEwan", *California State University Long Beach* (Access Date: June 5 2024).

Within the narrative, it becomes evident that the protagonist is not the sole progeny of Emily. Cecilia, her elder daughter, and Leon, their son, both play important roles in the story. Nevertheless, her connection with Leon is less complex compared to her relationship with her children. Emily's behavior towards her oldest daughter Cecilia, whom she perceives as rebellious and non-compliant with Victorian ideals, differs from her approach towards Briony. Emily Tallis embodies the traits commonly associated with Victorian women. Like many women of her time, she adheres to the traditional values of the Victorian era. She believes that her eldest daughter, Cecilia, should marry and take on household responsibilities instead of pursuing higher education, which she dismissively refers to as 'Varsity'.⁸ This reflects the societal expectations placed on women during that period. In a display of restraint, she harbors a quiet desire for Leon to introduce one of his companions to their home, as she envisions this guest as a potential match for Cecilia. Emily's words throughout the book offer insight into her perspective on her daughter. Despite perceiving her daughter as lacking employment or specific expertise, Emily recognizes the importance of finding a suitable husband and navigating the complexities of motherhood. The precise reason for her disdain for Cecilia is not revealed, but her manner of speaking offers clues about her perspective, which she imposed on women of similar age at that era. McEwan carefully observes that Cecilia's constant discussion of her experiences at Cambridge irritates her mother, while she does not feel any sense of envy. Contrary to popular belief, historical evidence presents a contrasting narrative. Despite Mrs. Tallis being physically gone, she is aware of Cecilia's condition and does not endorse it.

2. The Analysis of Asylum

Asylum, as a secondary reference, will be briefly examined within the framework of trauma theory, principally serving as a foundation for the examination of the toxic motherhood stereotype. By positioning Stella as the focal point of this discovery, one may argue that the character is portrayed as a person afflicted with a diverse and intricate array of mental

impairments. The significant disruption she experienced may be characterized as depression resulting from unmet emotional needs in her connection with Max, the psychiatrist. Nevertheless, her deficient etiquette in Victorian society often receives criticism, resulting in the denial of her emotional demands. She decides to get into a forbidden connection with Edgar, which results in the distressing experience of a parasitic relationship. She is immobilized by the inability to maintain a comfortable lifestyle while being trapped in a repetitive pattern of emotional devastation. As a result, she becomes disconnected from reality and becomes trapped in an inescapable sequence of events. Stella, in her roles as a mother and wife, is restricted by the constraints of her marriage. She is discontented and, during World War II, other women sought means to liberate themselves from their marital bonds. Stella's act of committing adultery with Edgar might be seen as a means of achieving liberty. As Sheila Rowbotham observes that the 1950s seemed to embody the typical decade, yet surprisingly it produced innovative rebels.⁹

Stella's rebellious behaviour manifests itself via her adulterous romance with Edgar, leading to a sequence of irreparable events that subject her parenthood to scrutiny. In other words, her rebellious behaviour might be seen as a destructive one, which is one of the denominators of the Gothic literature as previously said. Stella's act of flight might be seen as a departure from her duties as a mother. Her parenting is criticized within the confines of Victorian societal norms due to her failure to conform to the prescribed standards. Max wants Stella to fulfil the role of a respectable partner, and he articulates these statements with the intention of enlightening Charlie. Due to the lack of a strong mother-child attachment between Charlie and Stella, Charlie's pain is intensified. Establishing and nurturing a strong bond with the kid is a fundamental aspect of motherhood, since it allows the child to develop their sense of self within a reliable and secure connection. In "Child Care and the Growth of Love" (1953), Bowlby states that it is widely thought that a crucial factor for maintaining

⁸ McEwan, *Atonement*, 63.

⁹ Sheila Rowbotham, *A Century of Women: The History of Women in Britain and the United States* (New York: Viking, 1997), 281.

good mental health in infants and early children is the presence of a close, affectionate, and uninterrupted bond with their mother. This connection should provide both the kid and the mother with a sense of fulfilment and pleasure.¹⁰ This remark implies that a kid's healthy growth may be attained by maintaining a balanced and nurturing connection with the child. One might see the argument from an alternative standpoint, which posits that if the mother fails to establish a visible presence in her connection with the kid, she may be regarded unsuccessful. Undoubtedly, Stella may be said to be an inadequate mother, since she exhibits the characteristics of a destructive or negligent mother in her interactions with Charlie. The concept of 'maternal deprivation,' as proposed by Bowlby, has had a significant role in shaping the connection between Charlie and Stella.¹¹ Within the narrative, Stella explicitly affirms that Charlie is the target of her ruinous and negligent disposition:

*Stella realized then that Charlie's unhappiness had locked him out of this community as effectively as hers had, and she felt a dull sense of confirmation, she felt she might have known, this is the nature of people, they unerringly select as their victim the one who most needs their warmth.*¹²

Max acknowledges that Stella's emotional detachment and relationship with Edgar have a detrimental effect on Charlie. Max emphasizes that Stella's inattentive and absent parenting is the primary cause of Charlie's misery. Regarding her propensity for causing harm and showing disregard:

*Max went to the window and stared out, his fingers clenching and unclenching in that familiar way. She saw that he could not tolerate this failure; the idea that Charlie was suffering because of his parents' collapsing marriage embarrassed him acutely.*¹³

Stella's sadness and the traumas caused by Edgar have been key factors in their child-mother connection. Stella indeed undergoes the last category, which is constriction. Herman proposes that when an individual feels utterly devoid of authority and all attempts to resist are ineffective, they may undergo a condition of surrender. The self-defense mechanism becomes completely inoperative. The vulnerable individual effectively emancipates herself from her situation not by physical intervention in the tangible realm, but rather by modifying her state of awareness.¹⁴

This phenomenon might be seen as emotional numbness, which serves as a kind of defense mechanism against potential painful experiences. Put simply, it refers to the act of separating emotions from actions and recollections. Herman (1997) highlights that detachment may be seen as a kind of protection from intense and unrelenting suffering, serving as a minor mercy provided by nature. (p.43). This method serves as a means of avoiding recollection of the incident by distancing oneself from the reminders, activities, and locations associated with it. Regarding Stella, it can be affirmed that she was emotionally affected while Charlie was in the pond. Despite Charlie being within sight range, Stella was unable to perceive him. Due to the horrors, she has had with Edgar, Stella becomes emotionally disconnected in an effort to avoid recollecting the occurrence. Unfortunately, this detachment leads to lasting effects for the family. Depressed women fulfil the physical and symbolic duties of motherhood, but they often exhibit withdrawal, detachment, and psychological and emotional absence.

3. The Analysis of Beloved

The third novel to be examined in the context of the destructive and absent mother archetype is *Beloved*. Toni Morrison's *Beloved* is a literary work that explores the themes of motherhood and the act of nurturing. The events in the story occur during the early

10 John Bowlby, "Some Causes of Mental-health", *Child Care and the Growth of Love* (Melbourne: Penguin, 1953), 11.

11 Bowlby, *Some Causes of Mental-health*, 11.

12 Patrick McGrath, *Asylum* (UK: Penguin Random House, 1996), 180.

13 McGrath, *Asylum*, 178.

14 Judith Herman, *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror* (New York: Basic Books, 1997), 43.

1800s. The book describes the experiences of Sethe, an African American lady, from her enslavement in Kentucky until her residency in Cincinnati, Ohio, in 1873.¹⁵ Sethe, despite her freedom, is imprisoned by haunting recollections of the traumatic experiences she had as a slave. These memories ultimately drive her to do the unthinkable crime of killing her own daughter. Subsequently, in the narrative, Beloved returns, causing Sethe's trauma to be activated. Nevertheless, the recurring pattern of trauma becomes evident as the maternal characters in the narrative have had their own traumas stemming from the lack of a mother figure. They were unable to sustain a wholesome maternal-filial bond. The work prominently features the archetype of a destructive and absent mother, which serves as a crucial recurring theme. The daughter's capacity to form a strong emotional connection, particularly with her own daughter, is adversely affected by the absence of her mother. In essence, the absence of the mother jeopardizes the perpetuation of this pattern.

In the novel *Beloved*, the theme of cyclical patterns is explored via the characters of Sethe, her mother, and her connection with her children Denver and Beloved. Sethe's mother had discarded all the offspring she had with the white crew, except for Sethe, whom she chose to retain for herself. Ultimately, Sethe's connection with her mother was thwarted by the institution of slavery. Sethe's mother was forcibly taken from Africa and sent to America. Consequently, the abrupt separation from her mother at the age of 12 would likely have had a significant impact on Sethe's psychological well-being and sense of self. Mayfield (2012) suggests that Sethe's self-construction started with the traumatic experience of seeing her mother's death and her subsequent relocation to a Kentucky plantation known as Sweet Home.¹⁶ The level of emotional distance experienced between the mother and kid in Sethe's narrative was very distressing. Due to the terrible nature of her relationship with her mother, this trauma is passed on to subsequent generations. Terry Paul Caesar's article, "Slavery and Motherhood in Toni Morrison's *Beloved*" states that

Sethe's attempt to elucidate the reason for her self-inflicted neck wound to Beloved stems from an inherited rage that has been passed down from previous generations of moms who were devoid of any authority over their children's existence and without any influence in their development.¹⁷ Based on Caesar's quote, it may be argued that the mother and daughter interactions in *Beloved* are characterized by trauma, stemming from the lack of independence each generation has over their offspring. Due to their inability to cultivate a harmonious connection with their moms, they lacked the knowledge and skills necessary to foster a good bond with their own daughter. Due to the perpetuation of the cycle, moms in *Beloved* exhibit destructive or negligent behaviour.

Conclusion

In summary, the analysis focused on the lack of mothers in the three novels. Rooted deeply in the Gothic tradition, these works depicted the familial traumas that arise from moms who are destructive, inattentive, or absent. Undoubtedly, the perils and psychological distress experienced by the protagonists were essential elements at the heart of Gothicism. Ultimately, the examination of these three contemporary novels - *Atonement*, *Asylum*, and *Beloved* - highlights the significant influence of the lack of a mother figure on the formation of one's sense of self. The lack of a maternal figure acts as a trigger for the storyline and greatly impacts the emotional and psychological development of the main characters. The Lacanian concept of "Lack" and the theories of trauma and attachment are used to examine how the absence of an object influences the characters' sense of themselves and the development of their identity. The novels portray the complex nature of mothers being absent and the psychological void that results from it. They highlight the significant impact that mother figures have on shaping one's own identity. Collectively, these literary works contribute to the continuing discourse on the importance of motherhood in literature and its influence on the formation of one's sense of self.

15 Toni Morrison, *Beloved* (New York: Vintage International, Random House, Inc., 1987).

16 Sandra Mayfield, "Motherhood in Toni Morrison's *Beloved*: A Psychological Reading", *Journal of Scientific Psychology* (2012), 4.

17 T. P. Caesar, "Slavery and Motherhood in Toni Morrison's *Beloved*", *Revista de Letras* 34 (1994), 111-120.

References

1-Books

- Anolik, Ruth Bienstock. *Property and Power in English Gothic Literature*. North Carolina: Publishers Box, 2016.
- Herman, Judith. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books, 1997.
- Lacan, Jacques. *The Seminar of Jacques Lacan: Book VIII*. (ed.) Jacques-Alain Miller ve Sylvana Tomaselli, çev. John Forrester, New York: W.W. Norton, 1988.
- McEwan, Ian. *Atonement*. New York: Anchor Books, 2001.
- McGrath, Patrick. *Asylum*. UK: Penguin Random House, 1996.
- Morrison, Toni. *Beloved*. New York: Vintage International. Random House, Inc, 1987.
- Rowbotham, Sheila. *A Century of Women: The History of Women in Britain and the United States*. Viking New York, 1997.
- Winnicott, D. W. *Playing and Reality*. London: Routledge, 1967.

2-Articles

- Bowlby, John. "Some Causes of Mental Ill-health". *Child Care and the Growth of Love*, Melbourne: Penguin, (1953), 11-17.
- Caeser, T. P. "Slavery and Motherhood in Toni Morrison's *Beloved*". *Revista de Letras* 34 (1994), 111-120.
- Mayfield, Sandra. "Motherhood in Toni Morison's *Beloved*: A Psychological Reading", *Journal of Scientific Psychology* (2012), 4-6.
- Sabancı Uzun, G. "An Object Relations Perspective on Ian McEwan's *Atonement*: Briony's Creative Apperception in Light of Attachment Theory Genre and Narrative Form". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/1 (2018), 253-266. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.437687>.

3-Web Sources

- Finney, Barbara. "Ian McEwan". *California State University Long Beach*. Access Date: 5 June 2024. <https://home.csulb.edu/~bhfinney/mcewan.html>.

VERİ ODAKLI HALKLA İLİŞKİLERDE İNSAN-YAPAY ZEKÂ İŞ BİRLİĞİ: CHATGPT ÜZERİNE BİR İNCELEME

İbrahim ÇATALDAŞ*

Özet

Kurum ve organizasyonların hedef kitlelerine yönelik olarak yürüttüğü iletişim çalışmalarını içeren halkla ilişkiler, meslek olarak ortaya çıktığından beri çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Mesleğin ilk dönemlerinde basın ve medyayla ilişkiler gibi geleneksel medya mecraları üzerinden yürütülen halkla ilişkiler uygulamaları dijitalleşmeyle birlikte daha çeşitli mecralara taşınmıştır. İnternet ağı, sosyal medya ve büyük veri analitiği gibi yeni araçların ortaya çıkmasıyla birlikte halkla ilişkiler uygulayıcılarının hedef kitleye yönelik yürüttüğü iletişim faaliyetleri dönüşmüştür. Bu kapsamda günümüzde yürütülen halkla ilişkiler faaliyetlerinde yapay zekâ aracılığıyla elde edilen veriye dayalı analizler ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada yapay zekâyâ dayalı bir sohbet uygulaması olan ChatGPT, veri odaklı halkla ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. ChatGPT'nin halkla ilişkiler alanındaki kullanımını belirlemek amacıyla yapılmış olan bu çalışmada veri toplamaya yönelik olarak doküman incelemesi yapılmış ve elde edilen verileri analiz etmeye yönelik içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ChatGPT uygulamasının veriye dayalı olarak medya izleme ve analiz, içerik üretimi ve optimizasyonu, kriz yönetimi, hedef kitle segmentasyonu, etkinlik yönetimi ve raporlama gibi hususlarda halkla ilişkiler alanında görevler üstlenebileceği belirlenmiştir. Söz konusu faaliyetlerin yürütülmesinde ChatGPT raporlama ve analiz bakımından rol üstlenirken halkla ilişkiler uygulayıcılarının ise bu analiz ve raporlara bağlı olarak değerlendirmeler yaptığı ve ChatGPT'nin stratejik kararlar aldığı sonucuna varılmıştır. Bu bakımdan veri odaklı halkla ilişkilerde, yapay zekâ ve insan iş birliğine dayalı bir halkla ilişkiler modelinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Veri odaklı halkla ilişkiler, ChatGPT, Yapay zekâ

HUMAN-ARTIFICIAL INTELLIGENCE COLLABORATION IN DATA-DRIVEN PUBLIC RELATIONS: A STUDY ON CHATGPT

Abstract

Public relations, which encompasses the communication activities undertaken by institutions and organizations for their target audiences, has undergone several changes since it emerged as a profession. With the advent of digitalization, public relations practices—which were initially conducted through press and media relations, among other traditional media channels—have shifted to a wider range of platforms. PR professionals' methods of communicating with their audiences have evolved with the introduction of new platforms like social media, internet networking, and big data analytics. In this regard, using artificial intelligence to obtain data-based assessments is more prominent in modern public relations endeavors. This study analyses ChatGPT, a chat application based on artificial intelligence, in the context of data-driven public relations. Document analysis was utilized to gather data for this study, which examined the application of ChatGPT in public relations. The data was then analyzed using content analysis. The study showed that the ChatGPT application can perform public relations tasks such as producing and analyzing content, managing crises, segmenting target audiences, organizing events, and producing data-driven reports. It is concluded that while ChatGPT reports and analyses the execution of these activities, public relations practitioners make evaluations and strategic decisions based on these analyses and reports. In this regard, it is evident that data-driven public relations highlights a public relations strategy founded on human collaboration and artificial intelligence.

Keywords: Data-driven public relations, ChatGPT, Artificial intelligence

* Arş. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, ibrahimcataldas@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8096-9177

Extended Summary

The history of artificial intelligence (AI) dates back to the 1950s. However, it has become a widespread technology in many sectors in the twenty-first century. Inspired by the human brain, AI is used in various fields such as banking, finance, healthcare, and transportation. As a rapidly developing technology, AI is being integrated into numerous sectors.¹ In this context, the use of artificial intelligence on digital platforms, especially in social media applications, is also increasing daily.

It is stated that artificial intelligence accelerates innovation and efficiency in various activities.² However, it is believed that managing business operations today is still beyond the capabilities of artificial intelligence alone. In this context, producing a product or service based on human-artificial intelligence or human-machine collaboration is becoming increasingly important in many areas.³ This collaboration is considered to bring synergy, which is the driving force behind the emergence of new possibilities.⁴ Today, collaboration between humans and artificial intelligence actively contributes to various fields. Artificial intelligence applications are believed to facilitate human creativity in the collaboration between humans and artificial intelligence.⁵ As a result, numerous examples of humans and artificial intelligence work together in areas such as health, e-commerce, finance, chatbots, and various other applications.

Collaboration between artificial intelligence and humans is also becoming increasingly noticeable in public relations. Artificial intelligence technology is used in digital public relations processes, also known as data-driven public relations. Data-driven public relations involves using data to develop and implement public relations strategies.⁶ The goal of using data is to create more efficient, focused, and measurable public relations campaigns. Artificial intelligence processes and analyzes the data swiftly, allowing public relations professionals to make strategic decisions and launch campaigns based on these insights.

This study analyzes ChatGPT, an AI-based chat application, to assess its use in data-driven public relations. To fulfill the stated purpose, the research design involved qualitative methods. Qualitative research is a method that involves various data collection techniques, such as interviews, observations, and document analysis, to reveal events and perceptions realistically and holistically within their natural environment.⁷ The interview technique was used to collect data from the ChatGPT application. An interview is defined as a form of mutual and interactive communication process that is predetermined for a purpose in the form of questions and answers.⁸ During the research, questions were asked to investigate the use of the ChatGPT application in public relations. The data obtained were analyzed using content analysis, which aims to extract meaning from written or oral materials.⁹ Subsequently, various evaluations were conducted based on the data obtained through content analysis.

The study's findings indicate that the ChatGPT application can perform various public relations tasks, including content creation and analysis, crisis management, audience segmentation, event planning, and data-driven report generation. Additionally, the research highlights that analyses driven by artificial intelligence can be effectively integrated into public relations processes. While artificial intelligence holds considerable potential for data analysis and automating routine tasks, these processes must be balanced with human intervention. Human elements such as creative thinking, ethical assessment, and strategic decision-making in public relations activities enhance the insights provided by artificial intelligence, resulting in more meaningful and impactful outcomes. Thus, the collaboration between artificial intelligence and human professionals in data-driven public relations endeavors signifies a strategic equilibrium. In conclusion, it can be asserted that the partnership between artificial intelligence and human expertise will become increasingly significant as data-driven public relations practices continue to increase.

- 1 Seth C. Lewis vd., "Automation, Journalism, and Human-Machine Communication: Rethinking Roles and Relationships of Humans and Machines in News", *Digital Journalism* 7/4 (2019).
- 2 Jia Rizvi, "4 Ways Artificial Intelligence is Making Companies More Efficient" (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2024).
- 3 Linda Pophal, "What is Human AI Collaboration?" (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2024).
- 4 Abhishek Punyani, "Exploring Human-AI Collaboration: Synergy Between Humans and Machines" (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2024).
- 5 Katherine O'Toole – Eموke-Agnes Horvat, "Extending Human Creativity With AI", *Journal of Creativity* 34/2 (2024).
- 6 Lis Anderson, "How To Amplify Your Story With Data-Driven PR" (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2023).
- 7 Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2021), 37.
- 8 Yıldırım – Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel*, 127.
- 9 Deniz Alanka, "Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi: Teorik Bir Çerçeve", *Kronotop İletişim Dergisi* 1/1 (2024), 72.

Giriş

Geçmiş 1950’li yıllara dayanmakla birlikte 21. yüzyılda yaygınlaşan yapay zekâ birçok alanda kullanılmaya başlanan bir teknoloji hâline gelmiştir. İnsan beyninden esinlenerek geliştirilen yapay zekâ sağlıktan eğitime, bankacılıktan finansa, eğitimdən ulaşımaya birçok alanda kullanılmaktadır. Hâlen gelişmekte olan bir teknoloji olarak yapay zekâ gün geçtikçe farklı faaliyet alanlarına entegre edilmektedir.¹⁰ Bu kapsamda sosyal medya uygulamaları başta olmak üzere dijital platformlarda da yapay zekânın kullanımı her geçen gün daha belirgin hâle gelmektedir. Yapay zekâ, insan zihninin yapabildiği görevleri yerine getirmek amacıyla bilgisayarların inşa edilmesi veya programlanması bilimi olarak tanımlanmaktadır.¹¹ Bir başka tanımda ise yapay zekâ, dijital bir bilgisayarın veya bilgisayar kontrollü bir robotun genellikle zeki varlıklarla ilişkilendirilen görevleri yerine getirme yeteneği olarak ifade edilmektedir.¹² Bu kapsamda, yapay zekâ teknolojisinin insan zekâsından esinlenerek oluşturulduğu ve insanların yapabileceği bazı görevleri otomatikleştirerek yerine getirmeyi amaçladığı söylenebilir.

Yapay zekânın, karmaşık verileri analiz etme, karar alma süreçlerini otomatikleştirme ve öğrenme gibi özellikleri bulunmaktadır.¹³ Bu özelliklere bağlı olarak günümüzde bazı görevleri insanlar yerine yapay zekâyâ dayalı uygulamalar otomatik bir şekilde yerine getirebilmektedir. Yapay zekânın çıkış noktası insan zekâsı olmakla birlikte yapay zekâyâ dayalı teknolojiler, insanlara özgü olan birtakım biyolojik sınırlara bağlı kalmaksızın hareket edebilmektedir. Bu bakımdan yapay zekâyâ dayalı teknolojiler gerektiğinde biyolojik engellere bağlı kalmaksızın sürekli bir şekilde görevini yerine getirebilmektedir.

Yapay zekâ, yerine getirmekte olduğu görevlerle birçok faaliyet alanında inovasyonu ve verimliliği

artırmaktadır.¹⁴ Bununla birlikte günümüzde birçok farklı alanda yer alan iş süreçlerini yapay zekânın tek başına yönetmesinin henüz mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bu kapsamda günümüzde insan-yapay zekâ veya insan-makine iş birliğine dayalı bir ürün veya hizmet üretimi ön plana çıkmaktadır.¹⁵ Böylece bu iş birliğine dayalı bir sinerjinin ortaya çıktığı belirtilmektedir.¹⁶

Bu çalışmada büyük verinin halkla ilişkiler alanındaki kullanımı ele alınmıştır. Bu kapsamda veri odaklı halkla ilişkilerde ChatGPT uygulamasının yerine getirebileceği görevleri belirlemek amacıyla doküman incelemesi yapılmış ve elde edilen veriler içerik analiz yapılarak tablolastırılmıştır. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde ChatGPT uygulamasının büyük veriden elde ettiği verilere dayalı olarak çeşitli görevleri yerine getirebildiği belirlenmiştir. Bu bakımdan medya izleme ve analiz, kriz yönetimi, hedef kitle segmentasyonu, içerik üretimi ve optimizasyonu, etkinlik yönetimi ve raporlama gibi hususlarda ChatGPT uygulamasının halkla ilişkiler süreçlerine katkıda bulunması mümkündür. ChatGPT büyük veriden elde ettiği verileri işleyerek raporlama ve analiz yaparken halkla ilişkiler uygulayıcıları ise bu rapor ve analizlere bağlı olarak stratejik kararlar almaktadırlar. Bu bakımdan veri odaklı halkla ilişkilerde insan ve yapay zekâ iş birliğinin önemli olduğunu söylemek mümkündür.

1. İnsan-Yapay Zekâ İş Birliği ve Uygulama Örnekleri

Günümüzde insan ve yapay zekâ iş birliği, çeşitli alanlarda etkin bir rol oynamaktadır. Bu iş birliğinde, insan yaratıcılığı ile yapay zekânın hız ve doğruluk gibi üstünlükleri bir araya getirilerek çeşitli sektörlerde daha verimli ve etkili sonuçların elde edilmesi amaçlanmaktadır. İnsan ve yapay zekâ iş birliğinde yapay zekâ uygulamalarının insan yaratıcılığını kolay-

10 Lewis vd., “Automation, Journalism, and Human-Machine Communication: Rethinking Roles and Relationships of Humans and Machines in News”, 2.

11 Margaret A. Boden, “Artificial Intelligence” (California: Academic Press, 1996), XV.

12 Brian J. Copeland, “Artificial Intelligence” (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2024).

13 Algi, “What’s the Role of Artificial Intelligence in Communication and Complex Tasks?” (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2024).

14 Rizvi, “4 Ways Artificial Intelligence is Making Companies More Efficient”.

15 Pophal, “What is Human AI Collaboration?”.

16 Punyani, “Exploring Human-AI Collaboration: Synergy Between Humans and Machines”.

laştırdığı düşünülmektedir.¹⁷ Bu nedenle günümüzde insan ve yapay zekânın birlikte yer aldığı farklı örneklerle rastlamak mümkündür. Yeni bir müşteri hizmetleri modeli olarak chatbotlar, insan ve yapay zekâ iş birliğinin en yaygın örnekleri olarak ifade edilebilir. Yapay zekâyâ dayalı olan chatbotların tamamen insanların yerini almaya yönelik olarak tasarlanmadığı ve bunun yerine ilk savunma hattı olarak insan-yapay zekâ iş birliği doğrultusunda hazırlandığı belirtilmektedir.¹⁸ Chatbotlar, sıkça sorulan sorulara yönelik müşterilere anında yanıt vermekte ve daha karmaşık durumlarda ise müşterileri insan temsilcilere yönlendirmektedir. Bu yönüyle chatbotların çalışanların iş yükünü azalttığı söylenebilir.

Sağlık alanında kullanılan IBM Watson adlı uygulama, yapay zekâ ve insan iş birliğine verilebilecek bir diğer örnektir. Söz konusu uygulamaya yönelik yapılmış olan bir araştırmada güvenilir bir yapay zekâ uygulaması olarak IBM Watson'ın doktorlara yardımcı olduğu belirlenmiştir.¹⁹ Söz konusu uygulama, çeşitli tıbbi verileri analiz etmekte ve tanıların belirlenmesi konusunda doktorlara yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle sağlık alanındaki dönüşümde de yapay zekâ ve insan iş birliğinin varlığından bahsedebilmek mümkündür.

Robo-danışman olarak adlandırılan portföy yönetim uygulamaları, yapay zekâ ve insan iş birliğinin finansal alandaki kullanımına örnek verilebilir. Robo danışmanlar, asgari düzeyde insan denetimiyle hassas finansal kararlar almak için büyük miktarda veriyi analiz edebilen ve algoritma odaklı finansal planlama hizmetleri sağlayan dijital platformlar olarak ifade edilmektedir.²⁰ Bu kapsamda yapay zekâyâ dayalı algoritmalar aracılığıyla yatırımcıların risk toleransına göre portföy önerileri belirlenmekte ve sonra da insan danışmanlar bu önerileri değerlendirerek yatırımcılara kişiselleştirilmiş tavsiyeler vermektedirler.

E-ticaret alanında da insan ve yapay zekâ iş birliğine ilişkin örnekler bulunmaktadır. Küresel çapta faaliyet gösteren bir e-ticaret platformu olan Amazon alışveriş sitesinde kullanıcıların geçmiş alışveriş verileri, arama alışkanlıkları ve tıklama geçmişleri, yapay zekâ algoritmaları aracılığıyla analiz edilmektedir. Böylece öneri listeleri oluşturulmakta ve müşterilere sunulmaktadır. Bununla birlikte amazon e-ticaret şirketi bünyesinde bu sistemi geliştirmeye yönelik kullanıcı davranışlarını ve tercihlerini anlamaya çalışan yaratıcı analistler istihdam edilmektedir.²¹ Bu açıdan ele alındığında yapay zekâyâ dayalı algoritmalar oldukça önemli olmakla birlikte söz konusu faaliyetin yürütülmesinde insan unsuruna da ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Analistler, algoritmalar aracılığıyla oluşturulan öneri listelerini denetlemekte ve kullanıcıların ilgisini çekebilecek çeşitli iyileştirmeleri yapmaktadırlar. Bu bakımdan öneri listeleri iyileştirilerek daha fazla kişiselleştirilmiş öneri listeleri sunulmakta ve böylece kullanıcılarla organik bir bağın kurulması amaçlanmaktadır.

2. Veri Odaklı Halkla İlişkiler ve İnsan-Yapay Zekâ İş Birliği

Günümüzde veriler hemen hemen toplumsal yaşamın her alanında kullanılmaktadır. Dijital platformlarda internet kullanıcılarının paylaştığı içeriklerin yanı sıra yapmış oldukları yorumlar, beğeniler, takipler ve buna benzer birçok veri bir araya gelerek büyük veriyi meydana getirmektedir. Bu yönüyle farklı kaynaklardan meydana gelen büyük veri, anlamsız ve karmaşık bir yapıda bulunmakla birlikte yapay zekâyâ dayalı uygulamalar aracılığıyla analiz edilebilmektedir. Analiz sonucunda elde edilen bu içeriklerin kurum ve organizasyonlar tarafından iş hedefleri bağlamında ele alınabileceği ve kurumsal stratejiler bakımından fayda sağlayacağı belirtilmektedir.²² Söz konusu veriler, kurum ve organizas-

17 O'Toole -Horvat, "Extending Human Creativity With AI", 1.

18 Holly Fong, "The AI Revolution in E-Commerce: How Chatbots are Transforming Customer Service" (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2024).

19 Sampige Prasannakumar Somashekhar vd, "Watson for Oncology and Breast Cancer Treatment Recommendations: Agreement with and Expert Multidisciplinary Tumor Board", *Annals of Oncology* 29/2 (2018), 418.

20 Fredrik Filipson, "The History of Robo-Advisors and Automated Investing" (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2024).

21 Growthsetting, "How Amazon Leveraged AI for Personalized Shopping Experiences" (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2024).

22 Zuhail Akbayır, *Halkla İlişkilerin Dijital Kodları Veri Odaklı ve Çevik İletişim* (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021), 41.

yonların hedef kitlelerine ilişkin birçok önemli veriyi içerdiği için kurumsal iletişim çalışmaları bakımından da önem arz etmektedir. Bu bakımdan dijitalleşmeyle birlikte yaygınlaşan veri odaklı halkla ilişkiler uygulamalarında büyük veri oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Veri odaklı halkla ilişkiler, halkla ilişkiler stratejilerinin oluşturulmasında ve yürütülmesinde verilerin kullanılması olarak ifade edilmektedir.²³ Verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması ile daha etkili, hedefe yönelik ve ölçülebilir halkla ilişkiler kampanyaları oluşturmanın amaçlandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte günümüzde diğer faaliyet alanlarında olduğu gibi halkla ilişkilerde de sadece yapay zekâ değil yapay zekâ ve insan iş birliğine dayalı bir model ön plana çıkmaktadır. Bu iş birliğine bağlı olarak daha etkili ve verimli bir halkla ilişkiler sürecinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Genel olarak halkla ilişkiler kampanyalarında araştırma, uygulama, planlama ve değerlendirme aşamalarının bulunduğu belirtilmektedir.²⁴ Bu aşamalar veri odaklı halkla ilişkiler uygulamaları açısından değerlendirildiğinde veri odaklı halkla ilişkilerin ilk aşamasında veri toplamanın ön plana çıktığı söylenebilir. Sosyal medya platformları başta olmak üzere web siteleri, anketler ve müşteri geri bildirimleri gibi çeşitli kaynaklardan verilerin toplanması mümkündür. Bir sonraki aşamada elde edilen bu veriler analiz edilerek yorumlanır. Böylece hedef kitlenin davranışları, trendler ve kampanyaya yönelik öngörüler oluşturulur. Sonraki safhada, yürütülen kampanyaya yönelik bir halkla ilişkiler stratejisi oluşturulur ve uygulanır. Son aşamada ise yürütülen kampanyanın izlenmesi ve başarının ölçülmesine yönelik faaliyetler yürütülür. Bu açıdan söz konusu sürecin geleneksel halkla ilişkiler kampanyalarıyla da benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Günümüzde veri odaklı halkla ilişkiler uygulamalarına ilişkin olarak çeşitli örneklerle rastlamak mümkündür. Yapay zekâya dayalı çeşitli uygulamalar ile yapılan veri analizleri buna örnektir. Bu kapsamda elde edilen verilere bağlı olarak hedef kitleye yönelik duygu analizi²⁵ ve sosyal medya izleme²⁶ gibi faaliyetler yapay zekâ ile yürütülmektedir. Yapay zekâ aracılığıyla yürütülen bu faaliyetler sonucunda halkla ilişkiler profesyonelleri veri odaklı stratejilere yönelmekte ve aldıkları kararlar sezgiden çok kanıta dayalı verilere dayanmaktadır.²⁷ Böylece söz konusu süreçte insan ve yapay zekâ iş birliğine dayalı bir veri odaklı halkla ilişkiler uygulaması ortaya çıkmaktadır.

Veri analizlerinin işletmeler açısından sağlamış olduğu çeşitli faydalar bulunmaktadır. Bu bakımdan risk yönetimi, müşterileri tanıma, rekabet koşullarını anlama, kişiselleştirilmiş pazarlama, trendlerin belirlenmesi ve insan kaynakları yönetimine yönelik olarak veri analizleri yapılmaktadır. Büyük veriye dayalı yapılan bu analizlerin imaj ve itibar yönetimi, paydaş ilişkilerinin yönetilmesi ve kriz yönetimi gibi hususlarda da halkla ilişkilere avantajlar sağladığı belirtilmektedir.²⁸ Bu doğrultuda veri odaklı halkla ilişkilerle birlikte işletmelerde daha başarılı halkla ilişkiler kampanyalarının ve stratejilerinin oluşturulacağı söylenebilir.

Günümüzde veri odaklı halkla ilişkiler açısından iki tür yapay zekâ uygulamasından bahsedilebilir. Bunlardan birincisi özellikle halkla ilişkiler faaliyetlerine yönelik olarak oluşturulmuş olan yapay zekâ uygulamalarıdır. Sayısı gittikçe artan ticari amaçlı bu tür yazılımlar aracılığıyla dijital varlık yönetimi, iletişim yönetimi, içerik yönetimi, e-posta dağıtımı, kampanya yönetimi, basın bülteni oluşturma ve basın izleme gibi çeşitli halkla ilişkiler faaliyetleri dijital platformlarda yürütülmektedir.²⁹ Bu tür yazılımların dışında günümüzde halkla ilişkiler uzmanlarının yararlandığı ge-

23 Anderson, "How To Amplify Your Story With Data-Driven PR".

24 Ayla Okay – Aydemir Okay, *Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları* (İstanbul: Der Yayınları, 2018), 294.

25 Convolu, "AI Chatbots & Customer Service: A Transformational Impact" (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2024).

26 Abeer Mohamed, "AI Social Media Monitoring: Revolutionizing Digital Insights" (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2024).

27 Gopublicity, "Data-Driven PR: How to Use Analytics to Refine Your PR Strategy" (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2024).

28 Akbayır, *Halkla İlişkilerin*, 42-43.

29 İbrahim Çataldaş – Ebru Özgen, "Dijital Halkla İlişkiler Aracı Olarak Algoritmalar ve Yapay Zekâ", *Social Sciences Studies Journal* 7/91 (2021), 5233.

nel uygulamalar da bulunmaktadır. ChatGPT bu kapsamda ele alınabilecek yapay zekâ tabanlı bir sohbet uygulamasıdır. ChatGPT özellikle halkla ilişkiler faaliyetlerine yönelik oluşturulmuş bir uygulama değildir. Bununla birlikte söz konusu uygulamanın halkla ilişkiler süreçlerine katkı sağlayacak çeşitli özellikleri bulunmaktadır. Herhangi bir konuya ilişkin bir içeriği yazma veya düzenleme, sosyal medya gönderi üretimi, medya takibi, duygu analizi, arama motoru optimizasyonu, beyin fırtınası, fikir oluşturma, makale özeti oluşturma ve kriz yönetimi gibi konularda ChatGPT uygulamasının halkla ilişkilere katkı sağlayacağı belirtilmektedir.³⁰ Bu bakımdan veri odaklı halkla ilişkiler süreçlerinde ChatGPT ve benzeri uygulamaların da kullanılabileceği düşünülmektedir.

3. Yöntem

Günümüzde insanların yapmış olduğu bazı görevleri, yapay zekâyâ dayalı teknolojiler otomatikleştirerek yerine getirmektedir. Birçok faaliyet alanında yapay zekâ teknolojisinin kullanımı söz konusudur. Dijital platformlardan elde edilen verilere dayalı yürütülen halkla ilişkiler uygulamalarında da yapay zekâ teknolojisi önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte veri odaklı halkla ilişkilerde sadece yapay zekâ uygulamaları değil aynı zamanda halkla ilişkiler uygulayıcıları da önemli rol oynamaktadır. Her ne kadar yapay zekâ insanların yapmış olduğu görevleri otomatikleştirse de bu süreçlerde insan müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle halkla ilişkiler alanındaki yapay zekâ ve insan iş birliğini ele almak çalışmanın ortaya çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda yapay zekâ tabanlı bir sohbet uygulaması olan ChatGPT'nin veri odaklı halkla ilişkiler açısından kullanım alanlarını belirlemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca bağlı olarak çalışmada nitel araştırma yapılmıştır. Nitel araştırma; görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi çeşitli nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olayların ve algıların

gerçekçi ve bütüncül bir şekilde doğal ortamında nitel olarak ortaya konulduğu bir yöntem olarak ifade edilmektedir.³¹ Bu doğrultuda veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması planlanan olgu veya olgulara yönelik bilgi içeren materyallerin analiz edilmesi³² ve değerlendirilmesi prosedürlerini kapsamaktadır.³³ Bu bakımdan elektronik ortamda yer alan belgeler üzerinde de doküman incelemesi yapılabilir.

Araştırma kapsamında ChatGPT uygulamasının halkla ilişkiler alanındaki kullanımını keşfetmeye yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir. ChatGPT uygulamasının ücretli ve ücretsiz üyelik seçenekleri bulunmaktadır. Bu çalışmada sorular ChatGPT'nin ücretsiz versiyonu olan ChatGPT 4.0 sürümüne yöneltilmiş ve elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel amaç; metinlerden, kavramlardan, yazılı veya sözlü materyallerden anlam çıkarmaktır.³⁴ Bu açıdan elde edilen veriler, tümevarımsal bir içerik analizi yapılarak kategorilere ayrılmış ve tablolastırılmıştır.

4. Bulgular

Yapay zekânın, halkla ilişkiler alanındaki kullanımına ilişkin önceki çalışmalarda otomasyona dayalı görevleri yerine getirebileceği ve hatta bunun ötesinde de görevler üstlenebileceği belirtilmiştir.³⁵ Bununla birlikte halkla ilişkiler alanında kullanılan yapay zekâ uygulamaları, yerine getirdiği görevler bakımından birbirinden ayrılabilir.³⁶ Bu nedenle ChatGPT uygulamasının veri odaklı halkla ilişkilerde ne tür görevleri yerine getirebildiğini belirlemek araştırmanın amaçları arasındadır. Bu amaç doğrultusunda ChatGPT uygulamasına ilk olarak, "Veri odaklı halkla ilişkilerde yapay zekâ ve ChatGPT iş birliği hangi alanlarda mümkündür?" sorusu yöneltilmiştir. Uygulama tarafından verilen yanıtta ChatGPT uygulamasının halkla ilişkilerde sekiz farklı alanda çeşitli görevleri yerine getirebileceği belirtilmiştir.³⁷ Uygulamanın vermiş

30 Stephen Davies, "ChatGPT and PR. How to Use The AI Tool in Public Relations" (Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2024).

31 Yıldırım – Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel*, 37.

32 Yıldırım – Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel*, 189.

33 Glenn A. Bowen, "Document Analysis as a Qualitative Research Method", *Qualitative Research Journal* 9(2) (2009), 27.

34 Alanka, "Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi: Teorik Bir Çerçeve", 72.

35 Chris Galloway – Lukasz Swiatek, "Public Relations and Artificial Intelligence: It's not (just) About the Robots", *Public Relations Review* 44 (2018), 734.

36 Çataldaş – Özgen, "Dijital Halkla İlişkiler", 5234-5235.

37 ChatGPT, "Yapay Zekâ PR İşbirliği" (Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2024).

olduğu yanıtı bağlı olarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur (Tablo 1).

Veri odaklı halkla ilişkiler kapsamında halkla ilişkiler uygulayıcılarının sekiz farklı alanda ChatGPT uygulamasından yararlanmasının mümkün olduğu görülmektedir. Bu alanlardan birincisi olan medya izleme ve analiz göreviyle ChatGPT uygulamasının duygu analizi ve trend analizi yapabileceği ve böylece halkla ilişkiler uygulayıcılarına yürüttükleri görevlerde yardımcı olabileceği görülmektedir. Özünde bir metin işleme işlemi olarak ifade edilen duygu analizi ile bir metnin ifade etmek istediği sınıfın belirlenmesi amaçlanır.³⁸ Trend analizi ise belirli bir dönemde yükselişte olan çeşitli içerik ve konuları belirlemek amacıyla yapılır. Hem duygu analizi hem de trend analizi belli bir dönemde hedef kitleye ilişkin veriler

sunabilmektedir. Bu bakımdan hem trend analizi hem de duygu analizinin hedef kitleye yönelik yürütülecek halkla ilişkiler faaliyetleri bakımından faydalı olması mümkündür.

İçerik üretimi ve optimizasyonu bakımından ChatGPT uygulamasının blog yazıları, makaleler ve basın bültenleri gibi hususlarda içerikler üretilebileceği görülmektedir. Kamuoyunu bilgilendirmek bakımından oldukça önemli olduğu düşünülen bu tür içeriklerin yapay zekâya dayalı uygulamalar aracılığıyla hızlı bir şekilde oluşturulmasının halkla ilişkiler profesyonellerinin iş yüküne olumlu yönde etki etmesi mümkündür. Bununla birlikte ilgili içeriklerin yayınlanmadan önce gerektiğinde düzenlenmesi için halkla ilişkiler uzmanlarınca incelenmesinin zorunlu olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1. Veri Odaklı Halkla İlişkilerde ChatGPT Tarafından Yürütülebilecek Görevler

Görev	Açıklama
1 Medya İzleme ve Analiz	- Duygu Analizi: Sosyal medya, haberler ve diğer çevrimiçi kaynaklardan gelen verileri analiz ederek halkın marka veya kampanya hakkındaki duygularını belirlemek. - Trend Analizi: Gündemdeki konuları ve trendleri tespit ederek PR stratejilerini bu doğrultuda şekillendirmek.
2 İçerik Üretimi ve Optimizasyonu	- Blog Yazıları ve Makaleler: Belirli anahtar kelimeler ve konular üzerine optimize edilmiş içerikler üretmek. - Basın Bültenleri: Basın bültenleri yazmak ve mevcut bültenleri optimize etmek.
3 Kriz Yönetimi	- Hızlı Yanıtlar: Kriz anında hızla yanıt vermek ve uygun stratejiler geliştirmek için durum değerlendirmesi yapmak. - Risk Analizi: Potansiyel krizleri öngörmek ve önleyici stratejiler geliştirmek.
4 Hedef Kitle Analizi ve Segmentasyon	- Demografik Analiz: Hedef kitlenin demografik özelliklerini analiz etmek ve bu doğrultuda kişiselleştirilmiş iletişim stratejileri geliştirmek. - Davranışsal Analiz: Hedef kitlenin çevrimiçi davranışlarını analiz ederek ilgi alanlarına uygun içerikler ve kampanyalar oluşturmak.
5 Medya İlişkileri Yönetimi	- Gazeteci ve Influencer Tanımlama: Etkili gazetecileri ve influencer'ları belirlemek ve onlarla ilişkiler kurmak. - İçerik Dağıtımı: İlgili medya kanallarına doğru zamanda doğru içerikleri göndermek.
6 Etkinlik Yönetimi	- Etkinlik Planlama ve Tanıtımı: Etkinliklerin planlanması, tanıtımı ve katılımcı yönetimi. - Katılım Analizi: Etkinliklere katılım oranlarını analiz ederek gelecekteki etkinlikler için stratejiler geliştirmek.
7 Raporlama ve Performans Değerlendirmesi	- Kampanya Performans Analizi: PR kampanyalarının etkisini ölçmek ve raporlamak. - ROI Analizi: PR çalışmalarının geri dönüşüm oranlarını analiz ederek bütçe ve kaynak kullanımını optimize etmek.
8 Proaktif İtibar Yönetimi	- İtibar Analizi: Markanın çevrimiçi itibarını sürekli olarak izlemek ve yönetmek. - Proaktif İçerik Üretimi: Olumlu marka imajı oluşturmak için proaktif içerik stratejileri geliştirmek.

38 Sadi Evren Seker, "Duygu Analizi (Sentimental Analysis)", *YBS Ansiklopedi* 3/3 (2016), 21.

Kriz yönetimi kapsamında ChatGPT uygulamasının hızlı yanıtlar oluşturabileceği ve risk analizi yapabileceği yönünde yanıtlar alınmıştır. Gerçekten de bu bakımdan ChatGPT uygulamasının oldukça etkili kullanılmasının mümkün olduğu düşünülmektedir. Neredeyse her konuya yönelik olarak ChatGPT uygulamasının büyük veriden veriler aldığı ve bu verileri anlamlı içeriklere dönüştürebildiği yapılan incelemeler sonucunda görülmektedir. Bu bakımdan kriz alanında yaşanan gelişmelere yönelik halkla ilişkiler birimlerinin ChatGPT uygulamasından etkin bir şekilde yararlanmasının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Hedef kitle analizi ve hedef kitlenin segmentasyonu hususunda da halkla ilişkiler uzmanlarının ChatGPT aracılığı ile faaliyetler yürütebileceği görülmektedir. Bu açıdan hedef kitleye ilişkin demografik bilgilerin yanı sıra hedef kitlenin çevrimiçi platformlardaki davranışlarının da analiz edilebileceği belirtilmektedir. Bunu test etmeye yönelik, “Türkiye’de sağlıklı yaşam ürünlerinin hedef kitlesine ilişkin demografik ve davranışsal analiz yapabilir misin?” sorusu ChatGPT uygulamasına yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak ChatGPT uygulaması sağlıklı yaşam ürünlerinin hedef kitlesini yaş, cinsiyet, gelir düzeyi ve eğitim düzeyi bakımından demografik olarak analiz etmiştir. Bu analize ilaveten aynı yanıta davranışsal analiz bakımından hedef kitlenin sağlık bilinci, sağlık sorunları ve ihtiyaçları, alışveriş alışkanlıkları ve sosyal medya kullanımları gibi hususlar bakımından da analiz edildiği görülmektedir.³⁹ Bu sorunun uygulama tarafından yanıtlanma süresi yaklaşık 10 saniye sürmüştür. Uygulama tarafından verilen bu yanıtların her zaman güvenilir ve doğru bilgiler olduğunu iddia etmek mümkün olmamakla birlikte hızlı bir şekilde yapılan bu tür analizlerin halkla ilişkiler çalışanlarının iş yükünü kolaylaştıracağı söylenebilir.

Medya ilişkileri yönetimi kapsamında gazeteci ve influencer tanımlamalarının yapılabilmesi ve oluşturulan içeriklerin ilgili medya kanallarına doğru zamanda gönderilebileceği görülmektedir. Günümüzde farklı alanlarda ön plana çıkan gazeteciler ve yine bazı

alanlarda sosyal medya platformlarında içerik üreten influencerlar bulunmaktadır. Bu kişileri takip eden sosyal medya kullanıcılarının sayısı bazen yüzbinleri ve bazen de milyonları bulabilmektedir. Bu kişilerin üretmiş oldukları içerikler aracılığıyla kendi takipçilerini belli bir ürün veya markaya yönelik olumlu veya olumsuz yönde etkilemelerinin mümkün olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda yapılmış olan bir araştırmada influencerların tüketicilerin satın alma kararına etki edebileceği saptanırken⁴⁰ başka bir çalışmada ise influencerların takipçi sayılarının, beğenilirliklerine etki edebileceği sonucuna ulaşılmıştır.⁴¹ Bu nedenle kurum ve organizasyonların yürütmüş oldukları faaliyetlerde bu kişilerle olumlu ilişkiler kurma ve geliştirmelemlerinin önemli olduğu düşünülmektedir.

ChatGPT’ye yöneltilen “Veri odaklı halkla ilişkilerde yapay zekâ ve ChatGPT iş birliği hangi alanlarda mümkündür?” sorusuna verilen yanıta etkinlik yönetimi bakımından da ChatGPT’nin katkı sağlayabileceği belirtilmiştir. Bu bakımdan etkinliklerin planlanabileceği ve katılım analizinin yapılacağı ifade edilmiştir. Halkla ilişkiler uygulamaları çerçevesinde planlanacak olan etkinliklerin kurum veya organizasyonların niteliğine göre değişiklik göstermesi mümkündür. Faaliyet gösterilen sektör, hedeflenen kitle veya üretilen ürün veya hizmet gibi çeşitli kriterlere bağlı olarak farklı etkinlikler planlanabilmektedir. Bu açıdan söz konusu süreçte yapay zekâya dayalı uygulamalarla yapılacak olan analizler doğrultusunda daha başarılı bir etkinlik yönetiminin gerçekleşeceği söylenebilir.

Raporlama ve performans değerlendirmesi bakımından ChatGPT uygulamasının kampanya performansı ve ROI analizi gibi hususlarda roller üstlenebileceği yönünde bir yanıt alınmıştır. Yapay zekâya tabanlı olan ChatGPT uygulaması diğer yapay zekâ tabanlı uygulamalar gibi birtakım algoritmalara bağlı olarak hareket etmektedir. Bu doğrultuda yapay zekâ aracılığıyla hızlı bir şekilde yapılacak olan bu tür analizler aracılığıyla yürütülen faaliyetlerin ölçümlenmesi ve değerlendirilmesi mümkün hâle gelebilir.

39 ChatGPT, “Sağlık Alanındaki Gazeteci ve Influencerlar” (Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2024).

40 Stefan Zak – Maria Hasprova, “The Role of Influencers in The Consumer Decision-Making Process”, *SHS Web of Conferences* 74/03014 (2020), 3.

41 Marjike De Veirman vd., “Marketing Through Instagram Influencers: The Impact of Number of Followers and Product Divergence on Brand Attitude”, *International Journal of Advertising* 36/5 (2017), 813.

Son olarak ChatGPT uygulamasının itibar analizi ve proaktif içerik üretimi gibi fonksiyonlar aracılığıyla proaktif itibar yönetimi bakımından da halkla ilişkiler süreçlerine katkı sağlayabileceği belirtilmektedir. Çevrimiçi platformlara anlık olarak dünyanın her yerinden bütün sosyal medya kullanıcıları erişebilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının paylaştığı bazı içerikler kimi durumlarda kurum ve kuruluşları da ilgilendiren içerikler olabilmektedir. Bu içerikler kimi zaman daha çok sosyal medya kullanıcısının ilgisini çekerek trend hâline gelebilmekte ve hatta bazen krize dönüşebilmektedir. Yapay zekâya dayalı algoritmalar aracılığıyla bu tür içeriklerin krize dönüşmeden tespit edilmesi ve gerektiğinde krizlerin önlenmesine yönelik olarak çalışmaların sürdürülmesi mümkün olabilmektedir. Bu nedenle itibar ve kriz yönetimi gibi hususlarda da yapay zekâya dayalı uygulamalarla halkla ilişkiler uzmanlarının iş birliği yapmasının mümkün olduğu düşünülmektedir.

İnsan-makine iş birliğine yönelik yapılmış bir çalışmada yapay zekânın geleceğinin insanların bu teknoloji ile yapacağı iş birliğine bağlı olduğu belirtilmiştir.⁴² Yapay zekânın kullanımındaki artış göz önünde bulundurulduğunda bu iş birliğinin gelecekte devam edeceğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda veri odaklı halka ilişkiler uygulamalarında insan ve yapay zekânın rollerini belirlemek amacıyla birinci

soruyla bağlantılı olan “Bu alanlarda yapay zekâ ve insan nasıl iş birliği yapar ve yine ChatGPT ve insanın rolleri nelerdir?” soruları ChatGPT uygulamasına yöneltilmiştir. Birinci soruya ilişkin verilen yanıtta her bir göreve ilişkin ChatGPT’nin ve insanın rolü ikinci soruda yanıtlanmıştır.⁴³ Belirtilen yanıtlara bağlı olarak aşağıdaki tablolar oluşturulmuştur (Tablo 2-9).

Medya izleme ve analiz bakımından ChatGPT uygulamasının veri setlerini analiz edebileceği ve bu doğrultuda çeşitli raporlar hazırlayabileceği belirtilmektedir. Bundan sonraki aşamada ise ChatGPT tarafından hazırlanan veri ve raporlara bağlı olarak insanların bu içerikleri yorumlayacağı, daha derin analizler yapacağı ve böylece stratejik kararlar alacağı belirtilmektedir. Bu bakımdan söz konusu süreçte ilgili görevin önce yapay zekâya dayalı ChatGPT uygulamasının sonra da halkla ilişkiler çalışanlarının kontrolünden geçerek tamamlanacağı anlaşılmaktadır.

İçerik üretimi ve optimizasyonu bakımından ChatGPT uygulamasının çeşitli taslak içerikler oluşturabileceği veya var olan içerikleri optimize edebileceği yukarıdaki tabloda ifade edilmektedir. ChatGPT tarafından yerine getirilen bu aşamadan sonra ise halkla ilişkiler çalışanlarının söz konusu içerikleri inceleyeceği ve gerektiğinde düzenleme yapabileceği belirtilmiştir. Bu bakımdan önce yapay zekânın büyük

Tablo 2. Medya İzleme ve Analiz Rol Dağılımı

ChatGPT’nin Rolü	İnsanın Rolü
- Büyük veri setlerini hızla analiz ederek duygu ve trend analizleri yapmak. - Belirli anahtar kelimeler veya konular hakkında özet raporlar oluşturmak.	- ChatGPT tarafından sağlanan verileri yorumlamak ve stratejik kararlar almak. - Daha derinlemesine ve niteliksel analizler yapmak.

Tablo 3. İçerik Üretimi ve Optimizasyonu Rol Dağılımı

ChatGPT’nin Rolü	İnsanın Rolü
- Anahtar kelimeler ve konular doğrultusunda içerik taslakları oluşturmak. - İçerikleri optimize etmek ve dilbilgisi kontrolü yapmak.	- ChatGPT’nin ürettiği içerikleri incelemek ve düzenlemek. - İçeriğin yaratıcı yönlerini ve marka sesini korumak.

42 Canjun Yang vd., “A Review of Human-Machine Cooperation in the Robotics Domain”, *IEEE Transactions on Human-Machine Systems* 52/1 (2022), 12.

43 ChatGPT, “Yapay Zekâ PR İşbirliği”.

Tablo 4. Kriz Yönetimi Rol Dağılımı

ChatGPT'nin Rolü	İnsanın Rolü
- Hızlı yanıtlar için kriz senaryoları ve mesajlar oluşturmak. - Kriz anında hızla analiz yaparak durumu değerlendirmek.	- ChatGPT'nin önerilerini değerlendirmek ve onaylamak. - Stratejik ve insani duyarlılık gerektiren kararları almak.

Tablo 5. Hedef Kitle Analizi ve Segmentasyon

ChatGPT'nin Rolü	İnsanın Rolü
- Büyük veri setlerinden hedef kitle analizi yapmak ve segmentler oluşturmak. - Demografik ve davranışsal analizler gerçekleştirmek.	- Segmentasyon sonuçlarını değerlendirerek pazarlama stratejilerini belirlemek. - ChatGPT'nin bulgularını kullanarak kişiselleştirilmiş kampanyalar oluşturmak.

Tablo 6. Medya İlişkileri Yönetimi

ChatGPT'nin Rolü	İnsanın Rolü
- Gazeteciler ve influencer'lar hakkında veriler toplamak ve analiz etmek. - Medya ilişkileri stratejileri için önerilerde bulunmak.	- ChatGPT'nin önerilerini değerlendirerek medya ilişkilerini yönetmek. - İletişimi kişiselleştirmek ve insan ilişkilerini güçlendirmek.

veriden elde ettiği verileri analiz ederek çeşitli içerikler hazırladığı ve sonrasında da insan müdahalesine bağlı olarak söz konusu içeriklere son hâlinin verildiği söylenebilir. Böylece yapay zekâ ve insan iş birliğine dayalı veri odaklı bir halkla ilişkiler uygulamasının burada da ön plana çıktığı söylenebilir.

Kriz öncesi veya kriz anında ChatGPT uygulamasının hızlı yanıtlar vermek amacıyla kriz senaryoları ve mesajlar oluşturabileceği tabloda belirtilmektedir. Dijitalleşmeye bağlı olarak krizler günümüzde çok daha hızlı bir şekilde geniş kitlelere yayılabilmektedir. Geçmişe göre günümüzde krizlerin daha hızlı yanıtlar verilerek yönetilmesi gerekmektedir. Yapay zekâ aracılığıyla oluşturacak hızlı mesaj içeriklerinin daha hızlı bir kriz yönetimine imkân sunacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan ChatGPT tarafından oluşturulan hızlı içeriklerin halkla ilişkiler uzmanlarınca değerlendirilerek kriz anlarında kullanılması önemli bir yapay zekâ ve insan iş birliğidir.

Hedef kitle analizi ve segmentasyonu bakımından da yapay zekâ ve insan iş birliğinin mümkün olduğu yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Günümüzde dijital platformlardaki hedef kitlenin yapmış olduğu her eylem, neredeyse bir ayak izi gibi takip edilebilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının paylaştığı içeriklerden yorumlara ve beğenilere kadar her türlü içerik, büyük veri içerisinde birikerek çoğalmaktadır.

Hedef kitlenin hangi platformlarda hangi tür içerikleri beğenip beğenmediği, hangi tür dijital platformları hangi amaçlarla kullandığı gibi birçok veri kurum ve organizasyonların hedef kitlelerine yönelik analizlerinde önemli veriler olarak kullanılabilir. Bunun sayesinde yapay zekâyı dayalı uygulamaların hızlı bir şekilde bu verileri analiz ederek halkla ilişkiler uygulayıcılarına sunmaları daha hızlı ve etkin bir halkla ilişkiler faaliyetinin ortaya çıkmasına imkân sunar.

Halkla ilişkiler faaliyetleri açısından önemli olan medya ilişkilerinin veriye dayalı olarak sürdürülmesinin mümkün olduğu yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. Günümüzde medyada ön plana çıkan çeşitli kanaat önderleri, gazeteciler veya influencerlar bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kişiler hitap ettikleri sektör ve hedef kitle bakımından birbirinden ayrışabilmektedir. Bu bakımdan kurum veya organizasyonun hedef kitlesine hitap edebilecek doğru kişileri bulmanın yapay zekânın yardımıyla daha da kolay hâle geleceği düşünülmektedir.

Etkinlik yönetimi bakımından da diğer alanlarda olduğu gibi ChatGPT ve insan iş birliğine dayalı bir model belirtilmiştir. Bu kapsamda ChatGPT tarafından yapılan analizlere bağlı olarak halkla ilişkiler uygulayıcılarının etkinlikleri organize etmeleri kolaylaşabilmektedir.

Tablo 7. Etkinlik Yönetimi

ChatGPT'nin Rolü	İnsanın Rolü
- Etkinlik planlama ve tanıtımı için önerilerde bulunmak. - Katılım analizleri yaparak geri bildirimler sağlamak.	- ChatGPT'nin önerilerini kullanarak etkinlikleri organize etmek. - Etkinliklerde insan faktörünü ön planda tutarak katılımcılarla etkileşim kurmak.

Tablo 8. Raporlama ve Performans Değerlendirmesi

ChatGPT'nin Rolü	İnsanın Rolü
- Kampanya performans analizleri yapmak ve raporlar oluşturmak. - ROI analizleri yaparak bütçe önerilerinde bulunmak.	- ChatGPT'nin sağladığı raporları inceleyerek stratejik kararlar almak. - Rapor sonuçlarını üst yönetimle paylaşmak ve uygulamaları takip etmek.

Tablo 9. Proaktif İtibar Yönetimi

ChatGPT'nin Rolü	İnsanın Rolü
- Çevrimiçi itibar izleme ve analizleri yapmak. - Proaktif içerik stratejileri için önerilerde bulunmak.	- ChatGPT'nin izleme ve analiz sonuçlarını değerlendirmek. - İtibar yönetimi stratejilerini geliştirmek ve uygulamak.

Raporlama ve performans değerlendirmesi kapsamında ChatGPT uygulamasının halkla ilişkiler süreçlerine katkı sağlaması mümkündür. Büyük veriden elde edilen verilerle halkla ilişkiler süreçlerine katkı sağlayacak çeşitli raporlar ve analizlere erişim sağlanabilir. Böylelikle halkla ilişkiler uygulayıcıları stratejik kararlar alarak daha başarılı iletişim faaliyetleri yürütebilirler.

Geleneksel medya ortamlarına göre günümüzde dijital platformlardaki itibar yönetiminin daha önemli bir hâle geldiği söylenebilir. Sosyal medya kullanıcılarının sürekli bir şekilde etkileşim hâlinde olduğu sosyal medya platformlarındaki paylaşımlar kimi zaman kişi, kurum veya organizasyonları da ilgilendiren içerikler olabilmektedir. Bu nedenle kurum ve organizasyonların dijital platformlara kayıtsız kalmamaları ve dijital platformlarda itibar yönetimine yönelik takip ve analizler yapmalıdırlar. Bu noktada yapay zekâya dayalı algoritmalar aracılığıyla kurum veya organizasyonların imaj veya itibarına etki edebilecek içerikler herhangi bir kriz meydana gelmeden tespit edilebilmekte ve gerektiğinde müdahale edilmesine imkân sunmaktadır. Bu yüzden imaj, itibar ve kriz yönetimi durumlarında proaktif önlemlerin alınması önemli olup yapay zekâ ve insan iş birliğinin bu sürece katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapay zekâ ve insan iş birliğine yönelik olarak yukarıda gösterilen tablolar genel olarak değerlendirildiğinde iki aşamalı bir veri odaklı halkla ilişkilerin varlığından söz etmek mümkündür. Söz konusu faaliyetlerin yürütülmesinde öncelikle ChatGPT ve daha sonra halkla ilişkiler uygulayıcıları rol almaktadır. ChatGPT büyük veri setlerini analiz etmek, hızlı ve etkili içerikler üretmek, rutin görevleri otomatikleştirmek ve stratejik önerilerde bulunmak gibi görevleri yerine getirirken halkla ilişkiler uygulayıcıları stratejik kararlar almak, yaratıcı ve insani duyarlılık gerektiren görevleri üstlenmek, ChatGPT'nin sağladığı verileri yorumlamak ve uygulamak gibi görevleri üstlenmektedirler. Bu yönüyle ortaya çıkan iş birliği operasyonel verimliliğin artırılması, daha etkili iletişim stratejilerinin geliştirilmesi ve halkla ilişkiler profesyonellerinin daha bilinçli ve stratejik kararlar alması gibi hususlar bakımından avantaj sağlar.

Sonuç

Yirmi birinci yüzyılda yaygınlaşan dijitalleşme, internet, sosyal medya, büyük veri ve yapay zekâ gibi gelişmeler birçok farklı alanı etkilediği gibi halkla ilişkiler alanında da yeni bir paradigma dönüşümüne neden olmuştur. Dijitalleşme, internet ağının ortaya çıkması ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması gibi gelişmeler hayatın her alanında olduğu gibi bi-

reylerin de günlük hayatında daha görünür gelmiş ve zaman içerisinde sosyal medyanın etkin kullanımına bağlı olarak halkla ilişkiler profesyonellerinin hedef kitlelerle daha doğrudan ve etkili bir şekilde iletişim kurmasına imkân sunmuştur. Bu noktada, yapay zekâ ve büyük veri analitiği gibi araçlar halkla ilişkiler süreçlerinde devreye girerek veriye dayalı, stratejik ve daha spesifik iletişim stratejilerinin oluşturulmasına olanak tanımaktadır.

Yapay zekâya dayalı çeşitli uygulamalar, büyük veri setlerini işleyerek karmaşık yapıda bulunan verilerden anlamlı veriler elde edebilmekte ve bu veriler aracılığıyla dijital platformlardaki trendlere, kullanıcı davranışlarına ve toplumsal eğilimlere ilişkin çeşitli analizler yapabilmektedir. Halkla ilişkiler açısından bu analizler, dijital platformlardaki hedef kitlenin ihtiyaçlarına daha hızlı yanıt verilmesine ve stratejik kararlar alınmasına yardımcı olur. Böylece halkla ilişkiler faaliyetleri öngörü yerine veriye dayalı bir hâle gelmektedir.

Bu çalışmanın temel odak noktası veri odaklı halkla ilişkiler uygulamaları çerçevesinde yapay zekâ ve insan iş birliğidir. Bu bağlamda yapay zekâ tabanlı bir sohbet uygulaması olan ChatGPT'nin halkla ilişkilerdeki kullanımını analiz etmeye yönelik keşifsel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular yapay zekâ aracılığıyla oluşturulan analizlerin halkla ilişkiler süreçlerinde etkin bir şekilde kullanılabildiğini göstermektedir. Bu kapsamda medya takibi, itibar yönetimi, kriz yönetimi ve içerik optimizasyonu gibi birçok görevi yapay zekâya dayalı uygulamalar yerine getirebilmektedir. Bununla birlikte bu görevlerin kontrol edilmeden sadece yapay zekâ ile yerine getirilmesinin şu an için mümkün olmadığı düşünülmektedir. Yapay zekâ, veri analizi ve rutin işlerin otomatikleştirilmesi gibi hususlarda önemli bir potansiyele sahip olmakla birlikte bu süreçlerin insan müdahalesi ile dengelenmesi zorunludur. Halkla ilişkiler faaliyetlerinde, yaratıcı düşünme, etik değerlendirme ve stratejik karar alma gibi insani unsurlar, yapay zekânın sunduğu analizlerin ötesine geçerek daha anlamlı ve etkili sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan veri odaklı halkla ilişkiler faaliyetlerinde yapay zekâ ve insan iş birliğinin stratejik bir dengeyi temsil ettiği söylenebilir.

Yapay zekâ ve insan iş birliğine dayalı olarak ortaya çıkan bu yeni iş modeli, halkla ilişkiler alanında çalışan uzmanlarının iş yükünü azaltmakla birlikte mesleğin dönüşümüne etki etmektedir. Birçok farklı alanda olduğu gibi halkla ilişkiler alanında da yakın bir gelecekte sadece yapay zekâya dayalı bir iş modelinden bahsetmek mümkün değildir. Yapay zekâ tarafından sunulan analizler doğrultusunda halkla ilişkiler süreçlerini stratejik bir şekilde yönetebilecek insan iş gücüne ihtiyaç duyulmaya devam edilecektir. Zaman içerisinde halkla ilişkiler uzmanlarının sahip olduğu yetkinliklerin bazılarında ihtiyaç duyulmaması mümkün olmakla birlikte özellikle veriyi yorumlama ve veriye bağlı stratejik kararlar alma gibi hususlar bakımından bazı yeni yetkinliklere ihtiyaç duyulacağını söylemek mümkündür. Bu bakımdan halkla ilişkiler eğitiminin de meslekte meydana gelecek olan dönüşüme bağlı olarak yeni sektörel yetkinlik ve gereksinimlere uygun hâle getirilmesi gerekmektedir. Böylece sektörde ihtiyaç duyulacak yeni çalışma alanlarına bağlı olarak istihdam sorununun önlenmesi mümkün olabilir.

Bu çalışmada ChatGPT'nin halkla ilişkiler alanındaki kullanımı insan ve yapay zekâ iş birliği çerçevesinde ele alınmıştır. Gelecek çalışmalarda yapay zekâ tabanlı yazılımların halkla ilişkiler alanında ne ölçüde kullanıldığını belirlemeye yönelik uzman görüşleri derinlemesine araştırılabilir. Aynı görevleri yerine getiren yapay zekâ uygulamalarının sunmuş olduğu analizler karşılaştırılarak araştırılabilir. Yapay zekâ tabanlı uygulamaların halkla ilişkilerdeki kullanımının etik ve hukuki boyutlarına yönelik yapılacak olan görüşmelerin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

1-Kitaplar

- Akbayır, Zuhâl. *Halkla İlişkilerin Dijital Kodları Veri Odaklı ve Çevik İletişim*. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021.
- Boden, Margaret A. *Artificial Intelligence*. California: Academic Press, 1996.
- Okay, Ayla – Okay, Aydemir. *Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları*. İstanbul: Der Yayınları, 2018.
- Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2021.

2-Makaleler

- Alanka, Deniz. "Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi: Teorik Bir Çerçeve". *Kronotop İletişim Dergisi* 1/1 (2024), 64-84.
- Bowen, G. A. "Document Analysis As A Qualitative Research Method". *Qualitative Research Journal* 9/2 (2009), 27-40.
- Çataldaş, İbrahim – Özgen, Ebru. "Dijital Halkla İlişkiler Aracı Olarak Algoritmalar ve Yapay Zekâ". *Social Sciences Studies Journal* 7/91 (2021), 5227-5238.
- De Veirman, Marjike vd. "Marketing Through Instagram Influencers: The Impact of Number of Followers and Product Divergence on Brand Attitude". *International Journal of Advertising* 36/5 (2017), 798-828.
- Galloway, Chris – Swiatek, Lukasz. "Public Relations and Artificial Intelligence: It's not (just) About the Robots". *Public Relations Review* 44 (2018), 734-740.
- Lewis, Seth C. "Automation, Journalism, and Human-Machine Communication: Rethinking Roles and Relationships of Humans and Machines in News". *Digital Journalism* 7/4 (2019), 1-19.
- O'Toole, Katherine –Horvat, Eموke-Agnes. "Extending Human Creativity With AI". *Journal of Creativity* 34/2 (2024), 1-8.
- Somashekhar, Sampige Prasannakumar vd, "Watson for Oncology and Breast Cancer Treatment Recommendations: Agreement with and Expert Multidisciplinary Tumor Board". *Annals of Oncology* 29/2 (2018), 418-423.
- Şeker, Sadi Evren. "Duygu Analizi (Sentimental Analysis)". *YBS Ansiklopedi* 3/3 (2016), 21-36.
- Yang, Canjun vd. "A Review of Human-Machine Cooperation in the Robotics Domain. *IEEE Transactions on Human-Machine Systems* 52/1 (2022), 12-25.
- Zak, Stefan-Hasprova, Maria. "The Role of Influencers in The Consumer Decision-Making Process". *SHS Web of Conferences* 74/03014 (2020), 1-7.

3-İnternet Kaynakları

- Algi. "What's the Role of Artificial Intelligence in Communication and Complex Tasks?". Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2024. <https://algi.ai/what-is-the-role-of-artificial-intelligence-in-communication-and-complex-tasks/>
- Anderson, Lis. "How To Amplify Your Story With Data-Driven PR". Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2023. <https://www.forbes.com/councils/forbesagencycouncil/2023/02/27/how-to-amplify-your-story-with-data-driven-pr/>
- ChatGPT. "Sağlık Alanındaki Gazeteci ve Influencerlar". Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2024. <https://ChatGPT.com/c/8c0ca1ba-6452-4ac3-81ec-b2f9114f414c>

- ChatGPT. "Yapay Zekâ PR İşbirliği". Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2024. <https://ChatGPT.com/share/c28dbb53-88f2-4f47-9264-5959e078f8bc>
- Convolo. "AI Chatbots & Customer Service: A Transformational Impact". Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2024. <https://www.convolo.ai/blog/how-ai-chatbots-are-transforming-the-customer-service-experience#:~:text=Chatbots%20minimize%20delays%20and%20ensure,customer%20inquiries%20and%20queries%20efficiently>
- Copeland, Brian. J. "Artificial intelligence". Erişim Tarihi: 7 Eylül 2024. <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence>
- Davies, Stephen. "ChatGPT and PR. How to Use The AI Tool in Public Relations". Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2024. <https://thumos.uk/ChatGPT-and-pr/>
- Filipson, Fredrik. "The History of Robo-Advisors and Automated Investing". Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2024. <https://redresscompliance.com/the-history-of-robo-advisors-and-automated-investing/>
- Fong, Holly. "The AI Revolution in E-Commerce: How Chatbots are Transforming Customer Service". Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2024. <https://itgcommerce.com/the-ai-revolution-in-e-commerce-how-chatbots-are-transforming-customer-service/>
- Gopublicity. "Data-Driven PR: How to Use Analytics to Refine Your PR Strategy". Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2024. <https://www.gopublicity.com/data-driven-pr-how-to-use-analytics-to-refine-your-pr-strategy/>
- Growthsetting. "How Amazon Leveraged AI for Personalized Shopping Experiences". Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2024. <https://growthsetting.com/ai-predictive-analytics/amazon-ai-personalization/>
- Mohamed, Abeer. "AI Social Media Monitoring: Revolutionizing Digital Insights". Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2024. <https://www.aimtechnologies.co/ai-social-media-monitoring-revolutionizing-digital-insights/#:~:text=AI%20social%20media%20monitoring%20tools%20use%20advanced%20algorithms%20to%20detect,content%20creation%2C%20and%20marketing%20campaigns>
- Pophal, Linda. "What is Human AI Collaboration?". Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2024. <https://www.visier.com/blog/hr-glossary-what-is-human-ai-collaboration/>
- Punyani, Abhishek. "Exploring Human-AI Collaboration: Synergy Between Humans and Machines". Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2024. <https://convin.ai/blog/human-ai-collaboration-insights>
- Rizvi, Jia. "4 Ways Artificial Intelligence is Making Companies More Efficient". Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2024. <https://www.forbes.com/sites/jiawertz/2024/01/16/4-ways-artificial-intelligence-is-making-companies-more-efficient/>

İNÖNÜ MAĞARASI KALKOLİTİK ÇAĞ ÇAN GÖVDELİ ÇANAKLARI ÜZERİNE GÖZLEMLER*

Burak KADER** , Hamza EKMEN***

Özet

Zonguldak ili, Ereğli ilçesi sınırları içinde yer alan İnönü Mağarası'nda 2017 yılından itibaren yapılan kazılarda, bölgenin hakkında çok az şey bilinen dip tarihi hakkında önemli verilere ulaşılmıştır. Mağarada yapılan kazılarda tespit edilen Kalkolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar uzanan yerleşim evreleri Zonguldak'ın oldukça zengin ve özgün bir içeriğe sahip olan uzunca bir geçmişine ait kanıtlar sunmuştur. Mağaranın ilk sakinlerine ait olan V. tabaka bulguları, günümüzden yaklaşık 6300 yıl önce mağaranın ilk kez iskân edildiğini göstermiştir. Bu tabakada bulunan süs eşyaları, mağara sakinlerinin Balkan kültürleri ile yakın ilişkiler içerisinde olduklarının izlerini ortaya koymuştur. Ancak çanak çömleklerin analogik değerlendirmesi kap üretiminde ve form çeşitliliğinde yerel unsurların ön planda olduğunu göstermiştir. Bu çalışma kapsamında incelenen çan gövdeli çanaklar bölgeler arası ilişkilere ışık tutabilecek az sayıda kap formlarından biridir. Balkanlarda, Kıyı Ege ve Adalar'da Kalkolitik Çağ yerleşimlerinden bildiğimiz çan gövdeli çanaklardan bazılarının üzerinde yine dönemin modasına uygun olarak mat beyaz boya bezeme unsurları göze çarpmaktadır. Bu çalışmada söz konusu formun genel özellikleri, bölgeler arası ilişkiler açısından önemi ve mat boya bezemeli örneklerle ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnönü Mağarası, Kalkolitik çağ, Çan gövdeli çanak, Mat beyaz boya bezeme

OBSERVATIONS ON İNÖNÜ CAVE CHALCOLITHIC AGE BELL-SHAPED BOWLS

Abstract

In the excavations carried out since 2017 in İnönü Cave, located within the borders of Ereğli district of Zonguldak province, important information has been obtained about the deep history of the region, about which very little is known. The settlement phases from the Chalcolithic Age to the Middle Ages, identified in the excavations carried out in the cave, provided information about the long history of Zonguldak, which has a very rich and original content. The findings of the first inhabitants of the cave, level V, showed that the cave was first inhabited approximately 6300 years ago. The ornaments found in this level revealed traces of the cave inhabitants having close relations with the Balkan cultures. However, the analogical evaluation of the pottery showed that local elements were at the forefront in the production of vessels and the variety of forms. The bell-bodied bowls examined within the scope of this study are one of the few vessel forms that can shed light on interregional relations. Some of the bell-bodied bowls we know from the Chalcolithic Age settlements in the Balkans, the Coastal Aegean and the Islands are decorated with matt white paint elements in accordance with the fashion of the period. In this study, the general characteristics of the form in question, its importance in terms of interregional relation, and its relation with examples of matt paint decoration will be explained.

Keywords: İnönü Cave, Chalcolithic age, Bell-shaped bowl, Matt white paint decoration

* Bu çalışma Burak Kader'in İnönü Mağarası'nın Son Kalkolitik Çağ Çömlekleri isimli Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

** Bağımsız Araştırmacı, burakkaderr.ark@gmail.com ORCID: 0000-0003-0493-4073

*** Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, hamzaekmen@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3452-2494

Extended Summary

The surveys of Heracleia Pontica and its region, conducted in 2016 by the Department of Archaeology of Zonguldak-Bülent Ecevit University in the Ereğli district of Zonguldak province, revealed that the region has a rich and unique content in terms of prehistoric cultures. İnönü Cave, located within the borders of Karadeniz Ereğli District, was identified and analyzed during the survey and was an important settlement for understanding the early cultures of the region. The excavations started in İnönü Cave in 2017 and have been ongoing since 2024. The excavations at İnönü Cave not only provide exciting data on the early cultures of the Western Black Sea Region but also shed light on many unanswered questions about the Anatolian, Thracian and Balkan regions and their cultures of these periods.

One of the most important results of the excavations at İnönü Cave is that Level V of this settlement is the oldest settlement currently known from the Western Black Sea coast. In this context, a comprehensive analysis of the finds belonging to this level is of great importance for understanding the early periods of both the Western Black Sea coast and the surrounding regions. The pottery assemblages and small finds from Level V in this study show that this little-known region of Anatolia was in a period of strong cultural development and interregional relations in the last quarter of the 5th millennium BC.

Level V of İnönü Cave could only be investigated in very limited areas. The inhabitants of this level roughly leveled the sloping, indented and protruding floor of the cave with a gray pebble and clay fill material. The only architectural findings in Level V are the floor remains exposed in an indeterminate order. Numerous ornaments, idols and stone tools indicating interregional relations were recovered from Level V. In addition to the small finds recovered in Level V, pottery also provided important data.

The original and high quality of the pottery from Level V of İnönü Cave is also quite remarkable. The potsherds are classified according to their slip colors and divided into eight groups in total. All of the potsherds are handmade, and their paste contents are of a certain standard. The bell-shaped bowls, which are very rare in the repertoire of Level V vessels from İnönü Cave, are the most clearly indicative of inter-regional interaction. These bowls, which are quite small, are found in settlements in Western Anatolia, the Aegean Islands and the Balkans. Matte white paint decoration is observed on the bell-shaped bowls from İnönü Cave. This decoration group is widespread in certain regions in Anatolia. In this context, the bell-shaped bowls have made important contributions to the determination of the cultural interaction regions of Level V of İnönü Cave. The bell-shaped bowls from Level V of İnönü Cave are analyzed and evaluated comprehensively in this study.

Giriş

İnönü Mağarası'nın içinde bulunduğu Batı Karadeniz Bölgesi'nin merkezinde yer alan ve tipik bir Karadeniz kıyı kenti olan Zonguldak ilinde yapılan az sayıda arkeolojik araştırma, bölgenin protohistorik dönem kültürlerini tanımamız açısından önemli ipuçları sunmuştur. Bu araştırmaların başında Yassıkaya Mağarası kazısı gelmektedir.¹ 2000 yılında gerçekleştirilen ve tek sezon sürdürülen bu çalışma sonrasında, 2004-2008 yılları arasında Güngör Karauğuz tara-

findan Devrek ve Çaycuma ilçelerini kapsayan yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir.² 2016-17 yıllarında ise, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü tarafından Zonguldak ili, Ereğli ilçesinde sistemli yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir.³ Bu çalışma sırasında ziyaret edilen İnönü Mağarası'nın bölgenin erken dönem kültürlerinin anlaşılması açısından anahtar bir yerleşim olabileceği düşünülmüştür. Mağarada 2017 yılında başlayan ve devam etmekte olan kazılarda yaklaşık 1,20- 1,40 m kalınlığındaki

1 Turan Efe, "Yassıkaya, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast", *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavůková*, (ed.) B. Hänsel and E. Studenková (Berlin: Internationale Archäologie, Studia honoraria Bd. 21, 2004), 27-37.

2 Güngör Karauğuz, "2004-2008 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması Işığında Zonguldak Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi Kronolojisi Üzerine Kısa Bir Not", *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri*, (ed.) A. Efiloğlu, N. Hatunoğlu, H. Özer, T. Gürdal ve H. Sankır, 16-18 Ekim 2014 (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2016), 22.

3 F. Gülten Ekmen - Hamza Ekmen, "Karadeniz Ereğli (Heracleia Pontica) ve Çevresinin MÖ 5000-1000 Yıllarına Dair Yeni Veriler", *Anadolu Coğrafyasında Görülen Arkeolojik, Sanatsal ve Kültürel Faaliyetler*, (ed.) U. Elyiğit (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021), 64-108.

dolgu içinde 5 kültür katı olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu dolgu, MÖ. 5. Bin yılın son çeyreğinden başlayarak, aralıklarla MS. 10-12. yüzyıla kadar uzanan bir yerleşimin izlerini taşımaktadır.

Kültürel sıradüzen içinde, en eski tabakayı temsil eden V. tabaka, Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Bu tabakada ele geçen sınırlı form ve hamur özelliklerine sahip çanak çömlekler genellikle yerel özellikler göstermektedir. Söz konusu çanak çömlek formları içinde yer alan çan biçimli çanaklar, İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ çanak çömleğinin en karakteristik formları arasındadır ve bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

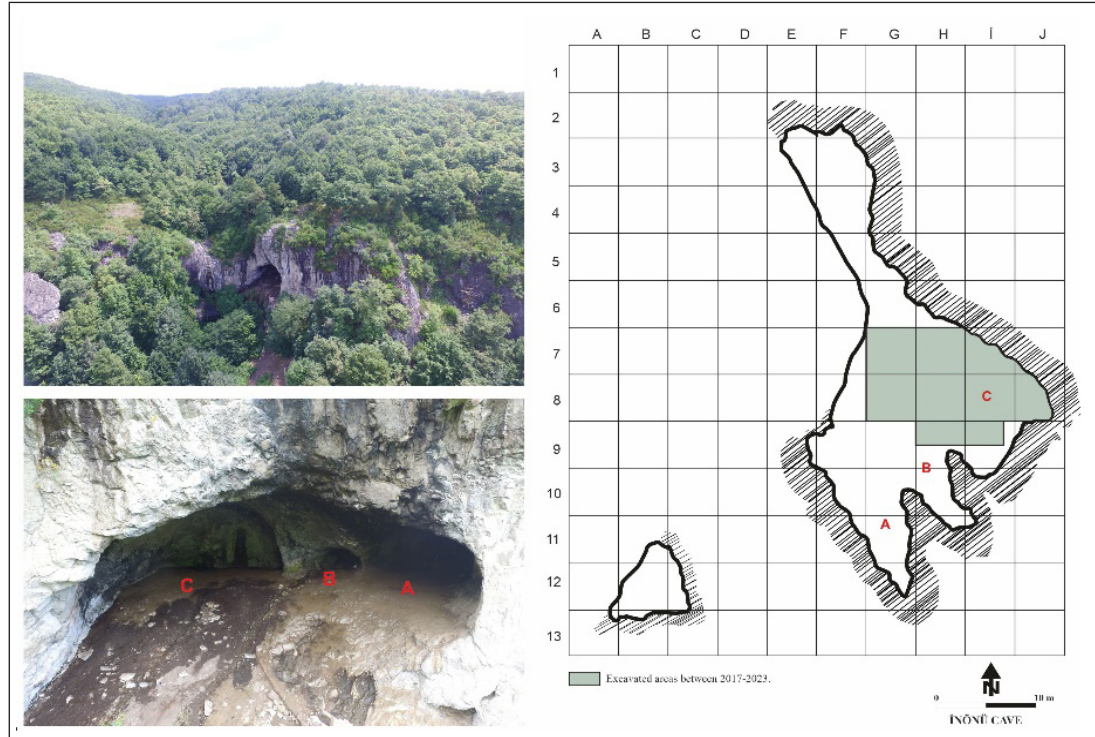
1. İnönü Mağarası

Zonguldak ili, Ereğli ilçesi, Alacabük köyü sınırları içerisinde yer alan İnönü Mağarası, bölgenin

önemli akarsularından olan Güllüç Çayı'nın içinden aktığı havzaya yakın bir konumda yer almaktadır. Güllüç Çayı ve kollarının oluşturduğu vadiler, mağara sakinlerinin kıyı ve iç kesimler arasındaki bağlantı ve ulaşımını kolaylaştırmış olmalıdır.⁴ Söz konusu akarsu vadileri aynı zamanda tarımsal ve hayvansal faaliyetler için de önemli imkânlar sunmaktadır.⁵

Mağara, deniz seviyesinden yaklaşık 235 m yükseklikte olup geniş ağız batıya bakmaktadır. İç kısımdaki genişliği yaklaşık 25 m'yi bulan, mağaranın tavan yüksekliği ise yer yer 10 m'ye ulaşmaktadır.⁶ Oldukça geniş ve ferah olan mağaranın içinde kaynak sularının bulunması da mağara içerisindeki yaşamı elverişli hâle getirmiştir. Mağara, üç gözden oluşmaktadır. Bu gözler; A, B ve C olarak adlandırılmıştır. Kazılar C gözünde sürdürülmektedir (Resim 1).

Resim 1: İnönü Mağarası, batıdan görünümü, planı ve kazı alanları.

4 Hamza Ekmen, "İnönü Mağarası'nda Bulunan Erken Tunç Çağı'na Ait Sütten İkincil Ürün Üretiminde Kullanılan Bir Çömlek Üzerine Gözlemler". *Metallurgica Anatolica, Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags.* (ed.) H. G. Yalçın, & O. Stegemeier (İstanbul: Ege Yayınları, 2020), 77-84.

5 Hamza Ekmen vd., "A New Prehistoric Settlement near Heraclea Pontica on the Western Black Sea Coast, İnönü Cave", *Arkeoloji Dergisi*, XXVI (2021), 21.

6 Ünsal Yalçın – F. Gülden Ekmen – Hamza Ekmen, "Chalcolithic Age gold beads from İnönü Cave Zonguldak", *Anatolica*, XLVII (2021), 279.

Mağaranın çeşitli yerlerinden alınan kayaç örneklerinin analiz edilmesi sonucunda mağaranın volkanik oluşumlarla meydana geldiği tespit edilmiştir.⁷ Oluşum sürecinde, ilk olarak lav akıntıları kapalı bir alanda birikmiştir. Bu alanda soğuyan lav, kalın bir kabuk oluşturmuştur. Kabuk içerisinde mevcut lav hâlâ sıcak durumdayken oluşan kalın kabuğun bir bölümünün kırılması sonucunda oda içerisindeki lavların boşalması, mağara oyuğunun oluşmasını sağlamıştır. Mağara daha sonra Kuzey Anadolu Fayı'nın tektonik etkisiyle Geç Miyosen'den Holosen'e kadar olan süre içerisinde günümüzdeki görünümünü kazanmıştır.⁸

İnönü Mağarası'ndaki kültür dolgusu, C gözü ve B gözünün bir kısmına kadar uzanmaktadır. Bu alanda toplam yedi açmada kazılar yürütülmüştür. Dört açmada anakayaya ulaşılmıştır. C14 analizleri ile desteklenen tabakalanması şu şekildedir: I. tabaka Orta Çağ, II. tabaka Erken Demir Çağı, III. tabaka Geç Tunç Çağı, IV. tabaka Erken Tunç Çağı ve V. tabaka Kalkolitik Çağ'dır (Tablo 1).⁹

Tablo 1: İnönü Mağarası'nın tabakalanması.

Tabaka	Dönem	Yaklaşık Tarihler
I	Orta Çağ	MS 1000-1200
II	Erken Demir Çağı	MÖ 1200-980
III	Geç Tunç Çağı	MÖ 1350-1200
IV	Erken Tunç Çağı	MÖ 2350-2100
V	Kalkolitik Çağ	MÖ 4300-3950

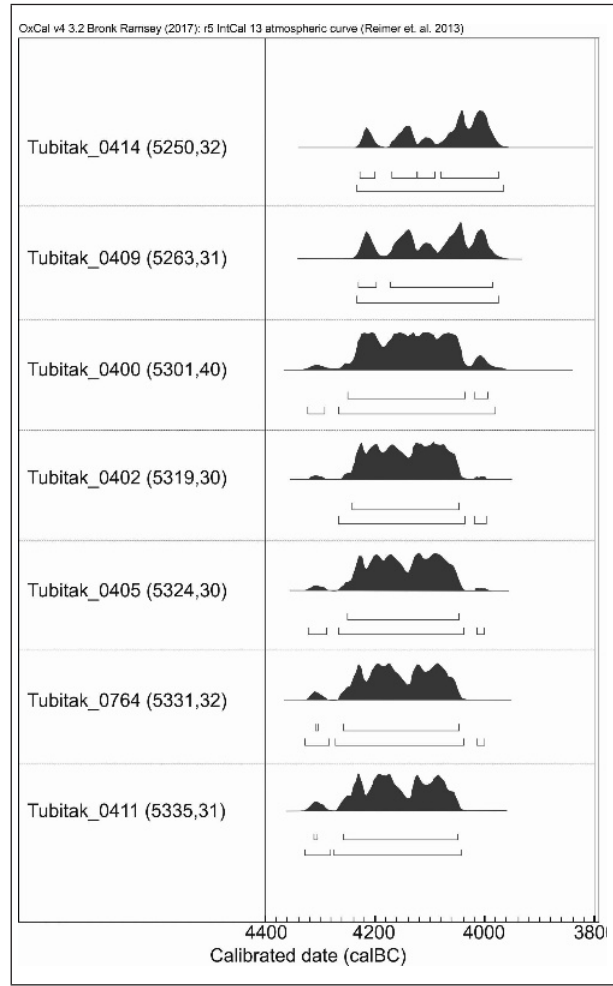
Kalibre edilmiş radyokarbon analiz sonuçları ise analogik değerlendirmelerle elde edilen geniş aralıklı tarihleri, daha dar aralıklara oturtmuş ve iki farklı yöntemle elde edilen tarihlerin doğru bir noktada buluşmasını sağlamıştır.¹⁰

2. V. Tabaka: Kalkolitik Çağ

Kalkolitik Çağ'a tarihlenen V. tabaka, mağaranın en erken yerleşimi olup sınırlı alanlarda araştırıl-

mıştır.¹¹ Bu tabaka yerleşimcileri; mağaranın eğimli, girintili ve çıkıntılı zeminini gri çakıllı ve killi bir dolgu malzemesi ile kabaca düzeltmişlerdir. V. tabakada tespit edilen sınırlı mimari bulgu, mağaranın doğusunda parçalar hâlinde bulunan taban kalıntılarıdır. Tabakanın farklı yerlerinden alınan örneklerin C14 analiz sonuçları (Resim 2) mağaranın ilk sakinlerinin Kal. MÖ. 4260-3976 yılları aralığında mağarayı iskân ettiğini göstermektedir.¹²

Resim 2: İnönü Mağarası'nın V. tabakasına ait C14 analizlerinin sonuçları¹³.

7 Ekmen vd., "A New Prehistoric Settlement", 27.; Ekmen, "İnönü Mağarası'nda Bulunan", 78.

8 Ekmen vd., "A New Prehistoric Settlement", 26.

9 F. Gülten Ekmen vd., "Hititlerin Batı Karadeniz Bölgesinde Yaşayan Komşuları Hakkında Yeni Bulgular", *Archivum Anatolicum*, 15/1 (2021), 64.

10 Hamza Ekmen, "İnönü Mağarası Erken Tunç Çağı Çanak Çömleği", *Tüba-Ar*, 28 (2021), 84.

11 Ekmen vd., "A New Prehistoric Settlement", 30.

12 F. Gülten Ekmen, "İnönü Mağarası Kazıları Işığında Kalkolitik Çağ'da Batı Karadeniz Bölgesi", *Tüba-Ar*, 26 (2020), 50.

13 Ekmen, "İnönü Mağarası Kazıları Işığında", 51.

V. tabakaya ait küçük buluntular içinde idoller dikkat çekmektedir. İdollerin biçim özellikleri ve betimlerinde görülen bazı detaylar, tabakanın tarihlenmesine katkı sunmaktadır. Söz konusu idoller, doğal görünümünden uzak ayakta duran kadınları tasvir etmektedir.¹⁴ Kalkolitik Çağ ve sonrasında kadın tasvirlerinin detaysız, stilize bir biçimde olması yaygın bir gelenektir. İnönü Mağarası idolleri bu betimleme geleneği ile son derece uyumludur, yakın paralelleri Kuzeybatı Anadolu'da Çanakkale yakınlarındaki Gülpınar'da¹⁵, Aşağı Pınar'ın 7. tabakasında¹⁶, İkiztepe¹⁷ ve Batı Bulgaristan'da Struma Vadisi'nde yer alan Gäläbnik¹⁸ yerleşmesinde bulunmuştur. Neolitik kültürün Balkanlar'daki önemli bir yerleşimi olan Vincă'da¹⁹ bulunan idoller de İnönü Mağarası idollerini anımsatmaktadır. Bulgaristan'da yer alan Karanovo'da bulunan abartılı kalçalı idollerin göğüs ve yüz detayları İnönü Mağarası idolleri ile benzerlik göstermektedir.²⁰

V. tabakanın önemli diğer buluntuları arasında, mağaranın doğusunda dip kısımda bir çanak içerisinde (Resim 3) ele geçen 10.198 adet boncuk yer almaktadır. 27 adet altın, 1 adet elektrum, 93 adet karnel-yan (akik), 1 adet radyolarit (?) ve gerisi steatitten

Resim 3: İnönü Mağarası'nın V. tabakasında bulunan boncuklar (İnönü Mağarası Kazısı arşivi).

- 14 F. Gülden Ekmen, "Notes on the 5th Millennium BC of the Western Black Sea Region: Idols from İnönü Cave", *Metallurgica Anatolica, Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags*. (ed.) H. Gönül Yalçın - Oliver Stegemeier (İstanbul: Ege Yayınları), 61.
- 15 Turan Takaoğlu - Abdülkadir Özdemir, "The Middle Chalcolithic period in the Troad: A new look from Gülpınar", *Communities In Transition The Circum-Aegean Area During The 5th And 4th Millennia BC*, (ed.) Søren Dietz vd. (Oxford: Oxbow Books, 2018), Fig.49.11; 487.
- 16 Mehmet Özdoğan, "Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar", *The Neolithic In Turkey New Excavations & New Research*, (ed.) Mehmet Özdoğan vd. (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013), 187.
- 17 Önder Bilgi, *Anadolu'da İnsan Görüntüleri, Klasik Çağ Öncesi* (İstanbul: Aygaz Aş., 2012), 148.
- 18 J. Pavuk - M. Cochadziev, "Neolithische Tellsiedlung bei Gäläbnik in Westbulgarien", *Slovenska Archeológia*, 32 (1984), 195.
- 19 N. Tasic, "Anthropomorphic figurines from Vinča Excavations 1998-2009", *Documenta Praehistorica XXXVIII* (2011), Fig.3-10; 149-157.
- 20 Ekmen, "Notes on the 5th Millennium BC", 62-63.

yapılmış boncukların²¹ benzerleri Karadeniz'in batı kıyısında bulunan Varna I, Durankulak gibi mezarlıklarda ve Yunatsite Höyüğü'nde ele geçmiştir. Bahsedilen boncuklar, mağara sakinlerinin Balkan yerleşimleri ile kültür benzerlikleri ve etkileşimleri olduğunu göstermektedir.²²

3. İnönü Mağarası V. Tabaka (Kalkolitik Çağ) Çanak Çömlekleri

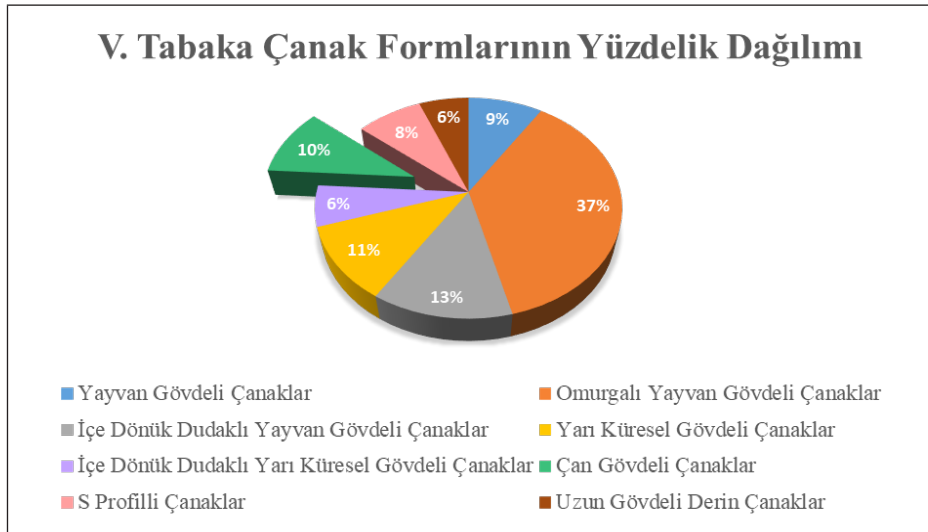
İnönü Mağarası'nın V. tabakasına ait çanak çömlekler, dış yüzey/astar renklerine göre sınıflandırılmıştır. Toplamda sekiz gruba ayrılan çanak çömlekler, kendi içlerinde açık ve açık olarak ayrıştırılmıştır. Sekiz grup sırasıyla; siyah, koyu kahverengi, alacalı/kızıl, devetüyü, bej, açık kahverengi, içi dışı farklı ve black topped (siyah ağız kenarlı mallar) renkte astarlılardır.

V. tabakanın tüm çanak çömlekleri el yapımıdır. Çanak çömleklerin hamurları; mikalı, kum, kireç, bitkisel ve taşçık katkılıdır. Kap formları sınırlıdır ve neredeyse tamamı basit ağız kenarlıdır. Söz konusu tabakanın çanak tipolojisini yayvan gövdeli çanaklar, omurgalı yayvan gövdeli çanaklar, içe dönük dudaklı omurgalı yayvan gövdeli çanaklar, yarı küresel gövdeli çanaklar, içe dönük dudaklı yarı küresel gövdeli

çanaklar, çan gövdeli çanaklar, S profil çanaklar ve uzun gövdeli derin çanaklar oluşturmaktadır. Tabakanın çömlekleri; boyunsuz armudi gövdeli çömlekler, boyunsuz küresel gövdeli çömlekler, kısa dar boyunlu küresel gövdeli çömlekler, uzun boyunlu küresel gövdeli çömlekler ve dar silindirik boyunlu küresel gövdeli çömleklerden oluşmaktadır. Dip biçimlerinde, iç bükey dipler yaygın görülür. Kulpların tamamı dikey olup bazılarının tepe kısmında hafif tümsek oluşturularak boynuz kulp görünümü kazandırılmaya çalışılmıştır. Fakat Trakya ve Marmara'da kısmen Ege Bölgesi Kalkolitik Çağ yerleşimlerinden bilinen boynuz kulpların tipik örnekleri şimdilik İnönü Mağarası'nın V. tabakasında ele geçmemiştir.

İnönü Mağarası'nın V. tabaka çanak çömlekleri içerisinde karakteristik bir form olan çan gövdeli çanaklar, tipolojik ve bezeme anlayışı bakımından bölgesel etkileşim alanların belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu çanaklardan bazılarının mat beyaz boya bezemeli olması, Kalkolitik Çağ yerleşimcilerinin dönemin modasına uygun bazı kap formlarını ve bezeme biçimlerini ürettiklerini göstermesi bakımından önemlidir. İnönü Mağarası'nın V. tabakasında görülen çanakların sadece %10'unu çan gövdeli çanaklar oluşturmaktadır (Resim 4).

Resim 4: V. tabaka çanak formlarının ve çan gövdeli çanakların yüzdelik dağılımı.

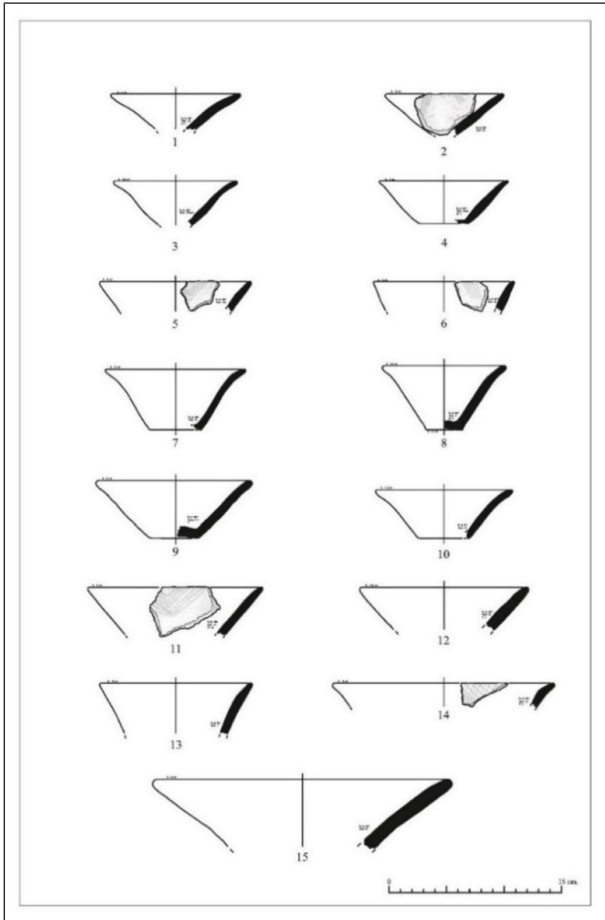
21 F. Gülden Ekmen, "İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ Karnelyan Boncukları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 38/2 (2021), 401-403.

22 Yalçın vd., "Chalcolithic Age gold beads, 279 vd.

Resim 5: V. tabaka çan gövdeli çanaklarından örnekler.

Resim 6: İnönü Mağarası'nın çan gövdeli çanakları.

4. Çan Gövdeli Çanaklar

İnönü Mağarası'nın V. tabaka kap repertuarı içerisinde form ve bezeme açısından kültürel etkileşim alanını en net gösteren grup, çan gövdeli çanaklardır. V. tabaka içerisindeki çanaklar arasında sayısal olarak az olan fakat önemli bir grubu oluşturan basit ağız kenarlı çan gövdeli çanaklar, ağırlıklı olarak siyah ve koyu kahverengi renkte astarlı ve açkılıdır. Bunların çoğunluğu küçük boyutlu olup iki örnek haricinde genellikle ağız çapları 10-15 cm arasında değişmektedir (Resim 5). Büyük olan iki örneğin (Resim 6/14-15) ağız çapı 19 ve 25 cm'dir. Bu tip çanaklar içerisinde sadece beş adet çanak, ağızdan dibe kadar korunmuştur (Resim 6/4,7-10). Korunan bu örnekler, diplerin iç bükey olduğunu göstermektedir (Resim 6). Bu durum sadece İnönü Mağarası bulgularında görülen bir özellik olmayıp diğer yerleşimlerde de aynı durumun görülmesi sonucunda iç bükey diplerin çan gövdeli çanaklar için tipik bir özellik olduğunu göstermektedir. Bu grup içinde yer alan çanakların bir kısmının ağız kenarının iç kısmında mat beyaz boya bezeme göze çarpmaktadır (Resim 7).

Resim 7: Çan gövdeli çanakların iç yüzündeki mat beyaz boya bezeme örnekleri.

Mat beyaz boya bezeme, kabın açkılanmasından sonra yüzeye ıslak bir fırça ile uygulanmakta ve sonrasında kap fırınlanmaktadır. Bazı parçalar üzerinde, zamanla veya pişirilme sırasındaki ısıdan kaynaklı dökülen boya altında grimsi soluk bir görüntü dikkat çekmektedir. Bu durum, mat beyaz boya bezemeli örneklerinin bir kısmının üzerinde, beyaz boyanın korunamamasına neden olmuştur.²³ Geriye kalan izler ya da korunmuş boya bezemeler, çapraz çizgiler; şevron, kafes/baklava dilimi motiflerin tercih edildiğini göstermektedir.

Değerlendirme

Genel olarak yerel özellikler gösteren İnönü Mağarası V. tabaka kap repertuarı içinde bölgesel etkileşimi en iyi gösteren formlar arasında çan gövdeli çanaklar gelmektedir. Genellikle küçük boyutlu olan çan gövdeli çanakların daha çok gündelik işlerde bardak ve/veya kâse olarak kullanılmış olmaları muhtemeldir. Siyah, koyu kahverengi veya siyah ağız kenarlı (black topped) gruplardaki büyük boyutlu çanakların, ortak kullanım kapları ya da servis kapları olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Orta boyutlu çanaklar ile boyutları ve çapları çok daha küçük olan S profilili çanaklar da tıpkı çan gövdeli çanaklar gibi kullanılmış olmalıdırlar.

İnönü Mağarası'nda ele geçen ve yukarıda detayları ile sunulan çan gövdeli çanaklar, Batı Anadolu'daki Adalar ve Güneydoğu Avrupa'daki bazı Kal-

kolitik Çağ yerleşimlerde de ele geçmiştir. Özellikle bölgeler arası ilişkilere ışık tutan çan gövdeli çanaklar; Batı Anadolu'da Yeşilova II²⁴, Bakla Tepe²⁵, Çine-Tepecik²⁶ ve Beycesultan²⁷, Ege adalarında Emporio²⁸ yerleşimlerinde görülmektedir. Anadolu dışında Güneydoğu Avrupa'da Tell Yunatsite²⁹, Dikili Tash³⁰, Drama³¹, Sozopol³², Durankulak³³, Karanovo VI³⁴ ve Gumelnita A1³⁵ yerleşimlerinde çan gövdeli çanakların örnekleri bulunmuştur (Resim 8).

İnönü Mağarası V. tabaka çanak çömleklerinden genellikle çan gövdeli çanakların iç yüzünde ve dar silindirik boyunlu çömleklerin boynu üzerinde ve birkaç gövde parçası üzerinde mat beyaz boya bezeme bulunmaktadır. Söz konusu kaplar üzerinde özellikle çan gövdeli çanaklarda şevron, çapraz paralel çizgiler ve kafes tarama görülmektedir (Resim 6/2,5,6,11,14; Resim 7). Dar silindirik boyunlu çömlekler üzerinde ise birbirine paralel çapraz çizgiler ve çarpı motifleri bulunmaktadır. Aydın - Denizli havzasında, İç Batı Anadolu'da, Marmara Bölgesi'nde ve Küzey Orta Anadolu'daki yerleşimlere kadar uzanan mat beyaz boya bezeme (Resim 9), ağırlıklı olarak çanakların iç yüzünde, boyunlu çömleklerin boyun kısmında ve gövdelerinde yer almaktadır. Mat beyaz boya bezemeli örneklerde şevron, çapraz tarama, zikzak ve kafes tarama en çok tercih edilen motiflerdir.

İç Batı Anadolu'da, Orman Fidanlığı VII'de çanakların iç yüzünde ağız kenarından gövdeye uzanan iç içe şevron ve çapraz çizgili beyaz boya bezemeler³⁶,

23 L. Thissen, "New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral", *Anatolian Studies*, Vol. 43 (1993), 224.; U. Bahadır Alkım vd., *Ikiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974- 1975)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 35.

24 Tayfun Caymaz, "Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürü", *Arkeoloji Dergisi* XVIII (2013), Çiz.11/10-11, 14; 100.

25 Caymaz, "Yeni Veriler Işığında", Çiz.18/14; 107.

26 Sevinç Günel, "Batı Anadolu Tarihöncesi Dönemlerine Yeni Katkılar", *Belleten* 67 (2003), Lev.12/4; 750.

27 J. Mellaart, "The Pottery and Objects, Late Chalcolithic Pottery", *Beycesultan*, Vol. I. (ed.) S. Llyod - J. Mellaart (London: The British Institute Of Archaeology, 1962), Fig. P.7/18, 20; Fig. P.8/21-24; Fig. P.9/9.

28 S. Hood vd., *Excavations In Chios 1938-1955: Prehistoric Emporio And Ayio Gala*, Vol. I (Oxford: British School at Athens, 1981), Fig.149/626-630.

29 K. Boyadzhiev vd., "The Late Copper Age building BII-21B at Tell Yunatsite, South Central Bulgaria", *Studia Praehistorica*, 17 (2023), Fig.28/1.1A, 1.3A; Fig.31/2-3.

30 D. French, "Late Chalcolithic Pottery in Nort-West Turkey And The Aegean", *Anatolian Studies*, Vol. 11 (1961), Fig.8; 129.

31 French, "Late Chalcolithic Pottery", Fig.10/1-5; Fig.12/15-17.

32 Kalin Dimitrov vd., "Submerged Prehistoric Settlements along the South Bulgarian Black Sea Coast", *Preshictoric Mining And Metallurgy at the Southeast Bulgarian Black Sea Coast*, (ed.) R. Krauss vd. (Tübingen: Tübingen University Press, 2020), Fig.19/7.

33 H. Todorova, "Die Sepulkralkeramik aus den Gräbern von Durankulak", *Durankulak, Band II Die Prahistorischen Graberfelder*, (ed.) H. Todorova (Sofia: Deutsches Archaologisches Institut in Berlin, 2002), Abb.125/17.

34 V. M. Voinea, *Ceramica Complexului Cultural Gumelnita - Karanovo VI. Fazele A1 și A2* (Valentina Voinea.- Constanța: Ex Ponto, 2005), Pl. 24/1-4, 9-10.

35 Voinea, *Ceramica Complexului*, Pl.1/4-6, 10-11.

Resim 8: Çan gövdeli çanakların görüldüğü bazı Kalkolitik Çağ yerleşimleri.

İnönü Mağarası'ndaki çan gövdeli çanakların iç yüzündeki bezemelere bire bir benzemektedir. Batı Anadolu'da, Kumtepe IA'daki tekil örnek olan mat beyaz boya bezeme kafes tarama motifinde görülmektedir. Kafes motifi İnönü Mağarası'nda çan gövdeli çanağın iç yüzünde uzun boyunlu çömleğin iç yüzünde ve dar silindirik boyunlu çömleğin ağızdan başlayıp boyun kısmına devam ettiği örnekler ile benzerlik göstermektedir.³⁷

Batı Anadolu yerleşimlerinde görülen açık bezeme, lokal bir dağılım göstererek sadece Batı Anadolu'da ve Ege Adaları'nda görülmektedir. Bunun haricinde bölgede çok sayıda görülen kabın iki yanından yükselen boynuz biçimli tutamaklar, mantar başlı kulplar, lades biçimli kulplar ve "cheese pot" olarak tanımlanan süzgeçli kapların Samsun Bölgesi'ne kadar yayılım gösterdiğini söylemek mümkündür. İki bölge arasında kültürel bir bağlantı olduğu aşikârdır. Yoğun olarak Batı Anadolu'da görülen çan gövdeli çanaklar, İnönü Mağarası'na kadar yayılım göstermiştir.

Fakat bölgedeki diğer tipik kap formları, İnönü Mağarası'nda görülmemektedir.

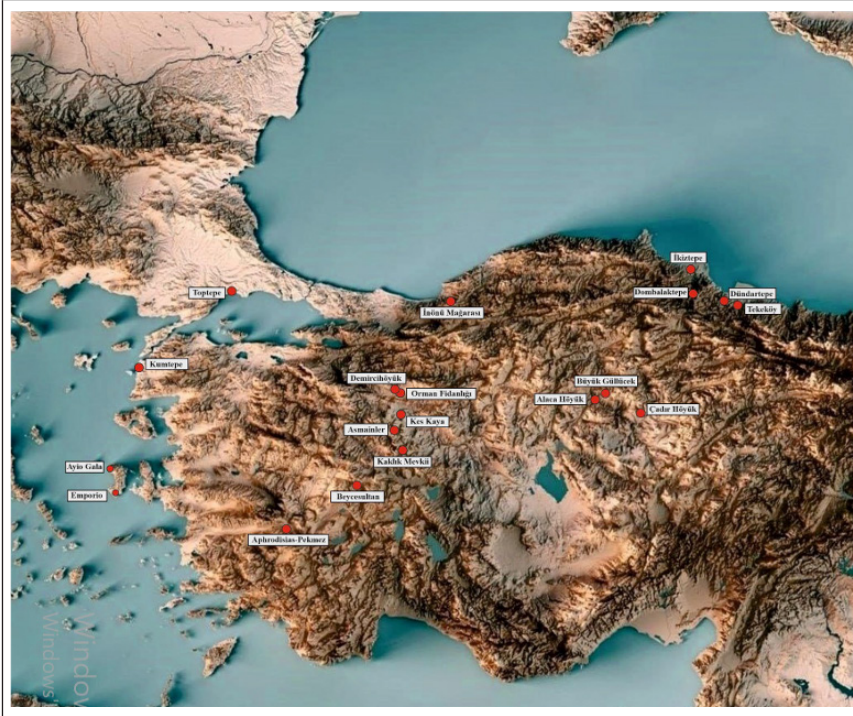
Sonuç

İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ çanak çömleği formlarının çoğu, yerel özellikler göstermektedir. Tüm repertuvar içinde bölgeler arası ilişkilere ışık tutacak çok az form vardır. Bölgeler arası bağlantıları gösterebilecek formlar arasında dar silindirik boyunlu basık küresel gövdeli çömlekler ve çan gövdeli çanaklar gösterilebilir. Batı Anadolu'daki birkaç yerleşimde ve Balkanlar'daki birçok Kalkolitik Çağ merkezlerinde görülen çan gövdeli çanakların İnönü Mağarası'nda da görülüyor olması V. tabakanın tarihlendirilmesi ve bölgeler arası ilişkilere sınırlı da olsa katkı yapması açısından önemlidir. Söz konusu kap formunun yayılım gösterdiği bölgeler oldukça sınırlıdır. Ayrıca bu çanaklar üzerinde görülen mat beyaz boya bezemenin ise sadece Anadolu'da yayılım göstermiş olması, iki farklı bölgede yer alan dinamikler bir kap üzerinde uyarlanmıştır.

36 Turan Efe, "The Settlement, its Architecture and Pottery", *The Salvage Excavations At Orman Fidanlığı A Chalcolithic Site In Inland Northwestern Anatolia* (İstanbul: TASK Vakfı Yayınları, 2001), Fig.17/ 269-271, 274,276-278; Fig.20/304,306,307,310.

37 J. W. Sperling, "Kum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 45 (1976), Pl.72/ 101, 112, 11 3a-b; Pl.73/223.

Resim 9: Mat beyaz boyama görülen bazı Kalkolitik Çağ yerleşimleri.

Kalkolitik Çağ'ın kap geleneğine uygun bir şekilde koyu yüzöl, parlak açkılı çanak çömlek üretimi İnönü Mağarası'nda da yaygındır. Yine dönemin çanak çömlek kültürüne uygun olan bazı kulp tipleri ve bezeme geleneklerin varlığından sınırlı da olsa söz etmek mümkündür. Bunların başında mat beyaz boya bezemeli örnekler gelmektedir. İnönü Mağarası'nda mat beyaz boya bezemeleri yukarıda da söz edildiği gibi dar silindirik boyunlu basık küresel gövdeli çömlekler ve çan gövdeli çanaklar üzerinde görmekteyiz. Bu durum bizlere bölgeler arası ilişkileri ortaya koymakla birlikte, dönemin form ve bezeme geleneğinin yerel olarak yansıtılmaya çalışıldığını göstermektedir.

V. tabakanın diğer kap formları, hamur özellikleri ve üretim teknikleri ile son derece uyumlu olan çan gövdeli çanakların ithal olmayıp yerel olarak üretildiğini söylemek mümkündür. Yerel üretime dair veriler, hammadde ve hamur içerikleri ile sınırlı

kalmamaktadır. Balkanlar'da ve Batı Anadolu'da görülmeyen mat beyaz boya bezemenin İnönü Mağarası'nda çan gövdeli çanaklar üzerinde görülmesi de bu durumu desteklemektedir. Farklı bölgeler içerisinde yayılım gösteren bu kap formu ve bezeme türünün İnönü Mağarası'nda ortak bir payda da görülüyor olması bölgeler arası etkileşimi gösteren önemli bir unsurdur.

İnönü Mağarası'nın V. tabakasında bulunan küçük buluntuların, Balkan yerleşimleri ve mezarlıklarında bulunan buluntularla net ve iyi bir biçimde çok yakın benzerlikler göstermesine rağmen çanak çömlek formlarının sınırlı ilişkiler göstermesi, prestijli malların bölgeye ticaretle ulaştığını³⁸; ancak çanak çömlek gibi eşyaların yerel atölyelerde üretildiğini düşündürmektedir.

38 Ivanova, Karadeniz'in batı kıyısında bulunan Varna ve Durankulak mezarlarında yaygın olarak görülen prestijli malların Karadeniz kıyısından iç kısımlara gidildikçe görülmediğini, buna karşın Karadeniz kıyısı boyunca daha uzak mesafelerde bile benzer özelliklerde eşyaların bulunduğuna dikkat çekmektedir. Ivanova'ya göre Karadeniz'in meteorolojik koşullarını ve akıntı yönlerini iyi bilen yetenekli denizciler, kürekli teknelerle bu malların uzak mesafelere taşınmasını sağlıyor ve ticaretinin yapılmasına öncülük ediyorlardı. M. Ivanova, "Perilous Waters: Early Maritime Trade Along Thewestern Coast of The Black Sea (Fifth Millennium BC)", *Oxford Journal Of Archaeology* 31/4 (2012), 358-360.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Alkım, U. Bahadır vd. *İkiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974- 1975)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Bilgi, Önder. *Anadolu'da İnsan Görüntüleri, Klasik Çağ Öncesi*. İstanbul: Mas Matbaacılık, 2012.
- Hood, S vd. *Excavations In Chios 1938-1955: Prehistoric Em-porio And Ayio Gala*. Volume I. Oxford: British School at Athens, 1981.
- Voinea, V. M. *Ceramica Complexului Cultural Gumelnița - Karanovo VI. Fazele A1 și A2*. Valentina Voinea.- Constanța: Ex Ponto, 2005.

2. Kitap Bölümleri

- Dimitrov, Kalin. "Submerged Prehistoric Settlements along the South Bulgarian Black Sea Coast". *Prehistoric Mining And Metallurgy At The Southeast Bulgarian Black Sea Coast*. (ed.) R. Krauss. 185-246. Tübingen: Tübingen University Press, 2020.
- Efe, Turan. "The Settlement, its Architecture and Pottery". *The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia*. 1-26. İstanbul: TASK Vakfı Yayınları, 2001.
- Efe, Turan. "Yassıkaya, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast". *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavůková*. (ed.) B. Hänsel - E. Studeníková. 27-37. Berlin: Internationale Archäologie, Studia honoraria Bd. 21, 2004.
- Ekmen, F. Gül den - Ekmen, Hamza. "Karadeniz Ereğli (Heracleia Pontica) ve Çevresinin MÖ 5000-1000 Yıllarına Dair Yeni Veriler". *Anadolu Coğrafyasında Görülen Arkeolojik, Sanatsal ve Kültürel Faaliyetler*. (ed.) U. Elyiğit. 64-108. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021.
- Ekmen, F. Gül den. "Notes on the 5th Millennium BC of the Western Black Sea Region: Idols from İnönü Cave". *Metallurgica Anatolica, Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags*. (ed.) H. Gönül Yalçın - Oliver Stegemeier. 59-66. İstanbul: Ege Yayınları, 2020.
- Ekmen, Hamza. "İnönü Mağarası'nda Bulunan Erken Tunç Çağı'na Ait Sütten İkincil Ürün Üretiminde Kullanılan Bir Çömlek Üzerine Gözlemler". *Metallurgica Anatolica, Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags*. (ed.) H. G. Yalçın - O. Stegemeier. 77-84. İstanbul: Ege Yayınları, 2020.
- Karağuz, Güngör. "2004-2008 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması Işığında Zonguldak Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi Kronolojisi Üzerine Kısa Bir Not". *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri*. (ed.) A. Efiloğlu vd. 21-30. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2016.

Mellaart, James. "The Pottery and Objects, Late Chalcolithic Pottery". *Beycesultan*. (ed.) Seton Lloyd - James Mellaart. Vol. I./71-115. London: The British Institute of Archaeology, 1962.

Özdoğan, Mehmet. "Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar". *The Neolithic In Turkey New Excavations & New Research*. (ed.) Mehmet Özdoğan vd. 167-269. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013.

Takaoğlu, Turan - Özdemir, Abdülkadir. "The Middle Chalcolithic period in the Troad: A new look from Gülpınar". *Communities In Transition The Circum-Aegean Area During The 5th And 4th Millennia BC*. (ed.) Søren Dietz vd. 479-490. Oxford: Oxbow Books, 2018.

Todorova, H. "Die Sepulkralkeramik aus den Gräbern von Durankulak". *Durankulak, Band II Die Prähistorischen Grabfelder*. (ed.) H. Todorova. 81-116. Sofia: Deutsches Archäologisches Institut In Berlin, 2002.

3. Makaleler

- Boyadzhiev, K. vd. "The Late Copper Age building BII-21B at Tell Yunatsite, South Central Bulgaria". *Studia Praehistorica* 17 (2023), 133-216.
- Caymaz, Tayfun. "Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürü". *Arkeoloji Dergisi XVIII* (2013), 39-112.
- Ekmen, F. Gül den vd. "Hititlerin Batı Karadeniz Bölgesinde Yaşayan Komşuları Hakkında Yeni Bulgular". *Archivum Anatolicum* 15/1 (2021), 59-96.
- Ekmen, F. Gül den. "İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ Karnelyan Boncukları". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 38/2 (2021), 401-413.
- Ekmen, F. Gül den. "İnönü Mağarası Kazıları Işığında Kalkolitik Çağ'da Batı Karadeniz Bölgesi". *Tüba-Ar.* 26 (2020), 45-64.
- Ekmen, Hamza vd. "A New Prehistoric Settlement near Heraclea Pontica on the Western Black Sea Coast, İnönü Cave". *Arkeoloji Dergisi XXVI* (2021), 23-46.
- Ekmen, Hamza. "İnönü Mağarası Erken Tunç Çağı Çanak Çömleği". *Tüba-Ar.* 28 (2021), 81-101.
- French, D. "Late Chalcolithic Pottery in North-West Turkey and The Aegean". *Anatolian Studies* Vol. 11 (1961), 99-141.
- Günel, Sevinç. "Batı Anadolu Tarihöncesi Dönemlerine Yeni Katkılar". *Belleten* 67 (2003), 719-738.
- Ivanova, Mariya. "Perilous Waters: Early Maritime Trade Along The western Coast of The Black Sea (Fifth Millennium BC)". *Oxford Journal Of Archaeology* 31/4 (2012), 339-365.
- Pavuk, J. - Cochadziev, M. "Neolithische Tellsiedlung bei Gäläbnik in Westbulgarien". *Slovenska Archeológia* 32 (1984), 195-228.

- Sperling, J. W. "Kum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934". *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* Vol. 45 (1976), 305-364.
- Tasic, N. "Anthropomorphic figurines from Vinča Excavations 1998-2009". *Documenta Praehistorica* XXXVIII (2011), 149-157.
- Thissen, L. "New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral". *Anatolian Studies* Vol.43 (1993), 207-237.
- Yalçın, Ünsal vd. "Chalcolithic Age gold beads from İnönü Cave Zonguldak". *Anatolica* XLVII (2021), 275-296.

AVRUPA TARİHİNDEKİ İLK ULUSLARARASI TOPLANTI: VİSEGRÁD KRALLAR TOPLANTISI

Gökhan DİLBAŞ*

Özet

1335 yılında Macaristan'ın Visegrád kasabasında Macaristan, Lehistan ve Bohemya kralları bir araya gelmiş ve Orta ve Doğu Avrupa'daki gelişmeler üzerinde yaklaşık yarım yüzyıl boyunca etkili olacak kararlar almışlardır. Bu toplantıda Lehistan ve Bohemya arasındaki anlaşmazlıklar sona ermiş, Lehistan ve Töton Şövalyeleri ihtilaflı topraklar üzerinde anlaşmaya varmış ve Viyana'nın yüksek vergilerden elde ettiği kazançları önlemek için ticaret yollarının değiştirilmesine karar verilmiştir. Ancak toplantının sonucunda elde edilen en büyük kazanç; Macaristan'ın, Lehistan'ın ve Bohemya'nın Habsburgların yayılmacı emellerine karşı Orta ve Doğu Avrupa'yı korumak amacıyla bir ittifak oluşturmalarıdır. XIV. yüzyılda kurulan bu ittifak, XX. yüzyılda aynı ülkelerin bir araya gelmesiyle Visegrád'ta, bu sefer Visegrád Grubu veya Visegrád Dörtlüsü (V4. Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti) adıyla yeniden kurulur. Orta Çağ'da Visegrád Krallar Toplantısı'nın Orta ve Doğu Avrupa'da uzun süre istikrarlı bir ortam oluşturduğu gibi yüzyıllar sonra hayata geçirilen Visegrád Grubu da bölgede istikrarın en önemli temel taşlarından birisi olur. Macar, Leh ve Bohemya krallarını Avrupa tarihinin ilk uluslararası toplantısını gerçekleştirmeye götüren sebeplerin, toplantıda alınan kararların ve bu kararların sonuçlarının incelenmesi, bölgede ağırlığını her zaman hissettiren Macaristan, Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyeti'nin tarihinin, bu bağlamda Orta ve Doğu Avrupa tarihinin farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesini sağlayacağı gibi bu zorlu coğrafyanın Batı Avrupa ile olan ilişkilerinin de anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, Lehistan, Bohemya, Visegrád, Visegrád Krallar Toplantısı

THE FIRST INTERNATIONAL MEETING IN EUROPEAN HISTORY: VISEGRÁD KINGS' MEETING

Abstract

In 1335, in the Hungarian town of Visegrád, the kings of Hungary, Poland and Bohemia met and made decisions that would influence developments in Central and Eastern Europe for nearly half a century. At this meeting, the disputes between Poland and Bohemia were settled, Poland and the Teutonic Knights agreed on disputed territories, and it was decided to change trade routes to prevent Vienna from profiting from high taxes. However, the biggest gain from the meeting was the formation of an alliance between Hungary, Poland and Bohemia to protect Central and Eastern Europe against the expansionist ambitions of the Habsburgs. This alliance, established in the XIVth century, was re-established in the XXth century in the Visegrád, this time as the Visegrád Group or the Visegrád Four (V4. Hungary, Poland, Czech Republic, Slovak Republic). Just as the Meeting of the Visegrád Kings in the Middle Ages created a stable environment in Central and Eastern Europe for a long time, the Visegrád Group, which came into being centuries later, became one of the most important cornerstones of stability in the region. Analyzing the reasons that led the Hungarian, Polish and Bohemian kings to organize the first international meeting in European history, the decisions taken at the meeting and the results of these decisions will provide a different perspective on the history of Hungary, Poland, Czech and Slovak Republic, which has always made its weight felt in the region, and in this context, the history of Central and Eastern Europe, and will contribute to the understanding of the relations of this challenging geography with Western Europe.

Keywords: Hungary, Poland, Bohemia, Visegrád, Visegrád Kings' Meeting

* Doç. Dr., Bağımsız Araştırmacı, gokhandilbas@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4337-8700

Extended Summary

In 1335, the town of Visegrád in Hungary hosted an important meeting that would influence developments in Central and Eastern Europe for nearly half a century.

The decisions taken at this meeting attended by the kings of Hungary, Poland and Bohemia influenced and shaped the developments in Central and Eastern Europe militarily, politically and economically for nearly half a century. As a result of the decisions taken in Visegrád by the three kingdoms, which always made their power felt in the region, the Habsburgs, who were thinking of expanding and dominating Central Europe, found an alliance consisting of Hungary, Poland and Bohemia against them and realized that they could not achieve their goals easily. Moreover, the decision to change the trade routes taken as a result of the meeting dealt a major blow to Vienna's earnings from high customs duties.

The settlement of the disputes between Poland and the Teutonic Knights, a highly influential institution in Europe in the Middle Ages, and the resolution of the disputes between Poland and Bohemia, with the mediation of Hungary, contributed greatly to the establishment of stability and confidence in Central and Eastern Europe.

Although this alliance, which was founded in the XIVth century by the kings of Hungary, Poland and Bohemia, lost its influence and strength with the change of circumstances over time, it was revived in the XXth century with the participation of the same countries in Visegrád (Hungary, Poland, Czech and Slovak Republic) under the name of the Visegrád Group (or Visegrád Four or V4 for short). This shows that this alliance is a source of stability and confidence for the whole of Europe, especially for Central and Eastern Europe, as it was in the Middle Ages. It is also a symbol of the fact that disputes can be resolved through diplomatic means today as they were in the past.

In our study, the international literature, especially in Hungarian, on the Visegrád Kings' Meeting has been examined and the sources written on the subject have been reviewed. The fact that only some of the many original sources on this meeting, which has an important place in Hungarian and European history, have survived to the present day makes it difficult to deal with the subject in more detail. Despite this situation, an effort has been made to address the subject in as much detail as possible.

Accordingly, the study first reviews the situation of the kingdoms of Hungary, Poland and Bohemia in the XIVth century, their internal dynamics and their relations with each other, and then examines the process leading up to the 1335 Visegrád Kings' Meeting. The meeting, which took place with the participation of the Hungarian King Károly I (1308-1395), the Polish King Kázmér III (1333-1370) and the Bohemian King János (1310-1346), is then discussed in detail. In the conclusion, it is emphasized how the alliance established as a result of the meeting shaped the developments in Europe in its period, and the contribution of the alliance in the XIVth century and the Visegrád Group established with the participation of the same states in the XXth century to the formations in the region, Europe and the world is explained.

Giriş

Macaristan'ın başkenti Budapeşte'nin yaklaşık olarak 42 km. kuzeyinde bulunan Tuna Nehri'nin en büyük kıvrımında yer alan tarihî Visegrád kasabası, 1335 yılının sonbahar aylarında Orta Çağ Avrupası'nın üç büyük hükümdarının; Macar, Leh ve Bohemya¹ krallarının bir araya geldiği önemli bir toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Visegrád kasabasına hâkim bir tepenin üzerindeki büyük kale, Macaristan'da 1241-1242 yıllarında yaşanan Moğol (Tatar) İstilasını sonra-

sı yeni bir istila durumunda güçlü bir savunma hattı oluşturmak ve aynı zamanda sığınak amacıyla da kullanılmak üzere Macar Kralı IV. Béla (1235-1270) döneminde inşa edilmiştir. Kalenin aşağıda, Tuna Nehri kıyısında inşa edilen bir diğer kale ile birleştirilerek genişletilmesi, yukarıdaki ve aşağıdaki kaleleri birbirine bağlayan ve bu suretle tepenin yamacını güçlü bir tahkimat sistemine dönüştüren bir surun inşa edilmesi, bu kale yapısını stratejik açıdan oldukça önemli müstahkem bir mevki hâline getirmiştir. Aslında Slavca "yüksek kale" anlamına gelen ve Macarlar

1 Bohemya: Çek Cumhuriyeti'nin batı ve orta kısmında yer alan tarihî bölge.

tarafından da benimsenen Visegrád kelimesi, günümüzdeki kale yapısına değil, daha kuzeyde bulunan bir tepede inşa edilmiş daha eski tarihli bir kaleye atıfta bulunmaktadır. Bir zamanlar bir Roma kalesi olan bu yer, Roma İmparatorluğu'nun bölgede hâkimiyetini kaybetmesinden sonra bu bölgede hüküm süren adı bilinmeyen bir yöneticinin kalesi olmuştur. Tepenin eteğinde bulunan Alman yerleşimcilerinin yaşadığı köy, XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Macar Kralı I. Károly'un (1308-1342) 1323'te tahtını Temesvár'dan Visegrád'a taşımasından sonra hızlı şekilde bir kasabaya dönüşmüş, idari binaların ve mahkemelerin tamamı olmasa bile bir kısmı buraya taşınmıştır. Bu durum ve kalenin stratejik konumu, Fransız Capet Hanedanlığı'nın (987-1328) alt kollarından birisi olan Anjou Hanedanlığı'ndan (Macaristan'daki hâkimiyetleri 1308-1386/1395 yılları arasındadır) Károly'u Visegrád'ı Orta Avrupa'nın en önemli kraliyet merkezlerinden biri hâline getirmeye teşvik etmiştir. Visegrád, bu zamanda aslında Macar Krallığı'nın resmî başkenti olmayıp özellikle Anjou Hanedanlığı zamanında kraliyetin ikinci sırada gelen idari merkezidir. Macar kraliyet ailesinin üyeleri özellikle Paskalya, Büyük Perhiz gibi dinî günlerde Visegrád'ta bulunmayı tercih etmişler, Macar kralları av gezilerinde çoğunlukla burada ikamet etmeyi sevmişler; kralların, yabancı elçileri zaman zaman Visegrád'ta kabul ettiği ve bazı önemli uluslararası görüşmeleri de burada yaptıkları görülmüştür. Macaristan'ın Osmanlı hâkimiyeti altında bulunduğu dönemde yıkılan kale, 1335 yılında Bohemya Kralı Lüksemburg'lu János'u (1310-1346), oğlu ve varisi Moravya Margravı² Károly'u (IV. Károly adıyla Bohemya Kralı: 1346-1378, Alman-Roma İmparatoru: 1355-1378), Leh Kralı III. Kázmér'i (1333-1370), Saksonya Prensi I. Rudolph'u (1298-1356) ve Töton Şövalyeleri'nin³ temsilcilerini bir aydan fazla süreyle ağırlamıştır. Visegrád'ın XIV. yüzyılda Macar Krallığı'nın ikinci merkezi konumunda olması, toplantıyı düzenleyen ve başkanlık eden Macar Kralı I. Károly'un

ikametgâhının da burada bulunması nedeniyle Károly ve Macar yöneticileri Orta ve Doğu Avrupa açısından son derece önemli olan bu toplantının Visegrád'ta yapılmasına karar vermişlerdir.⁴

1. Visegrád Krallar Toplantısı Öncesi Macar, Leh ve Bohemya Krallıkları

Visegrád'ta gerçekleşen krallar toplantısının sebeplerini anlamak için XIV. yüzyılın başındaki Macaristan, Lehistan ve Bohemya krallıklarının durumlarını incelemek gerekir. Her şeyden önce bu dönemde Avrupa'da veba gibi salgın hastalıklar yayılıyor, savaşlar ve nüfus hareketleri sebebiyle Avrupa'nın nüfusunda değişiklikler görülüyor olsa da şövalyelik kurumu ve kültürü tüm Avrupa'da varlığını hâlen güçlü şekilde sürdürmektedir. Şövalyelik kurumunun gücünün azalmadan varlığını devam ettiriyor olması temeli derebeyinin toprağını Orta Çağ köylüsü serfin işlemesine dayanan feodal düzenin de varlığını devam ettirdiğini göstermektedir. Orta Avrupa'nın üç büyük krallığında; Macaristan, Lehistan ve Bohemya krallıklarında XIV. yüzyılda yaşanan gelişmeler birbirine benzerdir ve bu durum, üç komşu krallığın birbirini daha iyi anlamasını sağladığı gibi kurulan ilişkilerin de şekillenmesine katkıda bulunmuştur.⁵

XIV. yüzyılın başında, söz konusu üç krallıkta da toplumsal huzursuzluklar yaşanmakta olup hoşnutsuzluklar mevcutken tahta geçen güçlü ve kararlı hükümdarlar sayesinde yüzyılın ikinci yarısında üç ülkede de iç çatışmalar sona ermiştir. Çatışmaların sona ermesinden ve kısmi de olsa toplumsal huzurun sağlanmasının ardından üç ülke de ekonomik ve askerî açıdan kendilerini güçlendirme yönünde çaba göstermeye başlamışlardır. Macaristan'da ve Bohemya'da kurucu hanedanlar neredeyse aynı zamanda sona ererken Lehistan'ın kurucu hanedanı olan Piast Hanedanlığı'ndan (930-1370) Krakow Prensi I. Władisław (Macarcası: Ulászló) Łokietek (Krakow Prensi:

2 Margrav: Orta Çağ'da Kutsal Roma İmparatorluğu'nun (962-1806) veya bir krallığın sınırlarını korumakla görevli komutan.

3 Töton (Teutonik) Şövalyeleri: Avrupa'da yaklaşık sekiz yüz yıl boyunca varlığını sürdüren Germen-Roma dini tarikatına mensup şövalyelik kurumu.

4 György Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, Budapest: International Visegrad Fund State Archives of Hungary Pázmány Péter Catholic University, 2009, 19; *Megelevenedik a visegrádi királytalálkozó*, 88, 91; Éva Kiss, *A Visegrádi Csoport Együttműködése*, Ungvár, 2020.

5 György Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Hungarian Historical Review* 2 2 (2013), 263; Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", 19; *Megelevenedik a visegrádi királytalálkozó*, 90.

1305/1306-1320, Lehistan Kralı: 1320-1333) parçalanmış Lehistan topraklarını Macarların desteğiyle birleştirmeyi başarmış ve 1320'de Papa XXII. Ioannes'in (1316-1334) onayıyla Lehistan Kralı ilan edilmiştir. Wladislaw'ın Lehistan Kralı ilan edilmesiyle birlikte Lehistan'ın kaderi de değişmeye başlamıştır.⁶

Macaristan'da ise kurucu hanedan olan Árpád Hanedanlığı'nın (855-1301) son hükümdarı III. András'ın (1290-1301) 1301'deki ölümüyle hanedanlık sona ermiştir. Bohemya kökenli Přemyslid Hanedanlığı'ndan (Macaristan'daki hüküm süresi: 1301-1305) IV. László (1301-1305) ve Alman kökenli Wittelsbach Hanedanlığı'ndan (Macaristan'daki hüküm süresi: 1305-1307) Ottó'nun (1305-1307) kısa süren hükümdarlıklarının ardından Macar tahtına Anjou Hanedanlığı'ndan (Macaristan'da hüküm süresi: 1308-1395) I. Károly çıkmıştır.⁷

Károly, 1314 yılından itibaren yönetim sisteminde köklü reformlar yapmaya başlar. Kraliyetin eski memurlarını değiştirir, yerlerine yenilerini atar. Unvana dayalı bir hiyerarşi sistemi geliştirerek sadece görev süresi boyunca mülklerinin gelirleri üzerinde söz sahibi olan bir mülk sahipleri sınıfı oluşturur. Serflerin vergilendirilmesinde ciddi reformlar yapar. Bir at arabasının geçebileceği her kapı (mülk) için vergi ödenmesi sağlayarak "kapı vergisi" denilen bir vergi sistemini uygulamaya koyar ve serflerin işlediği toprakları vergi sisteminin temeli hâline getirir. Károly, 1325 yılında mali bir reform başlatır ve forint, Macaristan'ın yeni para birimi olur. Bu para birimi, 4 gram olup 24 ayar altın içermektedir ve kısa zamanda Avrupa'nın en değerli para birimi hâline gelir.⁸

Macaristan, bu dönemde Erdel'de bulunan altın madenleri sayesinde Avrupa'nın bir numaralı altın üreticisi durumuna geldiği gibi gümüş madenciliğinde de ikinci sıraya yerleşir. 1327'de kabul edilen yasa göre soyluların da değerli madenleri çıkarmalarına izin verilir. Bu şekilde altın ve gümüş üretimi daha da artar. Çıkarılan madenlerin 2/3'ü vergi olarak krali-

yet hazinesine giderken geri kalanı saray tarafından satın alınmakta ve dövülmüş altın olarak ödenmektedir. Bu yolla soyluların da madencilikle ilgilenmesi sağlandığı gibi aynı zamanda kraliyet hazinesine de önemli miktarda gelir elde edilir.⁹

Bu zamanda Macar ve Leh hükümdarları kendi topraklarındaki oligarklara¹⁰ karşı verdikleri mücadelede birbirlerini desteklemektedirler ki bu durum, iki ülkenin XIV. yüzyıl boyunca Orta Avrupa'da izlediği siyasetin en önemli temel taşı olacaktır. Nitekim bu yıllarda Macaristan'ın ve Lehistan'ın ortak amaçlarda buluşuyor olması Macar dış politikasının tutarlı bir Lehistan dostluğu ile karakterize olmasını sağlamıştır. 1306'da Přemyslid Hanedanlığı'nın sona ermesiyle Lüksemburg Hanedanlığı'ndan (1082-1442) János, Bohemya tahtına çıkar. Bu zamanda Bohemya, tam bağımsız bir devletten ziyade Roma-Germen İmparatorluğu'nun bir parçası, bir eyaleti durumundadır. Anjou ve Lüksemburg hanedanlıkları birbirine rakip olsa da Avrupa'nın koşulları, Macaristan ve Bohemya'nın iç dinamikleri her iki hükümdarı da uzlaşmaya zorlar. Uzlaşmanın ilk göstergesi, ilk iki eşini (Károly'un birinci eşi Rurik Hanedanlığı'ndan Mária [d. 1290-ö. 1309] olup ikinci eşi Piast Hanedanlığı'ndan Mária'dır [d. 1295-ö. 1317]) zamansız şekilde kaybeden Károly'un 1317'de Bohemya Kralı János'un kız kardeşi Lüksemburg'lu Beatrix (kraliçelik yılları: 1318-1319) ile evlenmesidir. Bu sırada Orta Avrupa'da kendilerine karşı hazırlanmakta olan bir ittifakı sezinleyen Habsburglar, Károly'un beklenmeyen şekilde biten ilk iki evliliğinin sonuçlarından yararlanmak isteseler de Károly'un János'un kız kardeşi Beatrix ile üçüncü evliliğini yapacağını ve bu hanedan evliliğinin sonucunda Macar Kralı'nın önünde Anjou-Lüksemburg-Piast ittifakının oluşacağını öngörememişlerdir. Ancak Beatrix'in 1319'daki beklenmeyen ölümü, kurulmakta olan bu ittifaka son verdiği gibi Macar Krallığı'nın Lehistan ve Bohemya'nın desteğiyle Habsburglar ile yapmayı düşündüğü mücadeleye de sekte vurur. Aslında Károly, başlangıçta Avusturya'da hüküm süren

6 Rác, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 20; Rác, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Hungarian Historical Review* 2, 263; *Megelevenedik a visegrádi királytalálkozó*, 90.

7 Gökhan Dilbaş, *Mohaç Meydan Muharebesi (29 Ağustos 1526)* (İstanbul: Lora Yayıncılık, 2024), 22-23.

8 *Megelevenedik a visegrádi királytalálkozó*, 87.

9 *Megelevenedik a visegrádi királytalálkozó*, 87.

10 Oligark: Bir ülkenin ulusal siyasetini etkilemek amacıyla belli kaynakları kontrolü altında tutan kişi.

Habsburglarla anlaşmaya çalışarak onları Roma-Germen İmparatoru Lajos'a (1289-1330) karşı olan mücadelelerinde desteklemiştir; ancak bu desteğe karşın Avusturya Prensi III. Frederick'in (Avusturya Prensi: 1298-1330, Alman Kralı. 1314-1330) Károly'a isyan eden Kőszeg civarındaki asileri desteklemesi, üstüne üstlük Bratislava ve Muraköz'ü işgal etmesi üzerine Károly, Habsburglara güvenemeyeceğini anlamış ve Galiçya konusunda aralarında anlaşmazlık bulunuyor olsa da Macar Krallığı ile kurulacak olan bir ittifaka katılmaya oldukça istekli davranmakta olan Lehistan ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır.¹¹

Nitekim Károly'un Leh Kralı I. Wladislaw'ın kızı Erzsébet (kraliçelik yılları: 1320-1342) ile 1320'de dördüncü ve son evliliğini gerçekleştirmesi, Macaristan'ın Bohemya'nın ardından Lehistan ile de güçlü bir ittifak kurmasına sebep olmuştur. Károly'un gerek Bohemya'dan gerekse de Lehistan'dan yaptığı hanedan evliliklerinin, Macar Krallığı'nın Bohemya ve Lehistan ile ilişkilerini güçlendirdiğine ve zor bir durumda bu devletlerin desteğini almak konusunda kendisini garanti altına aldığına kuşku yoktur. Bu evlilik aynı zamanda Bohemya Kralı János'un, Károly'un düşmanı olan ve III. András'ın ölümü sonrası Macaristan'da yaşanan taht mücadelesinde Macaristan'ın kuzeybatı bölümünü elinde bulunduran Máté Csák'a (1260-1321) karşı yaptığı seferde ona daha fazla destek sağlamasına da vesile olmuştur. Bir yandan taht mücadeleleri sırasında bozulan Macar-Avusturya ilişkileri bir yandan da Lüksemburg ve Habsburg hanedanlıkları arasında zaten uzun süredir devam etmekte olan husumet nedeniyle Macaristan ve Bohemya arasındaki ilişkiler daha da güçlenir. Bununla birlikte Macaristan'ın Bohemya ve Lehistan ile olan iyi ilişkilerinin Bohemya ve Lehistan arasındaki sorunlar nedeniyle zaman zaman gölgelendiği görülür. Bu arada Macaristan'da Károly'un özellikle Lehistan ile kurduğu ilişkiyi kabul etmekte zorlanan ve tehlikeli bulan kişiler de vardır. Nitekim 17 Nisan 1330'da Nógrád'lı asilzade Zách Felicián (?-1330), Károly'a karşı başarısız bir su-

ikast girişiminde bulunmuştur. Zách'ın bu girişiminin sebebi aslında kızı Klára'nın Leh Kralı I. Wladislaw'ın oğlu Kázmér ile ilişkisi olduğuna dair çıkarılan saray dedikodusudur. Bu durumu kabullenemeyen ve Károly'a zaten muhalif olan Zách, Wladislaw ile ittifak halinde bulunan Károly'u hedef alarak intikam almayı tasarlamıştır. Károly, bu suikast girişiminde sağ koldan yaralanırken Kraliçe Erzsébet sağ elinin dört parmağını kaybetmiştir. Zách ise olay yerinde kraliyet muhafızları tarafından öldürülmüştür.¹²

Bu zamanda Orta ve Doğu Avrupa'nın kaderini etkileyen Bohemya ve Lehistan arasında yaşanmakta olan çatışmanın en önemli sebebi, selefi Přemyslid Hanedanlığı kralları gibi Bohemya Kralı János'un da Leh tahtına ve tacına sahip olma isteğidir. XIV. yüzyılın uluslararası ilişkiler kurallarına göre böyle bir isteğin yasal olarak geçerliliği bulunmaktadır ve bu şekilde János, IV. László (1301-1305) adıyla Macar tahtına da oturmuş olan Přemyslid Hanedanlığı'ndan Vencel'in tüm mirasına sahip olacaktır; ancak bu isteğin gerçekleşmesi, bir yandan János'un başarısız seferi diğer yandan da Leh Kralı Wladislaw'ı destekleyen Anjou'ların diplomatik çabaları ile engellenmiştir. Macaristan, Lehistan ve Bohemya arasında ilişkiler bu şekilde devam ederken I. Wladislaw'ın 1333'teki ölümünden sonra Lehistan tahtına oğlu III. Kázmér (1333-1370) çıkmış ve bu durum, üç ülkenin ilişkilerinde yeni bir dinamik yaratmıştır. Kázmér, iktidara gelir gelmez hızlı şekilde babasından kendisine kalan meseleleri çözmeye koyulmuştur. Bu sırada Lehistan sadece Lüksemburg Hanedanlığı ile değil Töton Şövalyeleri ile de anlaşmazlıklar yaşamaktadır. Lehistan tahtına yeni kralın geçmesiyle birlikte János da sonu gelmeyecek görülen Lehistan üzerindeki iddiasından vazgeçme yönünde bir tutum sergilemeye ve Bohemya-Lehistan ilişkilerini iyileştirmek amacıyla daha yoğun şekilde gayret göstermeye başlamıştır.¹³

Macaristan'ın Avrupa ile olan ticari ilişkileri, XII. yüzyılın sonunda Avrupalı tüccarların ithal mal-

11 Renátó Mogyorósi, "Kelet-Közép-Európa útja a visegrádi királytalálkozóig", *Mora Akadémia: szakkollégiumi tanulmánykötet* 4/4 (2017), 175, 177-178, 181; Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", 20.

12 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", 21; *Megelevenedik a visegrádi királytalálkozó*, 90; Kiss, *A Visegrádi Csoport Együttműködése*.

13 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 21; *Megelevenedik a visegrádi királytalálkozó*, 90.

lar karşılığında başta değerli metaller olmak üzere mallarını ihraç etmeye başlamasıyla hızlı şekilde gelişmiştir. Durumu fark eden Habsburglar, söz konusu ticaretin getirilerinden azami şekilde faydalanmanın yollarını aramaya başlarlar. Gelişmeler öyle bir aşamaya gelir ki Habsburglar işi, XIV. yüzyılın başında Orta ve Doğu Avrupa'dan gelip Viyana'dan geçen tüm tüccarları durdurmaya ve taşıdıkları mallar üzerinden yüksek oranda vergi toplamaya kadar varırmışlardır. Károly'un Habsburgların girişimlerini diplomatik yollarla önleme çabaları başarısız olunca Károly, bir ticaret savaşı başlatmış ve Macar tüccarlarının Avusturya topraklarına girişini yasaklamıştır. Bu sırada János da boş durmamaktadır, zira Bohemya da bu zamanda madencilikte ciddi bir ivme yakalamıştır ve János, bu avantajını kaybetmek istememektedir. 1327'de Károly ve János arasında Nagyszombat'ta yapılan görüşmede iki ülke arasında ortak bir parayı sistemi kurularak önemli bir ekonomik gelişmeye imza atılır. Macaristan ve Bohemya arasındaki olumlu atmosfer, bu ittifaka Lehistan'ı da katmak isteyen Károly'u Lehistan ve Bohemya arasında arabuluculuk yapmak konusunda cesaretlendirir. Bu sırada Kázmér de zaten Lehistan'ı oldukça yıpratmış babası I. Wladislaw'ın 1320'de başlattığı Bohemya'ya ve Töton Şövalyeleri'ne karşı sürdürülen iki cepheli savaşı bitirmek için Bohemya ve Töton Şövalyeleri ile uzlaşma isteğindedir. Öte yandan böyle bir uzlaşma Bohemya için de olumlu sonuçlar verecektir. Zira János'un da Alman tahtını ele geçirme hırsı, onu bu yıllarda Habsburglarla karşı karşıya getirdiği gibi Roma-Germen İmparatoru IV. Lajos (1314-1347) ile de karşı karşıya getirmektedir.¹⁴

Lehistan ve Bohemya; yaşadıkları sorunları çözmek, ayrıca Lehistan, Töton Şövalyeleri ile de yapmakta olduğu mücadeleye son vermek amacıyla bir araya gelmeye niyetli olsa da bir arabulucu, kendilerine rehberlik edecek birisini aramaktadırlar. 1334 yılında Leh Kralı János sorunların çözümü için kendi adına Macar Kralı I. Károly'u atarken Töton Şövalyele-

ri de János'u seçerler. Károly'un ve János'un Lehistan sorununda karşı karşıya gelmesi bundan sonra yaşanacak olan süreçler için de bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Wladislaw'ın ölümü sonrası bölgede ağırlığını iyiden iyiye hissettirmeye başlayan Károly, yaşı geçkin Bohemya Kralı ile genç Leh hükümdarı arasında arabuluculuk yapma görevini büyük bir heyecanla kabul eder. 1335 yılındaki Visegrád toplantısına giden yolu açan bu arabuluculuk görevi uzun vadeli planları arasında Anjou Hanedanlığı adına kendisine Lehistan tahtını talep etme yönünde bir düşüncesi bulunan Károly'un, bu görevi daha da şevkle yapmasını sağlamıştır. İlk adım olarak Leh Kralı Kázmér, 28 Mayıs 1335'te Lehistan'da bulunan Sandomir'de Moravya Margravı olan Bohemya Kralı János'un oğlu Károly ile bir yıllık bir ateşkes imzalamıştır. Ateşkese Macar Kralı Károly ile birlikte iki Lehistan asilzadesi de kefil olarak dâhil edilmiştir. Daha sonra, aynı yılın 24 Ağustosunda János ve Kázmér'in elçileri o zamanlar Macar Krallığı topraklarında, günümüzde ise Slovakya sınırları içinde bulunan Trenčín'de bir araya gelmiştir. Kázmér, elçilerine barış görüşmeleri boyunca Macar Kralı'nın temsilcilerinin tavsiyelerine göre hareket etmeleri yönünde talimat vermiştir. Elçiler, ayrıca kral adına 30.000 gümüş marka kadar mali sorumluluk alma hakkına da sahiptir. Leh devlet adamları mali açıdan zor durumda bulunan Bohemya Krallığı'na yüklü bir ödeme yapılmasının çözüme önemli katkılar sağlayacağını farkına varmışlardır. Görüşmeler sonucunda Bohemya Kralı János, oğluyla birlikte Lehistan üzerindeki iddialarından vazgeçerken Leh Kralı Kázmér de Bohemya tarafından yönetilen Silezya¹⁵, Plock ve Mazovya'nın¹⁶ mülkiyetinden vazgeçmiştir. Ayrıca Kázmér bir varis bırakmadan ölürse kız kardeşi Erzsébet'in kocası Macar Kralı Károly başta olmak üzere tüm hanedanlık, önceki yıllarda kaybedilen Lehistan topraklarını geri almak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır. Buna ek olarak Macar Kralı, Lehistan'ın Galiçya üzerindeki hak iddialarını tanımış ve Töton Şövalyeleri'ne karşı Lehistan'a askerî yardım sözü vermiştir.¹⁷

14 Gabriella Ormány, *Károly Róbert Kora*, Külföldi Magyar Cserkészszövetség, 2008, 22; Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation"; https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_visegradi_kiraltalalkozo_1335_21; https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/visegrad_ezer_eve_almanach/pages/visegrad_21_03.htm

15 Silezya: Büyük kısmı Polonya'da, küçük bir kısmı Çek Cumhuriyeti ve Almanya sınırları içinde yer alan Orta Avrupa'da tarihî bölge.

16 Mazovya: Polonya'nın orta ve kuzeydoğusunda yer alan tarihî bölge.

17 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 22; Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", 265; Kiss, *A Visegrádi Csoport Együttműködése*.

2. Visegrád Krallar Toplantısı

Bu gelişmelerden sonra Macar, Leh ve Bohemya krallarının bir araya gelip yüz yüze müzakerelerin başlamaması için artık hiçbir sebep mevcut değildir. Kasım 1335'in başlarında, 47 yaşındaki Macar Kralı I. Károly, kayınbiraderi ve müttefiki 25 yaşındaki Leh Kralı III. Kázmér'i, 39 yaşındaki Bohemya Kralı János'u, Bohemya Kralı'nın oğlu 19 yaşındaki Moravya Margravı Károly'u ve Töton Şövalyeleri'nin temsilcilerini Visegrád'a davet etmiş ve onları bir aydan fazla bir süre Visegrád'taki kalesinde ağırlamıştır. Bu görüşmelerde I. Károly'a; Estergon Başpiskoposu Csanád Telegdi (1330-1349), kral naibi Vilmos Drugeth (?-1342) ve hazineden sorumlu Demeter Neksei (1282-1338) de eşlik etmiştir. Ayrıca gerek saygılarını sunmak gerek görüşmelerin gidişatını takip etmek veya sadece benzeri daha önce görülmemiş bu görkemli toplantılara katılmak amacıyla çeşitli Avrupa ülkelerinden gelen elçilerin ve Macaristan'daki şehirlerin temsilcilerinin haricinde toplantılara şövalyelerden Sparrenberg'li Marquardus, Torun'lu Konrád, yöneticilerden Silezya Dükü Boleszló, Dobrzym Dükü Galhard ve Papa'nın elçisi de katılmıştır. Söz konusu bu kişilerin haricinde bu zamanda Visegrád'ta Macar, Leh ve Bohemya krallarının kalabalık maiyetleri de yer almıştır.¹⁸

Visegrád'ta bu kadar büyük bir kalabalığın toplanmasının en büyük sebebi, Lehistan ve Bohemya hükümdarlarının alınacak kararlara sadece kendilerinin karar vermek istememeleri, bu sürece tebaalarını da dâhil etmek istemeleridir. Şehirlerden gelen delegeleri ve Macar soylularının maiyetlerini de hesaba katacak olursak Visegrád'ta 1335'te yaklaşık olarak 10.000 kişinin toplandığını söyleyebiliriz.¹⁹

Dönemin çağdaş tarihçilerinin Visegrád'taki bu önemli toplantıya eserlerinde yer verdikleri görülürse de Visegrád'ta yaşanan süreçlere tam anlamıyla hâkim olmak istiyorsak Macar, Leh ve Bohemya kroniklerinin ve konu ile ilgili diğer belgelerin neredeyse

tamamının incelenmesi gerekmektedir. Zira günümüze kadar ulaşan kroniklerde ve belgelerde her yazarın bu olayın genellikle kendi milletini ilgilendiren yanlarını ön plana çıkardığı, kendilerini ilgilendirmediklerini düşündüğü yönlerini ise arka planda bıraktığı görülür. Örneğin toplantıya bizzat katılan Moravya Margravı Károly, toplantı hakkında yazdıklarında Macar Kralı'nın konuklarını nasıl ağırladığı hakkında bilgi vermediği gibi Visegrád'taki toplantıya gelinceye kadar yaşanan gelişmeleri de anmamıştır. Sadece görüşmelerin dinamikleri hakkındaki düşüncelerini aktarmış ve doğrudan Macaristan-Lehistan-Bohemya ittifakına geçiş yaparak özellikle Bohemya-Lehistan ilişkilerine odaklanmıştır. Kaleme aldıklarında babası János'un kendisi Visegrád'a geldiği zaman zaten orada olduğunu belirtmiş; ardından hükümdarlar arasındaki dostane ilişkileri anlatmış, ancak asıl üzerinde durulması gereken Bohemya-Lehistan anlaşmazlığının sebeplerini kısaca anlatmakla yetinmiştir. Bu noktada imdada Polonya'nın ilk tarihçisi olarak kabul edilen XV. yüzyılda yaşamış Jan Długosz (1415-1480) yetişir ve Károly'un eksiklerini tamamlar. 965'ten başlayarak ölümüne kadar Güneydoğu ve Batı Avrupa'daki olayları kaleme aldığı *Annales seu cronici incliti regni Poloniae* (Meşhur Lehistan Krallığı'nın Yıllıkları veya Kronikleri) adlı on iki ciltlik eserinde kralların Visegrád'ta bir araya gelmelerinin asıl sebebinin Töton Şövalyeleri tarafından ele geçirilen Lehistan toprakları üzerindeki anlaşmazlıkları çözmek olduğunu vurgulayarak toplantının önem taşıyan esas gündem maddelerinden birisini dile getirmiştir.²⁰ Długosz, toplantı hakkında şunları söyler:²¹

Kraliyet arabulucularının kararı açıklama zamanı yaklaştığında iki kral Aziz Erszébet Günü'nde²² Wyszehrad (Visegrád) Kalesi'nde buluşmayı ve orada karar vermeyi kabul ederler. Kral Kázmér, davasını şahsen sunmak için oraya gider. Bohemya Kralı János da oradadır. [...] Taraflar kendi davalarını ve onları destekleyen belgeleri sunarlar. Ancak Bohemya Kralı, bir hakemden

18 Antal Pór, A Történeti Jelenetek, Korhú Rekonstruáláról (Levél a szerkesztőhöz.), Századok, I. Füzet, XXVII-ik évfolyam, (Budapest, 1893), 427; Selim Yeşiltas-Tolga Erdem, "Vişegrad Grubu Üzerine Bir Analiz: Oluşumu, İşleyişi, Etkileri ve Sorunlar", OPUS 18/40 (2021), 2964; Kiss, A Visegrádi Csoport Együttműködése; https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_visegradi_kiralytalalkozo_1335; https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/visegrad/visegrad_ezer_eve_almanach/pages/visegrad_21_03.htm

19 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Hungarian Historical Review* 2, 282.

20 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 23, 27.

21 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Hungarian Historical Review* 2, 269.

22 Aziz Erszébet (Elizabeth) Günü: Erszébet, Vaftizci Yahya'nın annesi olup Aziz Erszébet Günü, 5 Kasım'a denk gelmektedir.

ziyade Şövalyeler (Töton Şövalyeleri) adına bir dava vekili gibi davranır ve özellikle kendisine önemli miktarda para, gümüş ve altın kazandıran Pomeranya'nın²³ Şövalyeler'e verilmesinin geçersiz kılınmaması konusunda endişelidir. Verilen karara göre Kuyavia²⁴ ve Dobrzyn'in Lehistan'a, Pomeranya'nın ise Töton Şövalyelerine ait olduğu kesinleşir... Bu, Kázmér için acı bir darbe olur, zira onu mirasının bir kısmından mahrum bırakmaktadır, ancak ne kadar zayıf olduğunu bildiğinden ve düşmanlıklar yeniden başlarsa daha da zayıflayacağından korktuğu için zaten yeterince düşmanı da olduğundan ve Ruthenya'ya²⁵ savaş ilan etmeyi düşündüğünden, Nieszawa Kalesi'nin Kuyavia'ya ait olmasına rağmen Tarikat'ta (Töton Şövalyeleri) kalması koşulunu bile kabul eder, bu şekilde Vistül'ün her iki yakasının kontrolünü Tarikat'a verir ve nehrin su yolu olarak kullanılmasını sağlar.

XV. yüzyılda yaşamış Macar kronik yazarı János Thuróczy (1435-1489) ise Chronica Hungarorum (Macarların Kroniği) adlı eserinde ilk bakışta toplan-tının formalitelerine odaklandığı izlenimini verir gör-ünse de anlatımında krallar toplantısının arka planı-nı gösteren ve aynı zamanda Macar Krallığı'nın zen-ginliğini, bu suretle ekonomik durumunu vurgulayan öğelere yer vermiştir.²⁶

Miladın 1335. yılında, Aziz Márton²⁷ kutlamaları civarında, Bohemyalı János, oğlu Károly ve Lehlerin kralı, ittifaklarını sonsuza dek sürecek bir barış antlaşmasıyla mühürlemek amacıyla Visegrád Kalesi'ne, Kral Károly'un sarayına geldiler. Bu şekilde de gerçekleşti. Macar Kralı'nın cömertliği sayesinde Bohemya Kralı'nın öğle yemeği için 2.500 somun ekmek ve kraliyet yemeklerinden oldukça bol miktarda temin edilirken atların günlük yem payı 25 mérő²⁸ idi. Leh Kralı'nın öğle yemeği için 1.500 somun ekmek, diğer

yiyecekler, ayrıca 180 fıçı şarap da temin edilmişti. Macaristan Kralı, Bohemya Kralı'na çeşitli mücevherler hediye etti: elli gümüş kupa, iki sadak, iki kemer, muhteşem bir satranç tahtası, iki paha biçilmez eyer, 200 gümüş mark değerinde bir bıçak ve incelikle işlenmiş bir inci istiridyesi. Leh Kralı, Bohemya Kralı'na saygılarını sunduğu ve Macaristan Kralı Károly, Leh Kralı'nın kız kardeşini eş olarak aldığı için, Macaristan Kralı Károly, Bohemya Kralı'na vergiden muaf tutulmak amacıyla ona en iyi altından imal edilmiş 500 mark verdi. Ayrıca, bu ülkelerden herhangi birine bir düşman saldırısı olması durumunda diğerlerinin ona yardım edeceği kararına varılmıştı. Bu durum, kendi aralarında bir yeminle mühürlenmiştir.

XIV. yüzyılın ilk yarısında derlenen Prag'lı Francis'in kroniğinde olayların gelişimi şu şekilde anlatılır:²⁹

Bunlar olduktan sonra, Tuna Nehri üzerindeki Visegrád'ta Kral I. Károly'un yanında bulunan babamızın (Bohemya Kralı János) yanına Macaristan'a doğru yola çıktık. Bu kral daha önce babamızın kız kardeşiyle evliydi, ancak o ölmüştü ve şimdi Krakow Kralı Kázmér'in kız kardeşiyle evliydi ve ondan üç oğlu olmuştu: birincisi Lajos, ikincisi András, üçüncüsü István'dı. O yerde Kral Károly, babamızla Krakow Kralı arasında bir barış sağladı... Krakow Kralı, kendisi ve halefleri olan Küçük Lehistan kralları için Silezya ve Opole düklikleri ile Wrocław şehri üzerindeki tüm haklarından babamıza ve Bohemya Krallığı'na karşı sonsuza dek feragat etti. Daha önce aralarında anlaşmazlık yaşanmıştı, zira büyükbabamız Bohemya Kralı II. Vencel, Küçük Lehistan'ı ve Krakow ve Sandomierz dükü olan Przemyśl'in tek kızıyla evlenmişti ve bu suretle yukarıda bahsi geçen Küçük Lehistan'ı, Krakow ve Sando-

23 Pomeranya: Baltık Denizi kıyılarında Polonya'nın batısını ve Almanya'nın doğusunu içine alan tarihî bölge.

24 Kuyavia: Polonya'nın kuzey-orta kesiminde, Vistül Nehri'nin sol kıyısında yer alan tarihî bölge.

25 Ruthenya: Kiev Rusya'sının Orta Çağ'da Rusya, Ruscia ve Roxolania haricindeki Latince isimlerinden birisi.

26 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 25, 27; Kiss, *A Visegrádi Csoport Együttműködése*; László Koppány Tóth, *V4-ek Jelene És Jövője Európában És A Világban*, (Budapest, 2021), 5; https://ntf.hu/index.php/2016/11/19/i_karoly_magyar_kiraly_es_visegradi_kiralytalalkozo/

27 Aziz Márton (Martin. 316/336-397): Fransa'daki Tours şehrinin üçüncü piskoposu olup Hristiyan inancının en çok tanınan azizlerden birisidir. Her yıl 11 Kasım tarihinde yortusu kutlanmaktadır.

28 Mérő: Macaristan'da buğday vb. ürünleri ölçmek için kullanılmış eski bir ağırlık ölçüsü birimi.

29 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Hungarian Historical Review* 2, 268.

mierz düklüklerini elinde tutuyordu. Söz konusu Przemysł öldüğünde krallığını ve sahip olduğu düklükleri büyükbabamıza ve Bohemya Krallığı'nın tacına ebediyen vermişti. Ancak yukarıda bahsi geçen Kázmér, prensesin amcasıydı ve Küçük Lehistan Krallığı hakkını elinde tuttuğunu, bir kadının krallığı miras alma hakkına sahip olmadığını ileri sürmüştü. Böylece Bohemya kralları ve Krakow veya Küçük Lehistan kralları ile Kázmér ve ölen babası Władisław arasında mücadele uzun süre devam etti. Bu mücadele yukarıda bahsi geçen Macaristan Kralı'nın arabuluculuğuyla sona erdi. Bu konuda müttefik oldu ve Avusturya düküne karşı babamıza yardım edeceğine söz verdi. Dük, kardeşimizden yukarıda adı geçen Lajos'a (Wittelsbach) karşı Karintiya³⁰ düklüğünü almıştı ve aşağıdaki prenslerle de müttefikti: Macaristan Kralı, babamız ve kız kardeşimizle evli olan Bavyera Dükü Henry.

Visegrád'taki toplantıda Kázmér, Bohemya Kralı'na Leh Kralı unvanından vazgeçmesi karşılığında 20.000 Prag groschen'i³¹ ödemeyi kabul etmiştir. Bunun karşılığında Bohemya Kralı János da Macar Kralı'na emanet edilmek üzere Leh tahtından feragat ettiğine dair bir belge sunmuştur. Kázmér, taahhüt edilen miktarı temin edemezse Macar Kralı kendisine emanet edilen belgeyi Bohemya Kralı'na vermeye, bu şekilde anlaşmayı feshetmeye yetkilidir veya eksik 6.000 markı kendisi temin etme seçeneğine sahiptir. Bu noktada 6.000 gümüş markın 500 altın marka denk geldiğini ve kronik yazarı Thuróczy'nin, ...Macaristan Kralı Károly, Bohemya Kralı'na vergiden muaf tutulmak amacıyla ona en iyi altından imal edilmiş 500 mark verdi şeklinde yazmakla hataya düştüğünü belirtmek gerekir. Thuróczy'nin bahsettiği meblağ aslında Leh Kralı'nın Bohemyalılara ödeyeceği bir vergi değil János'un Lehistan üzerindeki iddialarından vazgeçmesinin karşılığıdır. Bununla birlikte yazarın

toplantıdaki yiyecek ve içeceklerin miktarı hakkındaki bilgilerinin cüzi farkları dikkate almayarak doğru olduğunu kabul etmek gerekir. Kaynakları değerlendirdiğimiz zaman Visegrád toplantısının yaklaşık 40.000 altın florine mal olduğunu tahmin edebiliriz ki bu miktar zamanın koşulları göz önüne alındığında oldukça yüksek bir rakamdır.³²

Yapılan anlaşmaların gerçek kutlaması, Károl'y'un eşi Kraliçe Erzsébet'in isim günü olan 19 Kasım'da gerçekleşmiştir. O gün Bohemya-Lehistan barışı, Lehistan'dan Wrocław'a giden yolun güvenliğinin sağlanması ve Boleslavit (Boleslawiec) Kalesi'nin yıkılması gibi alınan birçok karar yazıya geçirilmiş ve taraflar bu belgeleri onaylamıştır. Ancak 19 Kasım'da gerçekleşen en önemli olay, yeni kurulan Bohemya-Lehistan ittifakını korumayı amaçlayan hanedanlar arasındaki bir evlilik sözleşmesidir. Leh Kralı Kázmér'in kendisinden küçük kız kardeşi olmadığı için Kázmér, küçük kızı Erzsébet'i Bohemya Kralı'nın 6 yaşındaki torunu, Bavyera Dükü Henry ve Lüksemburg Düşesi Margaret'in tek çocuğu ile evlendirmek üzere anlaşırda da çocuğun 1340'taki ölümü nedeniyle bu evlilik gerçekleşmemiştir. Buradan Orta Avrupa'nın üç hükümdarının Visegrád'taki buluşmasının altında yatan sebebin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırdıktan sonra Habsburglara karşı bir ittifak kurmak olduğu anlaşılabilir.³³

Günlerce süren müzakerelerden ve 19 Kasım'daki kutlamalardan sonra alınan kararlar 26 Kasım'da artık son şeklini almıştır. Yapılan toplantılarda birçok karar alınmış olsa da alınan en önemli karar kuşkusuz ki Leh Kralı Kázmér'in Kuyavia ve Dobrzyń'i hâkimiyeti altında tutarken Töton Şövalyeleri'ne Pomeranya bölgesini bırakmasıdır. Bohemya Kralı János, 3 Aralık tarihli mektubunda, Töton Şövalyeleri'nin Üstadi'na toplantılarda alınan kararları bildirir:³⁴

30 Karintiya: Avusturya'nın güneyinde yer alan bir eyalet.

31 Prag groschen'i: Almanca konuşulan ülkelerde Bohemya groschen'i olarak da bilinen bu para, ilk olarak 1300 yılı civarında Kutná Hora'da Bohemya Kralı II. Vencel (Bohemya Kralı: 1278-1305, Lehistan Kralı: 1300-1305) döneminde basılmıştır.

32 Ormány, Károly Róbert Kora, 22; Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 25; Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Hungarian Historical Review* 2, 270; http://ntf.hu/index.php/2016/11/19/i_karoly_magyar_kiraly_es_visegrad_kiralytalalkozo/

33 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 25; Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Hungarian Historical Review* 2, 272; Kiss, *A Visegrádi Csoport Együttműködése*; https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_visegrad_kiralytalalkozo_1335

34 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Hungarian Historical Review* 2, 274.

Kudüs Alman Hastanesi'nin Görkemli Meryem Ana Tarikatı'nın Büyük Üstadı, Şövalye Lord Theoderic'e, sevgili dostumuz János'a, ilahi lütuf sayesinde Bohemya Kralı, Lüksemburg Kontu selamlarını, lütuflarını ve kutsamalarını göndermektedir. Macaristan Kralı'nın sarayında geçirdiğimiz üç hafta boyunca, sizin ve Tarikat'ın işlerini, yanımızda bulunan şövalyelerinizin bildireceği şekilde, elimizden geldiğince düzenlediğimizi bilin. Öncelikle, Lehistan Kralı Culmerland (Chełmno³⁵ arazisi) ve Pomeranya topraklarından feragat ettiğini ve gelecekte size karşı samimi bir dostluk besleyeceğini belgelerle garanti edecektir.

Macaristan Kralı ve biz, Lehistan Kralı'nın yukarıda belirtilen feragati ve sizinle Lehistan Kralı arasındaki uyum ve anlaşma hakkında tanıklık belgeleri vereceğiz.

Lehistan Kralı, Papa'nın Culmerland ve Pomeranya topraklarının size ve Tarikat'a bağışını onaylaması için ricada bulunmalıdır.

Lehistan Kralı, başpiskoposlardan ve diğer dini ve laik kişilerden geçmiş savaşın zararlarının intikamının alınmayacağı ve hiçbir dinsel veya laik mahkemede saldırıya uğramayacağı konusunda belgeler vermeli ve belgeler almalıdır.

Lehistan Kralı, Macaristan Kralı'ndan Culmerland ve Pomeranya topraklarından feragat edilmesiyle ilgili belgeleri, eşi Lehistan Kralı'nın kız kardeşi olduğu için kendisi ve haleflerinin adına almalıdır.

1335 yılında, "Ad te levavi"nin³⁶ söylendiği Pazar günü mührümüz altında hazırlanmıştır.

Tarihçi Roman Grodecki (1889-1964) Pomeranya'nın durumunu vurgulayarak toplantıda alınan kararların Töton Şövalyeleri'ne büyük avantaj sağladığını belirtir:³⁷

Bu formülün Germen Şövalyeleri (Töton Şövalyeleri) için çok faydalı olduğu açıktır, zira kalıtsal bir bağışın veya devrin yasal mülkiyet hakkı, Şövalyelerin Pomeranya'daki mülkiyet hakkını bağışçı haline getirmektedir, bu durum bölgeyi Lehistan açısından dokunulmaz ve geri alınmaz bir şekle sokmaktadır. Bu şekilde Haçlılar (Töton Şövalyeleri) için en geniş kapsamlı garanti sağlanmış olmuştur.

Elimizdeki belgelerde bulunan tarihleri değerlendirecek olursak Macar, Leh ve Bohemya krallarının Visegrád'ta cüzi zaman kaymalarını hesaba katmazsak 1 Kasım Azizler Günü civarında toplandıklarını düşünebiliriz ki Thuróczy de eserinde kasım ayının ilk günlerine denk gelen Aziz Márton kutlamaları civarını işaret etmektedir.³⁸

Bohemya Kralı János, 3 Aralık tarihli mektubunda üç hafta süren bir toplantıdan bahsediyor olsa da 19 Kasım ve 26 Kasım tarihlerindeki gelişmeler Visegrád'taki toplantının biraz daha uzun sürdüğünü göstermektedir. Bundan başka Kázmér'in, Töton Şövalyeleri'ne gönderdiği 26 Mayıs 1336 tarihli belgede doğrudan Visegrád'ta alınan kararlara atıfta bulunuluyor olması elimizde yazılı bir belge bulunmasa da toplantının sona ermesinden sonra da üç kral arasında görüşmelerin özellikle Habsburglara karşı alınacak tedbirler bağlamında devam ettiği, belki de toplantı sırasında öngörülemeyen bazı noktaların daha sonradan elçiler vasıtasıyla çözüme kavuşturulduğu izlenimini vermektedir. Buradan hareketle Macaristan, Lehistan ve Bohemya arasında gerek toplantı öncesinde yaşanan gelişmeler gerekse de toplantıda alınan kararlar sonrasında oluşan ittifakın, açıkça Avusturya'ya yani Habsburglara karşı olacak şekilde tasarlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda Habsburglara karşı bir sefer fikrinin de Visegrád'ta etrafıca tartışıldığını düşünmemek için hiçbir sebep mevcut değildir. Bu nedenle bazı tarihçiler, Visegrád toplantısını her ne kadar ekonomik konular, Töton

35 Chełmno arazisi: Polonya'nın kuzey-orta kesiminde bulunan tarihî Pomeranya bölgesinin bir parçası.

36 Ad te levavi (Ad te levavi oculos meos): Mezmurlar Kitabı ya da Zebur olarak bilinen Yahudilerin kutsal kitabının 123. mezmurudur (Mezmur: Zebur'un surelerinden her biri).

37 Szczur Stanisław, "Az 1335. évi visegrádi királyi találkozás", *Aetas* (1993), 01, 28.

38 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 26; https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_visegradi_kiralytalalkozo_1335

Şövalyeleri, Macar, Leh ve Bohemya krallıkları arasındaki ittifak durumunu tartışmış olsa da aslında Orta Avrupa'yı hâkimiyetleri altına almak için gayret gösteren Habsburglara karşı düzenlenecek bir sefer de dâhil olmak üzere askerî konuların da görüşüldüğü askerî nitelikli bir toplantı olarak görme eğilimindedir. Nitekim bir yıl sonra, 1336'da Macarların desteğiyle Bohemya Kralı János'un Avusturya'nın kuzeyine başarılı bir sefer gerçekleştirmesi ve Károly'un 1337'de Muraköz'ü hâkimiyeti altına alması Visegrád'ta askerî konuların da gündeme geldiğini ve karara bağlandığını göstermektedir.³⁹

Visegrád'taki toplantının amaçlarından birisi de Viyana'nın ticarete elde ettiği farklılıkları gidermek ve Habsburgların ağırlıklarını her açıdan hissettirdiği ticari süreçleri mümkün olduğu kadar üç ülkenin lehine çevirmektir. Bu suretle Visegrád'ta alınan karar gereğince günümüzde Slovakya'da bulunan şehirlerin de desteğiyle Macaristan ve Avusturya, yani Habsburglar arasındaki ticaret, Bohemya Krallığı'nın ikinci büyük kenti olan Brno'ya (Brünn) yönlendirilir ki bu durum kısa zamanda Habsburgların ekonomisi için oldukça ciddi sonuçlar meydana getirmiştir. Zira bundan sonra başta Macar tüccarlar olmak üzere Orta ve Doğu Avrupalı tüccarlar, artık Buda-Visegrád-Estergon-Holíč-Brno-Prag rotasını izleyecektir. Bu durum, Habsburgların tüccarlardan topladığı vergilerin azalması anlamına geldiği gibi aynı zamanda Macar Krallığı'nın büyük şehirlerinden olan Kassa'yı da Orta Avrupa'nın önemli ticaret merkezlerinden biri hâline getirmiştir. Visegrád'ta temelleri atılan ekonomik iş birliği, ticaret yollarının emniyetinin kaleler ve hareket halindeki birlikler tarafından eskisinden daha etkili şekilde sağlanmasının da desteğiyle o kadar başarılı olur ki üç krallığın ekonomileri kısa zamanda gelişmeye başlar.⁴⁰

1335 yılındaki Visegrád toplantısı sonrasında da bölgede yaşanan anlaşmazlıklara çözümler yine

Macar Krallığı topraklarında, Visegrád'ta aranmıştır. Nitekim 1 Mart 1338'de I. Károly, Bohemya tahtının varisi Moravya Margravı Károly ile Visegrád'ta 1335 yılındaki anlaşmayı yenilemiştir. Buna göre Károly, Macar Kralı'nın Lehistan tahtına ilişkin iddiasını destekleyeceğine ve karşılığında Macar Kralı'nın kendisi veya oğulları Lehistan tahtına çıkarsa Silezya üzerindeki iddialarından vazgeçeceğine dair söz vermiştir. Nitekim Kázmér ve Leh kraliyet heyeti, Leh tahtını Kázmér'in kız kardeşi ve Macar Kralı Károly ile evli Erzsébet'in oğlu Lajos'a bırakmak amacıyla 1339'da Visegrád'ı tekrar ziyaret etmiştir. Yapılan anlaşma, Lajos'un (Macaristan ve Hırvatistan Kralı: 1342-1382, Lehistan Kralı: 1370-1382) 1370'te Lehistan tahtına çıkmasını sağlamıştır.⁴¹

Visegrád'taki toplantı ile ilgili orijinal yazılı kaynakların sadece bir kısmının günümüze ulaşması Orta ve Doğu Avrupa tarihinin bu önemli gelişmesinin daha ayrıntılı şekilde ele alınmasını güçleştirmektedir. Macaristan'daki belgeler, Osmanlı hâkimiyeti zamanında tamamen yok olmuştur. Toplantı ile ilgili birçok belge, günümüzde Çek Cumhuriyeti kraliyet arşivinde bulunurken bazı belgeler de Polonya'da Wrocław'da muhafaza edilmektedir. Bir kısmı ise Almanya'da önce Königsberg'deki Töton Şövalyeleri'nin arşivlerinde, daha sonra Göttingen'deki Staatliches Archivlagerbe'de ve günümüzde Berlin'deki Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz'de muhafaza edilmektedir.⁴²

Sonuç

Visegrád Krallar Toplantısı, 1335 yılının Ekim sonu Kasım başında Macaristan'ın Visegrád kasabasında Macar Kralı I. Károly, Lehistan Kralı III. Kázmér ve Bohemya Kralı János arasında gerçekleşen diplomatik bir toplantıdır. Toplantı sonucunda Lehistan ve Bohemya krallıkları arasındaki anlaşmazlıklar sona ermiş; Macaristan, Lehistan ve Bohemya krallıkları

39 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 27; https://mnl.gov.hu/ol/hirek/a_visegradi_kiralytalalkozo_1335

40 Gabriella Ormány, *Károly Róbert Kora*, Külföldi Magyar Cserkészszövetség, 2008, 22; Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 27; Tóth, *V4-ek Jelene És Jövője Európában És A Világban*, 5; https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_visegradi_kiralytalalkozo_1335

41 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 28; Ormány, *Károly Róbert Kora*, 22; https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/visegrad_ezer_eve_almanach/pages/visegrad_21_03.htm

42 Rácz, "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation", *Visegrád 1335*, 29; Kiss, *A Visegrádi Csoport Együttműködése*; https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_visegradi_kiralytalalkozo_1335

arasında ittifak kurulup ticari iş birliği sağlanmış, Lehistan ve Bohemya monarşisi üzerindeki siyasi izolasyon ortadan kalkmış ve bu sayede Lehistan ve Bohemya Avrupa sahnesinde adlarından daha çok söz ettirmeye başlamıştır. Bundan başka Habsburglar başta askerî ve ticari alanda olmak üzere her istediklerini yapamayacaklarını, karşılarında Orta Avrupa'nın üç güçlü ülkesinden meydana gelmiş bir ittifak olduğunun farkına varmışlar ve bu durum Habsburgların Orta ve Doğu Avrupa'ya ilişkin planlarını yeniden gözden geçirmelerine sebep olmuştur.

Macaristan, Lehistan ve Bohemya arasında kurulan bu ittifak yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Orta Avrupa'daki ticari, ekonomik ve askerî güç dengelelerini belirlemiştir. Bu durum Macaristan, Lehistan ve Bohemya'nın özellikle Balkanlar, Doğu Avrupa, Habsburglar ve İtalya ile olan ilişkilerinde daha serbest şekilde hareket etmelerine imkân verdiği gibi aynı zamanda üç ülkenin de kendilerini eskisinden daha özerk şekilde yönetmelerini sağlamıştır. Visegrád'ta yapılan toplantı hiç kuşkusuz ki Macar Kralı I. Károly'un diplomatik çabalarının doruk noktasını temsil ettiği gibi Leh Kralı Kázmér'in de daha hükümdarlığının başında Lehistan'ın dış politikasını taçlandırdığı bir gelişmedir. Károly, Avrupa'da o zamana kadar benzeri görülmemiş bir girişimde bulunarak Orta Avrupa'nın iki önemli hükümdarını, Lehistan ve Bohemya krallarını bir araya getirmeyi ve Bohemya'nın Lehistan tahtı ve tacı üzerinde hak iddialarını sona erdirmeyi başarmıştır. Viyana'nın yüksek vergi taleplerine karşı Orta ve Doğu Avrupa'nın ticaret yollarının değiştirilmesi, Habsburglara ekonomik açıdan vurulan büyük bir darbe olmuş ve Viyana, bu darbenin etkisini uzun süre hissetmiştir. Üç ülke arasında oluşan ittifak, Habsburgların yayılmacı emellerine karşı koyduğu gibi Orta ve Doğu Avrupa'da her açıdan istikrarlı ortam yaratmıştır.

Eşgüdümlü politikalar izleyen üç kralın Visegrád'daki toplantısı, Avrupa tarihindeki ilk zirve olup uluslararası ilk toplantıdır. Bu toplantı sonucunda hanedan evlilikleri ile kurulmuş olan ilişkilerin ötesine geçen sağlam temeller üzerine oturmuş bir Orta Avrupa ittifakı doğmuştur. İttifakın itici gücü Macaristan ve Lehistan olup toplantı, Macaristan'da I. András (1046-1060) döneminden itibaren oluşmaya başlayan ve süreklilik arz eden Orta Avrupa politikalarının bir sonucudur.

Orta Çağ'da Avrupa'nın en önemli dinî ve siyasi kurumlarından birisi olan Töton Şövalyeleri ile yapılan antlaşma, XIV. yüzyıl Avrupası'nda örnek alınacak bir anlaşmadır. Bu bağlamda Pomeranya sorunun askerî girişimlere mahal bırakılmadan çözülmesi, toplantıya katılan tarafların anlaşmazlık konularını diplomatik yollarla çözmeye istekli olduklarının kanıtı olduğu gibi bu zamanda neredeyse sürekli bir savaş atmosferi içinde bulunan Avrupa'da yaşanan sorunların silaha sarılmadan da çözülebileceğinin bir göstergesidir. 1335'te başlayan bu süreç, Orta Çağ boyunca Visegrád'ı çatışmaların diplomatik yollarla çözüme kavuşturulduğu bir merkez hâline getirmiştir ve Visegrád, zaman içinde Orta Avrupa'daki örgütsel iş birliğinin sembolü hâline gelmiştir.

Bu bağlamda XIV. yüzyılda üç hükümdar tarafından temelleri Visegrád'ta atılmış olan bu Orta Avrupa ittifakının Habsburg Monarşisi, Orta ve Doğu Avrupa'da özellikle XVI. yüzyıldan itibaren ağırlığını giderek hissettirmeye başlamış olsa da monarşinin etkilerinin I. Dünya Savaşı (1914-1918) sonrası ortadan kalkmasıyla birlikte XX. yüzyılda Visegrád'ta yeniden kurulmuş olması bir tesadüf olmasa gerektir. 15 Şubat 1991'de üç ülkenin, Çek ve Slovak Federatif Cumhuriyeti Başkanı Václav Havel (Çekoslovakya Cumhurbaşkanı: 1989-1992, Çek Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı: 1993-2003), Polonya Cumhuriyeti Başkanı Lech Wałęsa (1990-1995) ve Macaristan Cumhuriyeti Başkanı József Antal'ın (1990-1993) katılımıyla Visegrád Grubu kurulur. Çekoslovakya'nın 1993'te Çek Cumhuriyeti ve Slovak Cumhuriyeti olarak ikiye ayrılmasının ardından grubun üye sayısı dörde çıkar.

1990'lı yıllar Sovyetler Birliği etkisinden kurtulma, ekonomik ilerleme, ekonomik olarak Avrupa Birliği'ne ve güvenlik olarak NATO'ya katılım için çaba gösterme şeklinde geçerken Visegrád Grubu'nu (ya da Visegrád Dörtlüsü veya kısaca V4) oluşturan dört ülkenin Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovak Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne ve NATO'ya katılımıyla ittifakın hedefleri 2000'li yıllardan itibaren değişmeye başlar. Ziraat, yapısal reformlar, bölgesel iş birlikleri, Schengen vb. konuların ön plana çıktığı görülür. Bu suretle Avrupa Birliği ve NATO ile ilişkiler de gitgide önem kazanır.

Orta ve Doğu Avrupa, tarih boyunca çeşitli sebeplerden dolayı her zaman için sorunlu bir coğrafya olmuş, bu coğrafyada ortak amaçlar için birlikte ha-

reket etmek, zahmetli süreçlere katlandıktan sonra gerçekleşmiş, bazı zamanlar da gerçekleşmemiştir. Temelleri XIV. yüzyılda Macaristan'da, Visegrád'ta atılan bu Orta Avrupa ittifakının, koşulların değişmesiyle birlikte günümüzde amaçları değişmiş, ittifakı oluşturan devletler kendi aralarında zaman zaman anlaşmazlıklar yaşamış ve yaşıyor olsalar da Visegrád Grubu'nun Orta ve Doğu Avrupa'da bir istikrar ve güvenli ortamı oluşturduğuna kuşku yoktur. Avrupa'da yaşanan mülteci sorunları, göç krizleri, Brexit süreci ve diğer oluşumların ittifakın Avrupa Birliği ile anlaşmasını zaman zaman güçleştirdiği görülse de ittifakı oluşturan dört Avrupa ülkesinin de geçmişten getirdiği tecrübelerle öncelikle Avrupa'da, ardından dünyada meydana gelen gelişmeleri değerlendirerek önce bölgesel, sonrasında Avrupa'da ve en nihayet küresel ölçekte yaşanan ve yaşanacak gelişmelere geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de olumlu katkılarda bulunacağını tahmin etmek zor değildir.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Dilbaş, Gökhan. Mohaç Meydan Muharebesi (29 Ağustos 1526). İstanbul: Lora, 2024.
- Kiss, Éva. A Visegrádi Csoport Együttműködése. Ungvár, 2020.
- Megelevenedik a visegrádi királytalálkozó, SZKA 210 06, 10. évfolyam, Tanulói.
- Ormány, Gabriella. Károly Róbert Kora. Külföldi Magyar Cserkészszövetség, 2008.
- Tóth, Koppány László. V4-ek Jelene És Jövője Európában És A Világban. Budapest, 2021.

2. Makaleler

- Mogyorósi, Renátó. "Kelet-Közép-Európa útja a visegrádi királytalálkozóig". Mora Akadémia: szakkollégiumi tanulmánykötet 4/4 (2017), 175-186.
- Pór, Antal. "A Történeti Jelenetek, Korhű Rekonstruáláról (Levél a szerkesztőhöz.)". Századok I. Füzet, XXVII-ik évfolyam, Budapest, 1893, 421-428.
- Rácz, György. "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation". Visegrád 1335. International Visegrad Fund State Archives of Hungary Pázmány Péter Catholic University, Budapest, 2009, 19-30.
- Rácz, György. "The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation". Hungarian Historical Review 2 (2013), 261-287.
- Stanislaw, Szczur. "Az 1335. évi visegrádi királyi találkozó". Aetas (1993), 01, 28-42.
- Yeşiltaş, Selim-Erdem, Tolga. "Vişegrad Grubu Üzerine Bir Analiz: Oluşumu, İşleyişi, Etkileri ve Sorunlar". OPUS 18/40 (2021), 2961-2998.

3. İnternet Kaynakları

- https://ntf.hu/index.php/2016/11/19/i_karoly_magyar_kiraly_es_visegradi_kiralytalalkozo/ (20.08.2024)
- https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_visegradi_kiralytalalkozo_1335 (22.08.2024)
- https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/visegrad/visegrad_ezer_eve_almanach/pages/visegrad_21_03.htm (25.08.2024)

Ekler

Resim 1: Visegrád Kalesi

<https://www.visegrad.hu/galeriak/fellegvar> (27.09.2024)

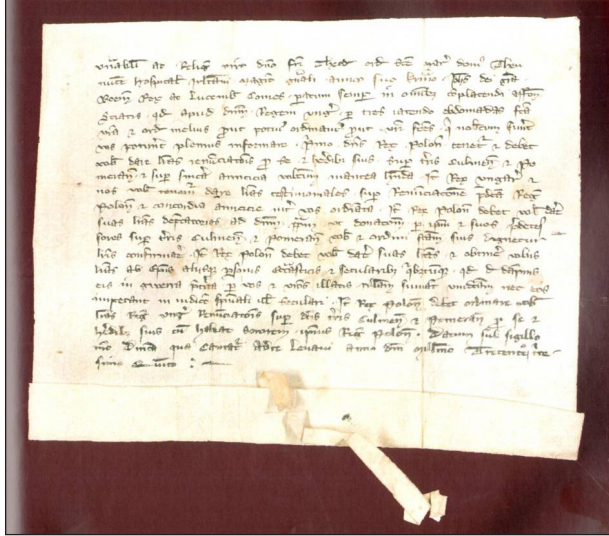
Resim 2: Visegrád Kalesi

<https://www.visegrad.hu/galeriak/fellegvar> (27.09.2024)

Resim 3: Bohemya Kralı János'un 3 Aralık 1335 tarihinde muhtemelen Visegrád'ta yayımlanan belgesi

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/visegrad/visegrad_ezer_eve_almanach/pages/visegrad_21_03.htm (26.08.2024)

Resim 4: Macar Kralı I. Károly'un Bohemya Kralı János ile imzaladığı 3 Eylül 1335 tarihli ittifak belgesi

https://www.visegradgroup.eu/site/upload/2009/08/1335_03sept.jpg (16.09.2024)

Resim 5: Lehistan Kralı III. Kázmér'in 22 Kasım 1335 tarihli belgesi

<https://www.visegradgroup.eu/visegrad-1335/congress-of-visegrad> (17.09.2024)

Resim 6: 19 Kasım 1335 tarihli Bohemya-Lehistan antlaşmasının belgesi

https://www.visegradgroup.eu/site/upload/2009/08/1335_19nov.jpg (17.09.2024)

İDRİS DEMİR, Z. GÖRKEM DURAN GÜLTEKİN. BATMAN HALK KÜLTÜRÜ. BATMAN: BATMAN ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ, 2022

Pamuk Nurdan GÜMÜŞTEPE*

Özet

Batman Halk Kültürü isimli çalışma, Batman ilinin halk kültürü envanterini kayıt altına almak amacıyla girilen Batman Halk Kültürü Projesinin somut ürünüdür. Çalışma, yazarların Batman halk kültürüne ait unsurları katılımlı gözlem ve mülakat yöntemlerini kullanarak kayıt altına aldıkları derleme çalışmalarının neticesinde şekillenmiştir. Batman merkez ve ilçelerine bağlı yirmi beş köyden iki yüzü aşkın kaynak kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler eserde; “Toplumsal hayatla ilgili inanç ve geleneksel uygulamalar”, “Kutsal günler, bayramlar, törenler, kutsal mekânlar ve bunlarla ilgili inançlar ve geleneksel uygulamalar” ve “Halk edebiyatı” adlı üç başlık altında tahlil edilmiştir. Ezidi, Süryani ve Müslüman toplulukların bir arada yaşadığı bir bölge olan Batman yöresindeki çok kültürlülüğün izleri eserde ortaya çıkarılmış, pek çok inanış ve uygulamadaki ortaklıklar ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Batman, Halkbilimi, Halk kültürü, Gelenek, Derleme

İDRİS DEMİR, Z. GÖRKEM DURAN GÜLTEKİN. BATMAN HALK KÜLTÜRÜ. BATMAN: BATMAN UNIVERSITY PRESS, 2022

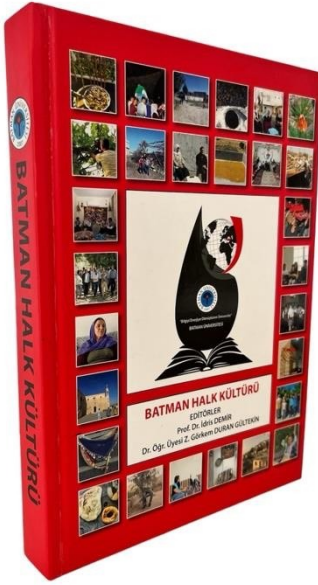
Abstract

The study titled Batman Folk Culture is the tangible product of the Batman Folk Culture Project, which was undertaken to record the folk culture inventory of Batman province. The study has been formed as a result of the authors' compilation studies in which they recorded elements of Batman folk culture using participatory observation and interview methods. The data obtained from interviews with over two hundred source persons from twenty-five villages affiliated with Batman's center and districts are analyzed in the work under three headings: “Beliefs and traditional practices related to social life”, “Holy days, festivals, ceremonies, sacred places and associated beliefs and traditional practices” and “Folk literature”. Traces of multiculturalism in the Batman region, a region where Yezidi, Assyrian and Muslim communities live together, are revealed in the work, and commonalities and differences in many beliefs and practices are revealed.

Keywords: Batman, Folklore, Folk culture, Tradition, Compilation

“Sözlü geleneğe sahip toplumlarda ölen her yaşlı, yanan bir kitaplıktır.”
(Afrika Atasözü)

* Arş. Gör. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, nurdangumustepe@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6250-5384

Toplumların kültürel mirasını tespit etmenin bilimsel yolu olan derleme çalışmaları, halk bilimi disiplininin araştırma malzemesini teminde başvurulmuş en önemli yöntemdir. Özellikle somut olmayan kültürel mirasın ortaya çıkarılması amaçlı halk bilimi araştırmalarında kullanılan derleme yönteminde; katılımlı gözlem, görüşme, anket vb. metodları kullanarak

incelemeye esas alınan bölgenin kültür envanterini tespit etmek ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak temel gayedir. Günümüzde artan teknoloji ve elektronik ortam; sözlü kültüre, geleneksel inanç ve uygulamalara dair pek çok unsurun ya yok olmasına ya da değişim göstererek yaşamasına neden olurken, zengin sözlü geleneğe sahip toplumlarda hâlâ yaşayan geleneksel unsurları tespit edip kayda geçirmek giderek daha büyük önem arz etmektedir. Bu noktada zengin bir sözlü geleneğe sahip olan Türk toplumunda halk bilimi araştırmacılarının günümüzde hâlâ sahaya inerek geleneğin izlerini süren derleme çalışmalarını literatüre kazandırmalarının alana sağlayacağı katkının ehemmiyeti aşikârdır.

Batman Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İdris Demir ve Batman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Z. Görkem Duran Gültekin'in hazırlamış oldukları *Batman Halk Kültürü* isimli bu çalışma da Batman şehrine ait halk kültürü envanterini kayıt altına alma ve gelecek nesillere aktarımını sağlama gayesiyle hazırlanmış bir derleme çalışmasıdır.

Batman Halk Kültürü isimli bu eser, Batman Üniversitesince yürütülen Batman Halk Kültürü Projesinin çıktısı olan özgün bir saha çalışması örneğidir. Eserde yazarlar; altı ay süren sahada derleme çalışmaları neticesinde katılımlı gözlem ve mülakat yöntemlerini kullanarak yaklaşık iki yüzü aşkın kaynak kişiyle görüşmüş; Batman'ın merkez ve Sason,

Gercüş, Beşiri, Kozluk, Hasankeyf ilçelerinin yirmi beş köyü ile ilgili bizzat sahadan halk kültürü malzemesini derlemişlerdir. Sahada derleme faaliyeti yapılamayan köylerin bir kısmı ile ilgili bilgi ise Batman merkezdeki kaynak kişilerle görüşülerek tespit edilmiş ve çalışmaya dahil edilmiştir.

Giriş ve Sonuç dışında üç ana bölümden oluşan eserde yazarlar; Batman'ın halk inançları, geleneksel uygulamaları, halk edebiyatı ve toplumsal hayatına dair derinlemesine bir inceleme sunmaktadır. Giriş, Batman'ın geçmişten günümüze bir yerleşim yeri hâline gelişinin tarihsel sürecine ışık tutan bilgilere ayrılmıştır. Batman, her ne kadar 1940 yılında bölgede petrolün bulunmasıyla kalkınan ve şehirleşen bir kent olsa da yörenin antik çağa kadar uzanan ve Hurriler, Asurlar, Medler, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Sâsâni-ler, Büyük Selçuklu ve Osmanlı gibi sayısız medeniyete ev sahipliği yapan topraklarındaki kültürel zenginliğin köklerinin çok daha geçmişe uzandığı bu kısımda aktarılan tarihsel bilgilerle temellendirilmiştir.

Eserde Batman yöresine ait halk kültürü unsurları üç temel başlık altında sunulmuştur. Kitabın ilk bölümü Batman yöresindeki toplumsal hayatla ilgili inanışlar ve geleneksel uygulamalara ayrılmıştır. Bu bölümde doğum öncesi ve sonrası inançlar, evlilik öncesi ve sonrası gelenekler, ölüm ve yas ritüelleri, halk hekimliği, halk meteorolojisi, mutfak kültürü, nazar, tabiatüstü varlıklarla ilgili inanış ve uygulamalar, dua ve beddualar gibi konular ele alınmıştır. Söz konusu inanç ve uygulamaların bölgede var olan farklı kültürlerin ortak izlerini taşıması yazarların çalışmada bu bölge ile ilgili öne çıkardıkları tespitlerinden biri olmuştur. Nitekim yöredeki düğün geleneklerinden biri olan "damat ağacı"nı anlatırken "Damat ağacı, Batman genelinde geçmişten günümüze Müslüman, Ezidi, Süryani tüm inanç ve kültürler için ortak bir düğün sembolü olması açısından ayrıca önem arz etmektedir." (s. 40) sözleriyle yazarlar tam olarak bu ortaklığa işaret etmişlerdir. Çalışmada buna benzer birçok kültürlerarası ortaklığa yer verildiği gibi sadece belli bir kültür dairesine ve Batman'a özgü pek çok farklı inanış ve uygulamaya da ışık tutulmuştur. Örneğin Anadolu'da tuz ile ilgili gerçekleştirilen temel pratiklerden biri yeni doğan bebeklerin tuzlanması iken Batman'da bu geleneğe pek rastlanmadığı kayıt altına alınmış, bu yörede tuzun halk kültüründeki temel rolünün daha ziyade nazar pratikleri etrafında toplandığı tespit

edilmiştir (s. 102). Yayın, bu noktada bölgesel pratiklerin Anadolu'nun diğer bölgeleriyle mukayesesine fırsat vermesi bakımından da önem arz eder.

Çalışmanın ikinci ana bölümü; Batman yöresindeki kutsal günler, bayramlar, törenler, kutsal mekânlar ve bunlarla ilgili inançlar ve geleneksel uygulamalara ayrılmıştır. Bölgede hem İslam hem Süryani hem de Ezidi inancına mensup insanların yaşadığı düşünülürse bu konuda oldukça zengin bir kültür envanterinin bulunduğunu tahmin etmek zor değildir. Kitapta bu zengin geleneklere ilişkin uygulamalar ve pratikler, ziyaret yerleri ve kutsal mekânlar ile bunlar etrafında gelişen inanışlar ele alınmış, her üç inanışın kendine has bayramları ve özel günleri ayrı ayrı işlenmiştir. Yazarların çalışmada ulaştığı veriler neticesinde Batman'da özellikle ziyaret yerlerinin fazlalığı ve bunlar etrafında oluşan inanç pratiklerinin yoğun bir içerik barındırdığı göze çarpar. Bunda bölgede hem pek çok farklı inanışın müntesiplerinin bulunuyor olması hem de coğrafyanın dinler tarihi açısından da önemli bir bölge olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim yazarların şehrin coğrafi konumunun bu durumdaki etkisi üzerine dile getirdikleri çıkarımlardan biri de şöyledir: "Batman coğrafi konumu sebebiyle özellikle Ehl-i Beyte uygulanan baskı ve zulümden kaçan Seyitler ve diğer din büyüklerinin Anadolu'da ilk sığındıkları yerlerden birisi olmuştur. Gösterdikleri kerametler ve örnek kişilikleriyle halk tahayyülünde derin izler bırakan bu şahsiyetlerin türbeleri ve bunlar etrafında anlatılan menkıbeler, Batman halk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir." (s. 250). Dolayısıyla şehrin coğrafyası, bugün kentin kültür-inanç turizmi dediğimiz çerçevesini hazırlayan esas unsur hâline gelmiştir. Batman'ın genelinde yaşatılan gerek dinî gerek yöresel nitelikteki bayram ve törenlere dair yazarlar tarafından dikkat çekilen bir diğer nokta ise tüm inanç grupları tarafından karşılıklı hoşgörü ve saygı çerçevesinde bu özel günlerin idrak edildiği gerçeğidir (s. 135).

Kitabın üçüncü ve son bölümü ise Batman yöresine ait halk edebiyatı ürünlerine ayrılmıştır. Halk edebiyatına ait ürünlerin, sözlü kültüre sahip bir top-

lumdaki pek çok yaşam pratiğini, toplumsal değeri, inanış, gelenek ve uygulamaları da bünyesinde barındırdığı düşünüldüğünde halk kültürüne dair saha çalışmalarındaki önemi açığa çıkmaktadır. Bu çalışmanın halk edebiyatı ürünlerine ayrılan kısmında da Batman yöresinden derlenen masallar, efsaneler, menkıbeler, dinî hikâyeler, mâniler, ninniler, ağıtlar, atasözleri ve deyimler, tekerlemeler, fıkralar, dengbejlilik geleneği, çocuk folkloru ve geleneksel çocuk oyunları ayrıntılı şekilde aktarılmıştır. Kitapta mâni, ninni ve fıkra gibi türler daha az sayıda tespit edilmiş olsa da (s. 229-230, 236) efsaneler, menkıbeler ve geleneksel çocuk oyunları (s. 218-227, 240-247) gibi türler bakımından zengin bir içerik sunulmuştur. Bunda, yörede farklı dinî inanışların yaygın olmasının sağladığı bir zenginliğin de etkisi olduğu kanaatindeyiz. Yazarlar kısa bir sonuç bölümü ile çalışmayı sonlandırmış, ardından derleme sırasında çekilen görsellere, ayrıntılı bir kaynak kişi listesine ve derleme yapılan bölgenin haritasına da yer vererek eseri tamamlamışlardır.

Halk bilimine saha çalışmalarının esas önemi; özellikle kökleri geçmiş yaşantılardan gelen ve bugün bir kısmı unutulmaya yüz tutan gelenekleri hâlâ yaşatan veya hatırlayan yaşlılar hayatayken, onların aracılığıyla bunları kayda geçirmektir. Yazının en başında yer verdiğimiz epigrafta da belirtildiği üzere, sözlü geleneğe sahip bir toplumun yaşlılarından her biri öldüğünde bir kitaplık yanmış gibi düşünülmelidir. Çünkü yaşadığımız toplumda her yaşlı birey, birer sözlü kültür kitaplığı/hazinesi hükmündedir. Bu bağlamda Prof. Dr. İdris Demir ve Dr. Z. Görkem Duran Gültekin'in kaleme aldığı *Batman Halk Kültürü kitabı*, sadece Batman'da yaşayanlar için değil Türkiye'nin dört bir yanındaki okuyucular için de kültürel bir hazinenin aktarıcısı olarak kabul edilmelidir. Geçmişin izlerini geleceğe taşıyan bu eser, Batman şehrinin eşsiz kültürel mirasını gelecek nesillere aktarma misyonunu üstlenmektedir. Eserin Batman'ın geleneksel değerlerini modern dünyanın dinamikleriyle harmanlayarak, kültürel devamlılığı ve toplumsal belleği koruma açısından da önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Yazım Kuralları

A. Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

Makale; Öz, Abstract, Giriş, Bölümler, Sonuç, Kaynakça ve Ekler şeklinde düzenlenmelidir.

- Başlık:** Türkçe, Türk lehçeleri ve İngilizce başlıklar, Times New Roman, 14 punto, kalın, büyük harfle ve ortalarak yazılmalıdır. Başlık, kaleme alınan metnin içeriğini kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtacak nitelikte olmalıdır.
- Yazar(lar)a Ait Bilgiler:** Yazar adı ve soyadı (soyadının tamamı büyük harfle) makale başlığının sağ altında olmalı, yazarın akademik unvanı, görev yaptığı kurum, e mail adresi, ORCID numarası ile birlikte dipnotta (*) işareti ile Times New Roman yazı tipinde 9 punto yazılarak belirtilmelidir.
- Özet:** Ana metnin girişinde 150-200 kelime aralığında Türkçe, Türk lehçeleri ve İngilizce özet yer almalıdır. Özeti altına 3-5 (kelime) aralığında anahtar kelime eklenmelidir. Özet bölümünde çalışmanın konusundan, amacından, kapsamından ve bu alandaki diğer çalışmalarla farkından bahsedilmelidir. Özet ve anahtar kelimeler, Times New Roman yazı tipinde 10 punto, italik ve iki yana yash olarak yazılmalıdır.

Değerlendirme süreci olumlu sonuçlanan Türkçe ve Türk lehçeleri makaleler için ayrıca İngilizce genişletilmiş özet (Extended Abstract) talep edilir. Extended Abstract, makalenin amaç, yöntem ve sonucunu içermeli ve 500-700 kelimedenden oluşmalıdır.

Not: Extended Abstract, başvuru sırasında gerekli değildir.

- Bölüm Başlıkları:** Tüm bölüm ve alt başlıklar 11 punto koyu, sadece ilk harfleri büyük olarak sola dayalı şekilde yazılmalıdır. Başlık numaralarında, giriş bölümünden sonra verilmeli ve ondalık sistemde (1., 1.1., 1.1.1. gibi) numaralandırılmalıdır.
- Ana Metin:** Yazı karakteri Times New Roman ve 11 punto, satırlar tek aralıklı, ilk satır 1 cm içeriden, önce 6nk ve sonra 6 nk, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.

Alıntılar: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; üç satırdan az alıntılar satır arasında, üç satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1 cm içeride, blok halinde ve tek satır aralığıyla 10 punto yazı boyutunda ve italik olarak yazılmalıdır.

Çalışma dil bilgisi kurallarına uygun olmalı, noktalama işaretlerinin kullanımı ve diğer yazım kuralları için TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

- Tablolar ve Şekiller:** Şekil ve tablo başlıkları 10 punto koyu olarak tablo ve şekillerin üzerine yazılmalı, her birine sıra numarası (Tablo 1, Tablo 2 ve Şekil 1, Şekil 2 vs.) verilmeli ve kaynak bildirimleri tablo ve şekillerin altında 9 punto ve bibliyografik bilgileri eksiksiz olarak verilmelidir. Tablo, şekil vs. içindeki metin 10 punto olmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

B. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

- Sayfa düzeni her taraftan 3 cm, hizalama; iki yana yash, girinti; sol: 0 cm, sağ: 0 cm olmalıdır.
- Paragraf ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 6 nk, sonra 6 nk, satır aralığı tek olmalıdır.
- Sayfa numaraları ortada verilmelidir.

C. Kaynak ve Referans Gösterme Yöntemi

Makalede yapılacak atıflarda ve kaynak gösterimde İSNAD Atıf Sistemi (2. Edisyon) yöntemi esas alınır. Makalede kullanılan tüm kaynaklar "Kaynakça"ya dâhil edilmeli, çalışmanın konusu ile alakalı olsa da faydalanılmayan eserler kaynakçaya alınmamalıdır. Kaynaklar, "Kaynakça" başlığı altında yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Kaynakça; Arşiv Belgeleri, Resmi Yayınlar, Süreli Yayınlar, Kitaplar, Makaleler, Tezler, İnternet Kaynakları şeklinde düzenlenmelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, söz konusu yönetime uygun olarak hazırlanmalıdır. Yazarların, aşağıdaki örneklere dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları gerekmektedir. Aşağıda verilen örnekler, İSNAD Atıf Sistemi yönteminin dergimize uyarlanmış halidir. Ayrıntılı bilgiye <https://www.isnadsistemi.org/> veya <https://www.isnadsistemi.org/download/isnad-2-yazim-kilavuzu/> adresinden ulaşılabilir.

1. Arşiv

İlk Geçtiği Yerde:

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571 / 36185-142708-1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH. İ.U.M.EK., 45 / 67.

Sonraki Geçtiği Yerde:

TDA, 571 / 36185-142708-1.
BOA, DH. İUM.EK., 45 / 67.

Kaynakçada:

TDA, 571 / 36185-142708-1.
BOA, DH. İUM.EK., 45 / 67.

2. Resmî Yayınlar

İlk Geçtiği Yerde:

TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 2. Cilt, 1. İçtima (2 Haziran 1920), 10.

Sonraki Geçtiği Yerde:

TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Haziran 1920,

Kaynakçada:

TBMM Zabıt Ceridesi. 1. Devre, 2. Cilt, 1. İçtima (2 Haziran 1920), 10.

3. Süreli Yayınlar

*** Yazarsız**

İlk Geçtiği Yerde:

Milliyet, "Yetki Kanunları" (17 Eylül 1971), 1.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Milliyet, "Yetki Kanunları", 1.

Kaynakçada:

Milliyet, "Yetki Kanunları" (17 Eylül 1971), 1.

*** Gazete Haberi-Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Yunus Nadi, "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri",
Cumhuriyet (15 Mayıs 1932), 1.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Nadi, "İsmet Paşa'nın Rusya", 1.

Kaynakçada:

Nadi, Yunus. "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri",
Cumhuriyet (15 Mayıs 1932), 1.

4. Kitaplar

*** Kitap-Yazarsız ve Anonim**

İlk Geçtiği Yerde:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı (Ankara: Adalet Yayınevi, 2014),
2. Cilt, 12.

Sonraki Geçtiği Yerde:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı, 32.

Kaynakçada:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı. 2. Cilt. Ankara: Adalet Yayınevi,
2014.

*** Kitap-Tek Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkileri*, (İstanbul: İskenderiye
Yayınları, 2009), 35.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Namal, *Türk-Macar*, 35.

Kaynakçada:

Namal, Yücel. *Türk-Macar İlişkileri*. İstanbul: İskenderiye
Yayınları, 2009.

*** Kitap-İki Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Arı İnan - İsmet Parmaksızoğlu, *Düşünceleriyle Atatürk*
(Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 54-58.

Sonraki Geçtiği Yerde:

İnan - Parmaksızoğlu, *Düşünceleriyle Atatürk*, 62.

Kaynakçada:

İnan, Arı - Parmaksızoğlu, İsmet. *Düşünceleriyle Atatürk*.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

*** Kitap-Çok Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Mehmet Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-
1995)*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996), 219.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış*, 219.

Kaynakçada:

Gönübol, Mehmet vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-
1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

*** Kitap-Editörlü**

İlk Geçtiği Yerde:

Mete Kaan Kaynar (ed.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (İstanbul:
İletişim Yayınları, 2015), 7.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, 7.

Kaynakçada:

Kaynar, Mete Kaan (ed.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul:
İletişim Yayınları, 2015.

*** Kitap-Çeviri**

İlk Geçtiği Yerde:

Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 11.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Dvornik, *Konsiller Tarihi*, 23.

Kaynakçada:

Dvornik, Francis. *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

5- Kitap Bölümleri

İlk Geçtiği Yerde:

İsenbike Ogan, "Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış", *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler*, ed. Ayşegül Aydıngün - Çiğdem Balım, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012), 19.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Ogan, "Bugünü Anlamak", 20.

Kaynakçada:

Ogan, İsenbike. "Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış". *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler*. ed. Ayşegül Aydıngün - Çiğdem Balım. 19-50. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.

6- Makaleler

İlk Geçtiği Yerde:

Gürbüz Arslan, "Osmanlı Devleti'nden Kalan Dış Borçlar ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933), *History Studies*, 7/4 (2015), 20.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Arslan, "Osmanlı Devleti'nden Kalan", 20.

Kaynakçada:

Arslan, Gürbüz. "Osmanlı Devleti'nden Kalan Dış Borçlar ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933). *History Studies* 7/4 (2015), 1-23.

7-Bildiriler/Tebliğ

İlk Geçtiği Yerde:

Aydın Çakmak, "Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)", *4. Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, ed. Zuhul Koç (Ankara: Asos Yayınları, 2021), 39.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Çakmak, "Zekai (Apaydın) Bey'in", 39.

Kaynakçada:

Çakmak, Aydın. "Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)". *4. Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, ed. Zuhul Koç.37-52. Ankara: Asos Yayınları, 2021.

8-Tezler

İlk Geçtiği Yerde:

Çağdaş Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı Mukayeseli İnceleme* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 300.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar*, 300.

Kaynakçada:

Albayrak, Çağdaş, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı Mukayeseli İnceleme*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

9-İnternet Kaynakları

İlk Geçtiği Yerde:

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TDB), "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol" (Erişim 15 Şubat 2022).

Sonraki Geçtiği Yerde:

(TDB), "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol".

Kaynakçada:

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TDB). "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol". Erişim 15 Şubat 2022. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/zurih-protokolleri-tr.pdf

İLETİŞİM / CONTACT

Dergi yazışma adresi / Correspondence

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü,
Sosyal Bilimler Enstitüsü Binası, İncivez 67100 ZONGULDAK

Tel: 0 (372) 291 28 63 0 (535) 524 40 89

E-posta / E-mail: karesdergisi@gmail.com kares@beun.edu.tr

Ağ Adresi / Web Adress: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>